

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

AVRUPALILAŞMA SÜRECİNDE TÜRKİYE'DEKİ AZINLIK HAKLARI
SORUNU; RUM CEMAAT VAKIFLARININ TAŞINMAZ EDİNMESİ
MESELESİ

Yüksek Lisans Tezi

Mehmeteren Tekin

Ankara-2021

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

AVRUPALILAŞMA SÜRECİNDE TÜRKİYE'DEKİ AZINLIK HAKLARI
SORUNU; RUM CEMAAT VAKIFLARININ TAŞINMAZ EDİNMESİ
MESELESİ

Yüksek Lisans Tezi

Mehmeteren Tekin

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Gürçel Akdemir

Ankara-2021

KABUL VE ONAY

Mehmeteren TEKİN tarafından hazırlanan ‘‘Avrupalılaşma S¼recinde T¼rkiye’deki Azınlık Hakları Sorunu; Rum Cemaat Vakıflarının Taşınmaz Edinmesi Meselesi’’ başlıklı bu çalışma, 27/01/2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak j¼rimiz tarafından Kamu Y¼netimi ve Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı, Kamu Y¼netimi ve Siyaset Bilimi Programında Y¼ksek Lisans Tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. G¼zde YILMAZ (Başkan)

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba G¼REL AKDEMİR (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Başak İNCE (Üye)

Prof. Dr. Dilaver TENGİLİMOğLU

Enstit¼ Müdür¼

ETİK BEYAN

Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesi'ne uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasını;

- Akademik ve etik kurallar çerçevesinde hazırladığımı,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

01.04.2021

Mehmeteren Tekin

ÖZ

Tekin, Mehmeteren. Avrupalılaşma Sürecinde Türkiye'deki Azınlık Hakları Sorunu; Rum Cemaat Vakıflarının Taşınmaz Edinmesi Meselesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2021.

Avrupalılaşma kavramı üye ülkeler ve aday ülkelerin politikalarının, siyasi ve kurumsal yapılarının Avrupa düzeyinde oluşan politikalardan nasıl ve ne derece etkilendiğine odaklanmaktadır. Bu bağlamda aday ve üye ülkelerin iç politikalarındaki değişimin kaynağı olarak gösterilen Avrupalılaşmanın ortaya çıkışı ve gelişimiyle birlikte Türkiye gibi aday bir ülkenin azınlık hakları uygulamaları üzerindeki etkileri, etkileme mekanizmaları ve bunların sonuçlarını araştırmak bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Helsinki Zirvesi'nden sonra diğer aday ülkelerde olduğu gibi Türkiye için de AB üyeliği, belirlenen koşullar ve normlar çerçevesinde Avrupalılaşmanın oluşturduğu bir baskı unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Avrupalılaşma kavramıyla birlikte Türkiye ve Avrupa birliğinin tarihsel süreçteki ilişkileri neticesinde Türkiye'deki azınlık hakları uygulamalarının değerlendirilmesi yapılmıştır. Avrupalılaşma teorileri kapsamında bakıldığında, Türkiye'deki azınlık hakları uygulamaları ile bu konuda belirlenmiş olan AB normlarının uyumsuzluk gösterdiği gözlemlenmektedir. Bu hipotez, çalışmanın son kısmında cemaat vakıflarının taşınmaz edinmesine ilişkin hukuki düzenlemeler ile birlikte yaşanan süreçlere ve AİHM'nin Rum cemaat vakıflarının taşınmaz edinmesine ilişkin davalarının incelenmesiyle desteklenmiştir.

Anahtar Sözcükler

Azınlıklar, Avrupalılaşma, Avrupa Birliği, AİHM, Cemaat Vakıfları

ABSTRACT

Tekin, Mehmeteren. *Minority Rights Problems in Europeanization process in Turkey: The issue of Greek Community foundations acquiring immovable*, M.A Thesis, Ankara, 2021.

The concept of Europeanization focuses on how and to what extent the policies, political and institutional structures of member states and candidate countries are affected by policies formed at the European level. With the emergence and development of Europeanization, which in this context is signified as a source of change in the domestic policies of candidate and member states, this study aims to investigate the effects, impact mechanisms and consequences of Europeanization on a candidate country like Turkey in the field of minority right practices. After the Helsinki Summit, EU membership for Turkey as well as for other candidate countries constitutes a pressure element of Europeanization within the framework of determined conditions and norms. As a result of the relations between Turkey and the European Union in the historical process together with the concept of Europeanization, the evaluation of minority rights practices in Turkey has been carried out. Within the framework of Europeanization theories, it is observed that there is a practical misfit between Turkey and EU norms concerning the minority rights. In the last part of this study, this hypothesis is supported by taking into account the legal procedures on the acquisition of immovable properties by community foundations as well as the decisions of the ECtHR on the acquisition of immovable properties of Greek community.

Key Words

Minorities, Europeanization, European Union, ECHR, Community Foundations

TEŞEKKÜR

Bu alıőmanın hazırlanmasında bilgilerini, tecrübelerini ve değerli zamanını esirgemeyerek bana her fırsatta yardımcı olan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Gürel Akdemir hocama sonsuz teőekkürlerimi sunarım.

Bu süreçte bana destek olan tüm ailem ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen arkadaşlarıma teőekkürü bir borç bilirim ve son olarak hiçbir koşul ve şart olmadan eğitim hayatımı destekleyen, bana her zaman yardımcı olan annem, babam ve anneanneme gönülden teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR	iii
İÇİNDEKİLER	iv
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	vii
TABLolar DİZİNİ	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE AVRUPALILAŞMA TEORİLERİNE GENEL BAKIŞ

1.1. AB'nin Tarihçesi	5
1.1.1. AB kimliği.....	11
1.1.2. Avrupa şüpheciliği	15
1.2. Avrupalılaşma Kavramına Genel Bakış	17
1.2.1. Avrupalılaşma teorisi	17
1.3. Avrupalılaşma Yaklaşımları	23
1.3.1. Rasyonel kurumsalcılık.....	24
1.3.2. Sosyolojik kurumsalcılık.....	25
1.3.3. Tarihsel kurumsalcılık.....	27
1.4. Türkiye'nin Avrupalılaşması	28
1.4.1. Türkiye'nin toplumsal avrupalılaşması.....	33

İKİNCİ BÖLÜM

AZINLIKLARIN TARİHSEL ARKA PLANI VE AB'NİN AZINLIK POLİTİKALARI DOĞRULTUSUNDA AZINLIK HAKLARI

2.1. Azınlıkların Tarihsel Arka Planı	37
2.1.1. Azınlık kavramı.....	37
2.2. Uluslararası ve Ulusal Planda Azınlık Kavramının Tarihsel Gelişimi ...	40
2.2.1. Milletler cemiyeti ve azınlıklar	43

2.2.2. Birleşmiş milletler ve azınlıklar	46
2.2.3. Avrupa konseyi ve azınlıklar	51
2.2.4. Avrupa güvenlik işbirliği teşkilatı ve azınlıklar	58
2.2.5. Avrupa birliği ve azınlıklar	60
2.2.6. Avrupa birliği azınlık koşulluluğu ve örnek ülke incelemeleri.....	66
2.2.6.1. Macaristan	67
2.2.6.2. Slovakya.....	68
2.2.6.3. Romanya	70
2.2.6.4. Çek Cumhuriyeti	70
2.2.6.5. Baltık Devletleri.....	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE AZINLIKLAR MESELESİNİN GELİŞİMİ ve AB REFORM PAKETLERİNİN UYGULANMASI

3.1. Osmanlı Millet Sistemi'nde Azınlık Hakları	79
3.1.1 Tanzimat dönemi ve sonrası Osmanlı'daki azınlıkların durumu	82
3.2. Lozan Antlaşması ve Lozan'da Azınlık Haklarının Değerlendirilmesi ..	85
3.3. Türkiye'de Azınlık Mevzuatı, Anayasa ve Uygulamalar	94
3.4. AB ve Türkiye'de Demokratikleşme Sürecinde Azınlıkların Durumu...	98
3.4.1. Anayasa değişiklikleri ve uyum paketleri	101
3.4.1.1. Anayasa değişiklikleri	101
3.4.1.2. Uyum paketleri.....	102

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CEMAAT VAKIFLARI ve TAŞINMAZ EDİNMESİ SORUNU

4.1. Cemaat Vakıfları.....	107
4.1.1. Vakıf kavramı.....	107
4.1.2. Osmanlı imparatorluğu döneminde cemaat vakıfları.....	107
4.1.3. Cumhuriyet dönemi sonrası cemaat vakıfları	110
4.2. 2762 Sayılı Vakıflar Kanunu ve 1936 Beyannamesi	112
4.3. AB Uyum Yasaları Çerçevesinde Cemaat Vakıfları.....	115
4.3.1. Geçici madde 7 yerine geçici madde 11'in getirilmesi.....	122

4.4. Cemaat Vakıflarının AİHM Başvuru Süreçleri.....	124
4.4.1. Rum cemaat vakıfları ile ilgili olarak AİHM kararları	125
SONUÇ.....	129
KAYNAKÇA	135
ÖZGEÇMİŞ.....	153

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK	: Avrupa Konseyi
AKÇT	: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AKP	: Adalet ve Kalkın Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
DİHAG	: Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Girişimi
Euratom	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
KOB	: Katılım Ortaklığı Belgesi
MC	: Milletler Cemiyeti
ODGP	: Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 2.1. AİHM'in 2019 Yılı İstatistiklerine Göre Derdest Başvuru Sayıları...	54
Tablo 2.2. Türkiye'nin AİHM 2019 Yılı İstatistiklerine Göre Derdest Başvuru Sayıları	55

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Avrupa Kimliğinde Oluşmasında Bağlılık Sembolü	14
Şekil 1.2. Avrupa Birliğine Olan Halk Desteği	16
Şekil 1.3. AB'ye Duyulan Güvensizlik Oranı	34
Şekil 2.1. Türkiye Aleyhinde İhlal Verilen Karar Sayıları	56
Şekil 2.2. Türkiye'nin AİHS'nin İhlallerinin Dağılımı	57
Şekil 2.3. Yıllara Göre Estonya'daki Ruslar (%).....	73
Şekil 2.4. Yıllara Göre Letonya'daki Ruslar (%)	73
Şekil 2.5. Yıllara göre Litvanya'daki Ruslar ve Polonyalılar (%).....	74

GİRİŞ

Avrupa Birliği üye ve aday ülkelerin siyasi ve ekonomik yapılarını kendi müktesebatına uygun bir şekilde dönüştürürken, bu dönüşüm Avrupalılaşma kavramı ile ifade edilmiştir (Günay, 2016, s.664). 1990'lı yılların sonlarından itibaren Avrupa Birliği koşulluluk ilkesine uygun dönüşüm politikaları ile üye ve aday ülkelerin kurum ve iç yapılarında değişim etkisi yaratılmaktadır. Avrupalılaşma kuramı Avrupa Birliği Koşulluluğunun üye ve aday ülkelerin ve toplumların nasıl etkilediğini araştırmaktadır (Soyaltın, 2006, s.3). Tezin genel kapsamında da Avrupalılaşmanın özellikle azınlık gruplarına yönelik verilen haklardaki etkisi değerlendirmesi yapılmıştır.

Avrupalılaşma süreci ile birlikte Avrupa Birliği koşulluluğunun Türkiye'deki azınlık meseleleri üzerinde ne gibi bir etkisi olduğu ve bu süreçte cemaat vakıflarının taşınmaz sorunları için Türkiye'nin çözüm yollarının neler olduğu araştırma sorusu olarak seçilmiştir. Araştırmanın konusu olarak Türkiye'de yaşayan azınlık gruplarının toplumdaki konumları, din, dil ve etnik konusunda sahip oldukları haklar ve bu hakların Avrupalılaşma değerlerine uygun olup olmadığının incelenmesi seçilmiştir. Bu çalışmada Türkiye'nin Avrupalılaşması neticesinde Kopenhag Siyasi Kriterleri arasında yer alan azınlık gruplarının haklarına yoğunlaşarak temel dinamikler, önem verilen konular, boyutlar ve faktörler ağıısından Türkiye'nin demokratikleşmesindeki önemli etkileri genel hatlarıyla değerlendirmesi yapılmıştır. Araştırma metodolojisi olarak birincil ve ikincil kaynakların kaynak analizi yapılmıştır.

Türkiye Lozan Antlaşması ile birlikte resmi azınlık olarak yalnızca Rum, Ermeni ve Musevi gruplarını azınlık olarak kabul etmekte, ülkede yaşayan diğer azınlık gruplarını azınlık olarak kabul etmemektedir (Oran, 2019, s.123). Ancak temel sorunsal azınlıklara verilmiş olan hakların resmi olarak kabul edilen bu üç gruba dahi tam olarak uygulanmamasıdır (Oran, 2003, s.77). Bu çalışmada Türkiye'deki kabul edilmekte olan azınlık gruplarına ve sözü geçen bu grupların kurmuş oldukları cemaat vakıflarına yönelik politikalarını ve uygulamalarını incelemektedir. Somut bir örnek teşkil etmesi bakımından Rum cemaat vakıflarının taşınmaz edinmesi meselesi incelenmiştir.

Uluslararası alanda kabul edilen bir azınlık tanımının yapılıp yapılmayacağı, azınlık haklarının uluslararası örgütlerin şemsiyesi altında nasıl güvence altına alındığı, Türkiye'nin Avrupalılaşıma sürecinde azınlıklara nasıl etkisi olduğu, azınlık gruplarına yönelik hangi politikaları ve reform hareketlerini gerçekleştirerek nasıl bir etki yarattığı, azınlık gruplarına yönelik politikaların sürekli devam eden bir devlet politikası mı yoksa gelecekteki olası gelişmelere göre değişiklik gösteren bir politika mı olduğu, Avrupa Birliği'nin ve Birlik içerisinde yer alan ülkelerin azınlık gruplarını ne şekilde etkilediği, Türkiye'deki cemaat vakıflarının temel sorunlarından olan taşınmaz haklarını ihlali, Avrupalılaşıma ve onun getirmiş olduğu demokratikleşme sürecinde azınlık haklarını koruma mekanizmasının Türkiye üzerinde ne kadar etkili olduğunun araştırması çalışma kapsamında yapılmıştır. Avrupalılaşıma hareketleri nezdinde hayata geçirilmiş olan düzenlemelerin cemaat vakıflarının temel sorunu olan mal edinme konusunda çözümler üretip üretmediği üzerinde durulması gerek bir konudur.

Çalışmanın genel kapsamında, kuramsal çerçeve hazırlanmış, siyasi, tarihsel ve sosyolojik bağlamda Türkiye'deki azınlık gruplarını ve azınlıklara ait vakıfların sorunlarına değinen geniş bir literatür taraması yapılmıştır. Kitap, makale, uluslararası antlaşmalardan yararlanılmakta, ayrıca basın-yayın organlarının haberleri söz konusu tez çalışmasına katkıda bulunmaktadır.

Tez çalışması dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Avrupa Birliği ve Avrupalılaşıma teorisi kapsamında Avrupa Birliği'nin tarihçesinden, Avrupa kimliği ve Avrupa şüpheciliğinin yaratmış olduğu derin endişelerin araştırması yapılmıştır. Avrupa kimliği ve Avrupa şüpheciliği konusundaki analizler Türkiye'nin Avrupa Birliği olan ilişkileri açısından ve Avrupalılaşıma sürecinin önemli bir noktası olarak üzerinde durulması gereken kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölümün devamında Avrupalılaşımanın ortaya çıkışı ve amacı olarak politik etkileri bu bölümün temel gövdesi olarak ele alınacaktır. Avrupalılaşımanın, Avrupa Birliği entegrasyonu ile birlikte Avrupa Birliği'ne üye ve aday ülkelerin politikalarındaki değişimleri, Avrupalılaşıma çalışmalarında çeşitli yaklaşımlar, Avrupalılaşımanın gelişimi Türkiye gibi aday bir ülke üzerindeki etkileme mekanizmaları ve sonuçları bu bölümde değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde azınlık kavramının tarihsel süreci ve gelişimi ele alınarak uluslararası mekanizmaların azınlık haklarını güvence altına alması işlenmiş ve azınlık haklarının günümüzde geldiği nokta değerlendirilmiştir. Aynı zamanda uluslararası örgütlerin azınlık haklarının korunmasında üstlenmiş olduğu görevler ve Türkiye'nin örgütlerin mekanizmalarına karşı pozisyonu incelenmiştir. Aksi takdirde Türkiye'deki azınlık haklarının durumunu sadece Türkiye şartlarında incelemek eksik bir analiz ortaya koymaktadır. Yine aynı bölümde Avrupa Birliği'nin getirmiş olduğu azınlık koşulu, Türkiye açısından ekonomik yapısı ve ülkede demokrasinin doğası benzer olan örnek ülkelerle karşılaştırılarak incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Osmanlı Millet Sistemi'ne değinilerek zengin kültür ve tarihe sahip Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gayrimüslimlerin statüleri ve onlara verilen haklar irdelenmiştir. Gayrimüslimlerin Osmanlı İmparatorluğu içinde unsur olarak önemli bir yer tuttuğu ve Tanzimat Fermanı'ndan sonra gayrimüslimlere verilen hakların ne gibi sonuçlar ortaya koyduğunun analizi yapılmıştır. Ayrıca Lozan Antlaşması'na giden süreç irdelenerek ve Lozan Antlaşması'yla birlikte gayrimüslimlerin statüleri ve Lozan'ın getirmiş olduğu azınlık politikalarına dair ne gibi hükümlere yer verildiğinin çalışması yapılmıştır. Yine aynı bölümde Türkiye'deki azınlıklara yönelik anayasal durum ve ardından Kopenhag Kriterleri'nin etkisi ve Avrupalılaşıma neticesinde Türkiye'nin reform hareketlerinin azınlık haklarına ne gibi etkilerde bulunduğu anayasa değişiklikleri ve uyum paketleri ile açıklanmıştır.

Dördüncü bölümde günümüzdeki cemaat vakıflarının sorunlarını tam olarak anlayabilmek için Osmanlı İmparatorluğu'ndaki cemaat vakıflarının oluşumu, tarihi arka planı ve hukuki yapılarının analizleri yapılarak ve günümüze kadar gelinen süreç incelenmiştir. AB Koşulluluğunun cemaat vakıfları üzerindeki etkisi ve Türkiye'nin reform hareketleri kapsamında AB'nin yerine getirmesi istediği düzenlemelerin cemaat vakıflarına ne derece uygulanabilir olduğu araştırılmıştır. Aynı bölümün devamında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) cemaat vakıfları başvuruları ele alınarak ve Rum cemaat vakıflarına AİHM tarafından verilmiş dava kararları sonucunda AİHM'in tutumu incelenmiştir. Bunların neticesinde Türkiye'de azınlıklara yönelik uygulanan haklarda eksiklikler olduğu ve uygulamada sorunlar olduğu görülmektedir. Avrupalılaştırmanın getirmiş olduğu yenilikler Türkiye'deki

azınlık gruplarını tatmin etmemiş ve cemaat vakıflarının en temel sorunlarından olan mal edinimi konusundaki sorun çözülememiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE AVRUPALILAŞMA TEORİLERİNE GENEL BAKIŞ

1.1. AB'nin Tarihçesi

Avrupa'da birlik oluşturma fikri Avrupa kıtasının uzun ve yalnızlıkla boğuştuğu dönemlerde sıklıkla gündeme gelmiştir. Bu fikrin harekete geçmesi durumu 2. Dünya Savaşı içinde ve sonrasında atılan adımlar ile belirlenmiştir. Bu dönemde meydana gelen önemli değişimler ve yeniden ortaya çıkan oluşumlar, Avrupa'da kurulmasını önceden gerekli görülen birliğin yapılarıyla biçimlenip belirlenmesinde etkili olmuştur (Poyraz, 2009, s.109). Avrupa Birliği genel olarak 2. Dünya savaşıyla beraber geniş çapta yıkıma maruz kalan Avrupa'da, barışın ve istikrarın yeniden sağlanması ve ekonomik oluşumların düzenlenmesi amacıyla kurulan topluluk olarak ifade edilmektedir (Dinan, 2008, s.17).

2. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla kesin olarak birlik kurma adına ilerleme sağlanamasa da birtakım çalışmalar ileri sürülmüştür. 1940 yılında Fransız Jean Monnet ve İngiliz Toynbee, İngiltere ve Fransa'nın egemenliklerini birleştiren, ekonomi ve savunmalarını aynı çatı altında toplayan ve Avrupa vatandaşlığını ortaya çıkaran bir öneri sunmuştur (Haydar, 2007, s.17).

1932 tarihinde Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında imzalanan Ouchy anlaşması ile Avrupa'da ilk ekonomik birleşme olan Benelüks ortaya çıkmıştır. Ouchy anlaşmasıyla bu üç devletin ortaya koymaya çalıştığı amaç gümrük birliğini oluşturmaktır. Bu adı geçen ülkeler 2. Dünya savaşı devam ederken 1943 tarihinde sabit döviz kuru için Para anlaşmasını onaylamışlardır. 1944 yılında ise ekonomik birlik kurulması gerekliliği kabul ederek gümrük birliği anlaşmasını karara bağlamışlardır. 1947 yılında ise söz konusu bu üç ülke aralarında gümrük birliği anlaşmasını imzalamışlardır (Havva, 2003, s.4).

1941 yılında İtalya'da Altieno Spinelli "Avrupa Federalistler Hareketi"nin taslağını yayınlamıştır. Bu hareket aynı zamanda ilk fikir ayrımını oluşturmuştur.

Çünkü Federalistler fonksiyonalistlere göre ekonomik bir yapıdan daha çok siyasi bir yapının sağlanmasını benimsemekteydiler (Akdemir, 2014, s.40).

1943'te Jean Monnet Cezayir'deki Fransız hükümetine bağlı olan Ulusal Kurtuluş Komitesi'nin üyesi oldu. 5 Ağustos'ta Komite'ye seslenen Monnet, Avrupa devletleri ulusal egemenlik temelinde çıkarlarını düşünerek kendilerini yeniden inşa ederse Avrupa'da barışın olmayacağını ve Avrupalı devletlerin halkları için refah ve sosyal kalkınmayı garanti edebilecek kadar güçlü olmadığını söylemiştir. Bu nedenle Avrupa devletleri ortak bir ekonomik birim haline getirecek hükümetler üstü bir Avrupa kuruluşunun oluşturulmasını önermiştir (Canbolat, 1998, s.75).

2. Dünya Savaşı'nın ardından 1946'ta Zürih'te yaptığı konuşmada Avrupa vizyonunu özetleyen Winston Churchill, tüm Avrupa'yı özgür ve mutlu edecek bir çarenin var olduğunu, barış, güvenlik ve özgürlük içinde yaşayabileceği bir yapı ile bir tür Avrupa Birleşik Devleti'nin inşa edilmesi fikrini ortaya atmıştır (Akçay, Argun& Akman, 2011, s.120). 1948 yılında Lahey'de Winston Churchill önderliğinde toplanan Avrupa Konferansı'nda iki dünya savaşının acımasızlığını önlemek için Avrupa Konseyi oluşturulmuştur. Ancak oluşturulan bu yapı ile umut edilen ulus-üstü yapılar meydana gelememiş ve hükümetlerin temsil edildiği kurumdan öteye gidilememiştir (Kaya, 2013, s.21).

1950'li yıllarda Avrupalı devletler beş yıl önce sona eren 2. Dünya Savaşı'nın yarattığı enkazların üstesinden gelmek için mücadele içine girmişlerdir. Böylesi yıkıcı başka bir savaşı önlemek isteyen Avrupa, entegrasyon adına ilk somut adım olan Schuman Deklarasyonu Fransız bürokrat Jean Monnet tarafından hazırlanmış, Robert Schuman tarafından sunulmuştur (Kaya, 2013, s.21-22). Kömür ve çelik üretimini bir araya getirecek bir Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) oluşturulmasını önermiştir. Böylelikle Fransa ve Batı Almanya'nın kömür ve demir ihtiyacının üretimini bir araya toplamayı amaçlamıştır. İsteyen her Avrupa devletinin de bu topluluğa üye olabileceğini belirtmiştir. ("Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı", 1999, s.11)

Bu öneri ile Fransa ve Almanya arasında yeniden patlak verebilecek olan savaşın engellenmesine yardımcı olacaktır. Fransa, Almanya'nın hakimiyet bölgesinde bulunan kömür ve demiri kendi endüstrisi adına kullanabilecektir. Almanya ise Avrupa'da kendi saygınlığını arttırmayı hedeflemek için Schuman Planı'na destek verecektir. Benelüks ülkeleri (Belçika, Hollanda, Lüksemburg) içinse karşılıklı ekonomik ilişkiler doğrultusunda bu plana olumlu bakmak kaçınılmazdır.

Bu planlar esas alınarak yapılan görüşmeler neticesinde bir yıl içinde 18 Nisan 1951'de ABD'nin de teşvikleriyle Belçika, Federal Almanya, Lüksemburg, Fransa, İtalya ve Hollanda'dan oluşan kurucu altı üye Paris Anlaşmasını imzalamıştır. Böylece Avrupa kömür çelik topluluğu kurularak, Avrupa'nın ilk uluslararası topluluğu gerçekleşmiş oldu. Bu organizasyon ile birlikte Avrupa Birliği ve kurumlarının temelleri de tasarlanmıştır (Berksoy, Işık, 2006, s.17).

Silah sanayisinin en temel gereksinimleri olan kömür ve çeliğin kullanılmasının kontrolü, Fransa ve Almanya'nın bağımlılık ilişkilerinin artması ve Avrupa'da barışın hakim olması Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun beklenen siyasi sonuçlarını gözler önüne sermiştir (Kıraç, İlhan, 2010, s.193).

Kömürün dışında farklı enerji kaynakları konusunda kullanımda işbirliğini kolaylaştırmak için tasarlanmış olan Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (Euratom) fikri ortaya atılmıştır. Bu dönemde ortak pazar oluşturulması için çeşitli adımların altyapısı konuşulmuştur (Kaya, 2013, s.24).

1957 yılında altı AKÇT üyesi Roma Anlaşması'nı imzalayarak, atom enerjisi geliştirme ve araştırma için EURATOM ve ortak Pazar oluşturmak için de Avrupa Ekonomik Topluluğunu kurmuştur (AET) (Berksoy, Işık, 2006, s.17). Avrupa Ekonomik Topluluğu, malların, hizmetlerin, sermayenin ve emeğin sebest dolaşımının önündeki engellerin çoğunun ortadan kaldırılmasını, ortak bir tarım politikasını, ortak bir pazarı ve dış ticaret politikasını sağlamıştır. "Roma Antlaşması ile Konsey, Komisyon, Parlamento, Adalet Divanı, Sayıştay ile Ekonomik, Sosyal, Danışma Komiteleri olmak üzere AET'nin altı organı belirlenmiştir" (Kıraç, İlhan, 2010, s.188.)

AET'yi kuran Roma Anlaşması, üyelerin yasa ve yönetmeliklerini düzenlemelerini istemiştir. Bu sebeple 1959'da ilk gümrük indirimi gerçekleşmiştir. 1968 yılına kadar gümrük ve ticaret politikalarında köklü reformlar yapılmıştır. Hükümetlerin geleneksel olarak bağımsız hareket ettikleri uluslararası ticaret alanlarında iş birliği yapılarını gerektirmiştir. Anlaşma tekelci davranışa ve rekabete aykırı ortak kurallar ve düzenleyici standartlar için çağrıda bulunmuştur. Çeşitli bölgeler arasında var olan farklılıkları ve daha az gelişmiş bölgelerin geri kalmışlığını azaltarak, ekonomilerinin birliğini ve uyumlu gelişmelerini sağlamayı hedeflemiştir (Mulino, Giallonardo, Iapadre& Cipriani, 2017, s.10-11). Ekonomik entegrasyonun bileşeni olarak kabul edilen anlaşma ile 1968 yılında üye ülkeler arasındaki gümrük vergilerinin kaldırılması için Gümrük Birliği kurulmuştur (Kıraç, İlhan, 2010, s.193).

1970'li yıllara gelindiğinde topluluğun ilk genişleme süreci yaşanmıştır. Daha öncesinde 1961 yılında İngiltere, İrlanda ve Danimarka üyelik için başvurmuşlardır. İngiltere'nin Amerika Birleşik Devletleri'ne askeri ve siyasi açıdan bağlı olduğunu dile getiren Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle, Roma anlaşmasının şartlarına uymada İngiltere'yi isteksiz bularak topluluğa girmesini veto etmiştir. İngiltere 1967'de tekrar birliğe başvurmuş ancak Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle birliğin gelişimini ve yapısını tehlikeye sokacağını belirterek İngiltere'nin ikinci başvurusunu da reddetmiştir. Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle'ün görevinin son bulmasıyla birlikte genişleme süreci tekrar başlamış ve 1973 yılında İngiltere, Danimarka ve İrlanda topluluğa üye olmuşlardır (Soyaltın, 2015, s.14).

1973 yılında yaşanan petrol kriziyle ortaya çıkan ekonomik sıkıntılar üye ülkeleri güç duruma sokmuştur (Soyaltın, 2015, s.15). Durgunlaşan AB bütünleşmesi için ekonomik entegrasyonların gereksinimlerini sağlamak adına 1985 yılında Komisyon tarafından Beyaz Kitap yayınlanmıştır. Tek Pazar'ın tamamlanmasını hedefleyen Beyaz Kitap ile bütünleşme yeniden ivme kazanmıştır. Beyaz Kitabın yayınlanmasından hemen sonra 1987'de Tek Avrupa Senedi imzalanmış 1992 hedefli Tek Pazar burada kesinlik sağlamıştır (Samsun, 2003, s.60).

1992'de imzalanıp 1993'te yürürlüğe giren Maastricht Anlaşması resmi olarak Avrupa Birliği anlaşması olarak bilinmektedir. Anlaşma Avrupa Birliğinin yasal

temelini oluşturmuştur. Maastricht Anlaşması ile ekonomik gelişmeleri güçlendiren üç temel ilke benimsenmiştir. Bunlar; serbest piyasa ekonomisi, kamu maliyesinin koordinasyonunun sağlanması ve tamamlayıcılık ilkesi olarak ortaya çıkmaktadır. (Kıraç, İlhan, 2010, s.194).

Maastricht Anlaşması ile ye devletlerin genel ilkeleri ve birliğin gelişimi açısından iş birlikleri getirilmiştir. Avrupa vatandaşlığı, ortak para politikası, ortak dış güvenlik ile ilgili politikalar kapsadığı hedefler olarak ifade edilmektedir (Hoebink, 2004, s.3).

İzlenecek ekonomik ve parasal politikaların uygulanması için yapılan değişiklikler ayrıntılı biçimde düzenlenmiştir. ye devletlerin ekonomik farklılıklarını azaltabilmek için Maastricht kriterleri olarak yakınlama kriterleri belirlenmiştir. Bu kriterlere uyulmaması durumunda ye lkeler için yaptırımlar konulmuştur (Dilekli, Yeşilkaya, 2002, s.1-2). Maastricht'te kurulan yapı sayesinde topluluğun bütünleşmesi işbirliği ile etkin duruma gelmiştir.

Maastricht anlaşması ile toplulukta adalet ve iç içlerinde birlik, ekonomik ve parasal birlik, ortak dış politika ve ortak güvenlik politikalarının oluşturulması, sosyal politikalarda uyum, enerji, sanayi, sağlık ve evre gibi konularda işbirliğine gidilmesi sağlanmıştır (Akçay vd., 2011, s.123).

1992 Edinburg Zirvesi'nde kritik bir girişim yapılmış ve Maastricht'in onaylanmasını beklemeden, Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in katılım müzakereleri başlatılmıştır (Tatoğlu, 2006, s.65). Maastricht Anlaşması'nın uygulanmaya konması ile genişleme süreçlerinin görüşülmesi için konferanslar oluşturulmuştur (Akçay vd., 2011, s.123).

Soğuk savaşın sona ermesiyle Doğu Bloğu kmştir. Sovyet Rusya'nın dağılmasıyla Orta ve Doğu Avrupa'da rejim boşluğu oluşmuştur. Avrupa bütünleşmesi açısından Doğu Avrupa lkelerinin birlikte yer alması oldukça öneme sahiptir. Demokratik yapıların oluşturulmasında siyasi sorunlarla baş etmek durumunda kalan Doğu Avrupa lkeleri birliğe katılmak için başvuru yapmaya

başlamışlardır (Soyaltın, 2015, s.18-19). Bunun öncesinde Cuntanın yönetime el koymasıyla üyelik sürecinin askıya alındığı Yunanistan 1975’de cuntanın yönetimi sivillere bırakmasıyla tekrar topluluğa tam üyelik için başvurmuştur. Yunanistan’ın demokratikleşmesini ve ekonomik gelişimini topluluk içinde daha etkili ilerletebileceğini savunan üye devletlerin üzerine Yunanistan 1 Ocak 1981’de topluluğa katılmıştır (Erdal, Çolakoğlu, 2007, s.73-74). 1986 yılında üçüncü genişleme olarak İspanya ve Portekiz’in topluluğa dahil olması gerçekleşmiştir. 1995 yılında ise Avusturya, Finlandiya ve İsveç tarafsız politikaları ve topluluk ile ilişkileri sonucu problemsiz şekilde üye olmuş ve topluluğun üye sayısı 15’e yükselmiştir. (Soyaltın, 2015, s.19).

Daha önceki genişlemelere göre beşinci genişleme sıkıntılı bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Beşinci genişleme, çok sayıda üye alınması, refah düzeyleri ve bölge büyüklüğü bakımından diğer genişlemelerden farklı bir yapıya sahip olmuştur (Dinç 2011, s.208). Kapsamı fazla olan bu genişlemeden önce birliğin yapısını hazırlamak için 1999 yılında Amsterdam Anlaşması imzalanmıştır ve “Birlik içerisinde demokratikleşme, istihdam politikası, ortak özgürlük, güvenlik ve hukuk alanı, ortak dış politika ve güvenlik politikası ile Birliğin kurumsal yapısına dair bazı önemli değişiklikler yapılmıştır” (Soyaltın, 2015, s.19).

Bu çok kapsamlı genişleme sürecinde üyelik başvurusu yapan ülkeler, sosyal hayatın hemen her alanını yeniden düzenleme yoluna gitmişlerdir. 1 Mayıs 2004’de Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan, Estonya, Slovakya, Slovenya, Letonya, Litvanya, Malta ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi’nin resmen AB’ye katılması ile en kapsamlı genişleme süreci tamamlanmıştır. 1 Ocak 2007 ise Bulgaristan ve Romanya’nın üyelikleri tamamlanmıştır. Yeni genişlemelerle birlikte SSCB kontrolü altında olan orta ve doğu Avrupa ülkeleri Soğuk Savaş sonrası dönemde birliğe katılmış ve AB coğrafya, kültür ve ekonomik bir bütün olma yolunda gelişimini sürdürmeye devam etmiştir (Poyraz, 2009, s.118).

AB, bünyesinde yaşadığı krizlere rağmen genişleme süreçlerini devam ettirmektedir. 2010 yılında Karadağ aday ülke ilan edilip 2012 yılında katılım müzakereleri başlamıştır. Bunun devamında Hırvatistan 2013 yılında altıncı genişleme

ile birliğe katılmıştır. 2014'te Sırbistan'ın katılım müzakereleri başlamış olup 2015 yılında Kosova üyelik yolunda ilk adım olarak AB ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşmasını imzalamıştır (Kaya, 2016, s.214).

1.1.1. AB kimliği

Kimlik kendini tanımlamanın ve kendini diğerlerinden farklı kılmanın yolu olarak ortaya çıkmaktadır. Kimlik kavramı statik değildir ve farklı koşullarda farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Kimlik aidiyet veya üyelik anlamına gelmektedir. Her biz grubunun oluşması ile diğerlerinin varlığı kastedilmektedir. Bu da biz ve ötekinin arasındaki ayrım olarak tanımlanmaktadır (Öner, 2008, s.1).

Tarihin farklı zamanlarında, Avrupa kimliği kavramı farklı tanımlanmıştır. Orta çağda Hristiyanlık Avrupa kimliğinin ana tanımlayıcı özelliği olarak ortaya çıkmaktadır (Öner, 2008, s.3). Her ne kadar Hristiyanlık, Avrupa kültürü için önemli olsa da kimlik oluşturmak için öteki bir dini kimliğe ihtiyaç duyulmaktadır. Avrupa'nın Müslümanlarla yaptığı savaşlar sonucunda Avrupa kendini "Hristiyan Alemi" olarak kendini tanımlamıştır (Aslan, 2009, s.52). Modern zamanlarda, laikliğin ve ulus-devletin ortaya çıkmasından sonra Hristiyanlık önceliğini kaybetmeye başlamaktadır. Ama yine de Avrupa kimliğinin önemli bileşenlerinden biri olarak varlığını sürdürmektedir (Öner, 2008, s.3). Ulus devletlerin ortaya çıkışı Avrupa'da ortak bir kimlik bilincinin süreci için de önemli bir rol oynamaktadır (Erdenir, 2005, s.58).

Avrupa kimliği dinamik bir kavramdır (Chacon, 2003, s.15). Başkalarıyla birlikte yaşamayı teşvik ederek bu fikrin inşasına izin veren bir diyalog kurmayı ima eder. Avrupa kimliği AB entegrasyonunun merkezinde yer alır. Siyasi entegrasyon sürecinde halk arasında topluluk duygusu kazanılması açısından "biz duygusu" Avrupa için kritik ön koşul olarak ortaya çıkmaktadır (Mendez, Bachtler, 2016, s.4).

Bruter'e göre (2005), Avrupa bütünleşmesi 1950'lerde uluslararası işbirliği projesi, 1960'larda birleştirilmiş bir sistem ve 1980'ler ve 1990'lı yıllar arasında kendi

kimliğini ve vatandaşlığını güçlendirmeye çalışan bir yapı olmuştur (Bruter, 2005, s.62-63).

Özellikle 1980'lerden itibaren Avrupa kimliği konusu, dünya çapında akademik, kurumsal ve medya çevrelerinde büyük bir ilgi görmüştür. Berlin duvarının yıkılışı Avrupa'nın entegrasyon sürecinde kilometre taşı oluşturmuş ve bu nedenle Avrupa kimliği tartışmaları siyasi alandan kültürel alana kaymasına neden olmuştur. Daha geniş anlamda Avrupa'yı bir arada tutan şeylere odaklanılmıştır. Bu bağlamda giderek artan AB retoriğine ve kimlik oluşturma uygulamalarına kültürel işbirliğine daha fazla yer verilmektedir (Picciuolo, 2015, s.1).

Avrupa entegrasyonunun önündeki en önemli zorluklardan biri, Avrupalı aidiyet duygusunun güçlendirilmesi olmuştur. Kültürel ve dilsel çeşitlilik federal Avrupa'nın temellerinden biri olarak ortaya çıkmıştır. Ancak ortak bir aidiyet duygusunun geliştirilmesi için bir Avrupa kültürel kimliği oluşturmak önemlidir. Avrupa aidiyet duygusu, pozitif, ayrımcı olmayan bir Avrupa kimliği duygusu geliştirmek, teşvik etmek ve güçlendirmek her zamankinden daha fazla gerekli kılınmıştır (Erdenir, 2017, s.55).

Ortak kültürel ve uygulamalar kimlik kavramını geliştirmek ve güçlendirmek için araç olarak kullanılmaktadır. Avrupa Birliği'ndeki 27 Üye Devlet ve yaklaşık yarım milyar Avrupa vatandaşı ile Avrupa, kültür ve kültür tarihinin zenginliği AB ve bunun ötesinde tüm Avrupa için büyük bir değerdir. Diğer bir ifadeyle Çeşitli unsurları ve yerel ifadeyi ortak bir kültürel alanda bir araya getirmek, ortak bir kültürel kimlik oluşturmak için önemli bir unsur kaynağıdır. (Erdenir, 2005, s.42).

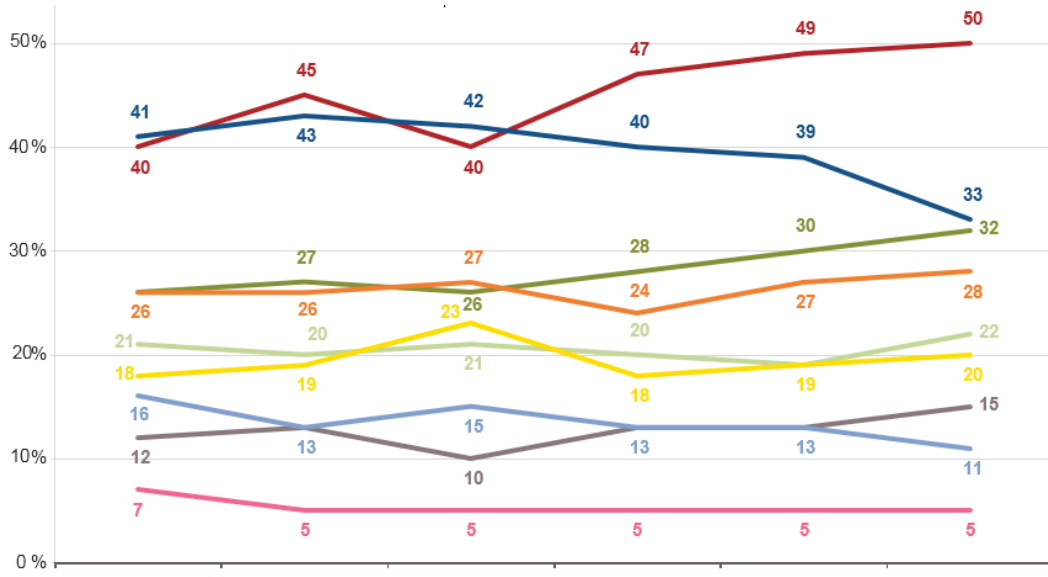
Kimlik duygusunu geliştirecek ve katkıda bulunacak Avrupa programları mevcuttur. Bunlar:

- 1985 yılında Avrupa kültür başkenti programının başlatılması,
- 1986'da Avrupa bayrağı, marşı ve Avrupa Günü tanıtımının yapılması,

- Erasmus programının 1987'deki tanıtımı ve ardından Comenius, Leonardo da Vinci ve Grundtvig eğitim programlarının oluşturulması,
- Maastricht Antlaşması ile Avrupa siyasi partilerinin kurulması,
- 1999'da ortak bir Avrupa para biriminin tanıtımı,
- 2003 yılında “United in Diversity” (çeşitlilikte birleşme) sloganının kullanılması,
- 2008 yılında Avrupa Parlamentosu tarafından Avrupa sembolleri ve sloganının tanınması,

Tüm bunlar, bir Avrupa kültürel kimliğinin gelişmesine temel oluşturmaya yardımcı olacaktır (Avrupa Federalistler Birliği, 2011).

Avrupa Birliği'nin kamuoyu araştırmalarından sorumlu kurumu olan Eurobarometre'nin 2016 yılında AB kimliği ile ilgili yaptığı araştırma sonuçları yayınlamış ve Avrupa kimliğinin ortaya çıkmasına yönelik tutumları ölçmeye çalışmıştır. Araştırmacılar katılımcılara: “Avrupa kimliği birkaç unsurdan oluşabilir. Sizce hangileri Avrupa kimliğini oluşturan en önemli unsurlardır?” sorusunu yöneltmişlerdir. Her katılımcı maksimum 3 cevap vermiştir.

Şekil 1.1. Avrupa Kimliğinin Oluşmasında Bağlılık Sembolü

Kaynak: (Nancy, 2016 s.35)

- Tek para birimi, euro
- Demokrasi ve özgürlüğün değerleri
- Tarih
- AB sloganı: "Unity in diversity" (Çeşitlilikte birlik)
- Coğrafya
- Kültür
- Avrupa Marşı
- Avrupa ekonomisinin başarıları
- Avrupa bayrağı

Eurobarometre'ye göre Avrupa kimliği bağlılık düzeyinin oluşmasında demokrasi ve özgürlük değerleri temel taşı oluşturan baskın unsurlardır. Yukarıda belirtilmiş olan bayrak, marş, slogan, kültür coğrafya vb. gibi bileşenlerin hepsi tek

başına meşruiyeti çağrıştıran değil, Avrupa kimliğinin güçlendirilmesine katkıda bulunan bileşenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Avrupa kimliği, ulusal benliklerin üstünde ve Avrupa ölçeğinde paylaşılan değerlerin üzerinde yükselmektedir. Bir Avrupa kimliğinin olmadığını ortaya sürenler, Avrupa'daki çeşitlilik fazlalığından dolayı Avrupa'daki paylaşılan ortak değerlerden bahsedilemeyeceğini söylemektedirler. Buna karşı olanlar ise çeşitliliğin fazla olmasına rağmen Avrupa'da paylaşılan ortak tarihinin sonucunda oluşan değerlerin olduğuna ve bu değerlerin Avrupa kimliğindeki etkisine vurgu yapmaktadırlar.

1.1.2. Avrupa şüpheciliği

Avrupa'nın bütünleşmesini ve gidişatını eleştirel düşüncelere maruz bırakan şüpheciliğin ne zaman ortaya çıktığını kesin olarak belirlemek mümkün görünmemektedir. Avrupa şüpheciliği tartışmalarının ortaya çıkışında, en başından Avrupa'nın bütünleşmesi ve siyasi tarihinin etkisinin var olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Connelly, 2015, s.61).

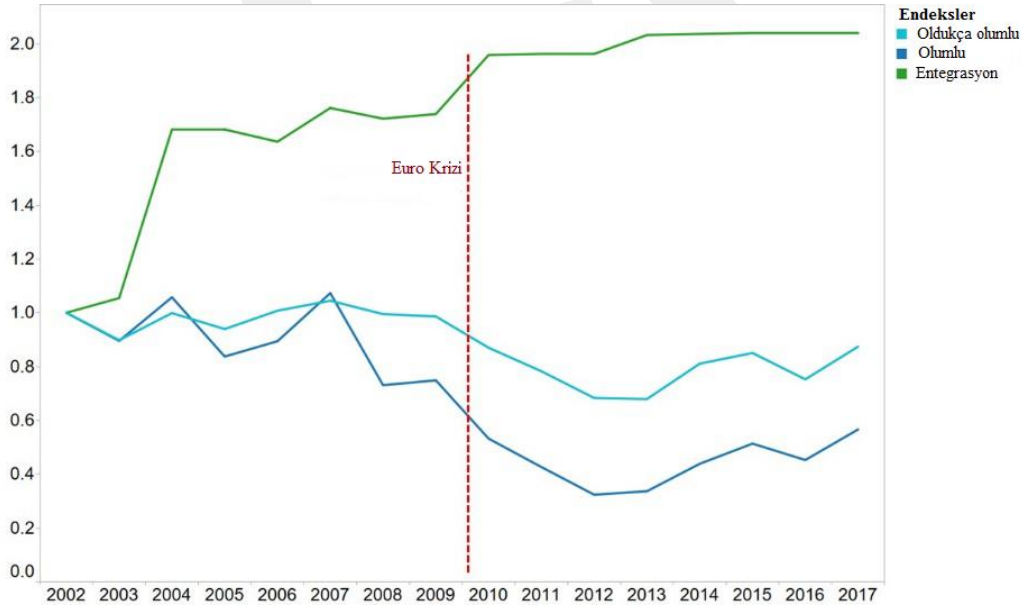
Avrupa şüpheciliği kavramıyla Avrupa bütünleşmesine eleştirel ve şüpheci yaklaşılmaktadır. Avrupa şüpheciliği "Sert Avrupa şüpheciliği" ve "Yumuşak Avrupa şüpheciliği" olarak ayrılmaktadır. Bu ayrım entegrasyona olan karşıtlık şiddetini belirgin hale getirmektedir. "Sert Avrupa şüpheciliği" katı bir şekilde Avrupa bütünleşmesini eleştirirken "Yumuşak Avrupa şüpheciliği" ulusal çıkarlar göz önünde tutularak bazı politikalara karşıt olma durumunu anlatmaktadır (Ayaz, 2017, s.3).

Avrupa entegrasyonu 1950'lerin ortalarından beri ilerlemektedir. Bu ilerlemeye kritik krizler eşlik etse de Avrupa Birliği üye devletlerinin egemenlik havuzunu yoğunlaştırmaktadır. AB'nin ilerleyişine bakıldığı zaman özellikle son 30 yılda tek pazarın kurulması, vatandaşlık ve para birimi üzerinde anlaşmaların sağlanması, ortak dış politikanın oluşturulması, uyum politikaları ve çözüm mekanizmalarının kurulması görülmektedir. Avrupa'nın kapasitesi ve karar alma konuları her zamankinden daha fazla alana yayılmaktadır. Ancak son yirmi yılda entegrasyon sürecine istikrarlı bir iç siyasi yapı desteği eşlik etmemektedir. Avrupa

entegrasyonlarına yönelik kabul edilen anlaşmalarla kabul edilen ekonomik ve politik entegrasyon ile çoğunlukla hevesli olmayan iç siyasi yapıdaki destek eksiklikleri olarak görülmektedir (Raskin, Sadeh, 2020, s.1).

Bu bağlamda birliğin iki kurucu üyesi olan Fransa ve Hollanda'nın 2005 referandumları analiz edildiğinde iki ayrı referandumda önerilen AB anayasasının reddedilmesinin her iki ülke içinde ve bir bütün olarak AB genelinde mevcut Avrupa şüpheciliğinin durumu hakkında önemli ipuçları vermektedir. Referandumdaki "Hayır" oyları AB entegrasyonu konusunda siyasi aktörler ile kamuoyu arasında genişleyen bir uçurumun göstergesi olmaktadır. Siyasi aktörlerin artık halkı ikna edemediğini kanıtlamaktadır (Buturoiu, 2016, s.45-46).

1980'lerden 1993 yılına kadar AB tüm Avrupa üzerinde ezici bir halk desteğine sahip olmaktadır. Nitekim AB üyeliğine verilen ortalama destek oranı 1993'ten 1999'a kadar hızlı bir düşüş yaşamaktadır. 2000'li yıllarda geniş ölçüde istikrar kazansa da Avrupa'daki Euro krizinin ardından tekrar keskin bir düşüşe geçmeye başlamaktadır. Son altı yıldır ise Brexit referandumlarına rağmen ilginç bir şekilde ortalama olarak artış gözlemlenmektedir. Şekil 1.2 bu eğilimleri göstermektedir.

Şekil 1.2. Avrupa Birliğine Olan Halk Desteği

Kaynak: (Raskin, Sadeh, 2020, s.2)

Avrupa şüpheciliği, Birliğin kuruluşundan itibaren AB'yi etkilemektedir. Üye ve hatta aday ülkelerde Avrupa şüpheciliğinin varlığı gözlemlenmektedir. Daha çok İngiltere ile bağlantılandırılan bu kavram son zamanlarda sıkça kullanılmaktadır. Avrupa projesinde ve bütünleşmesinde yer almanın seçenek olduğuna örnek olarak İngiltere verilebilmektedir (Connelly, 2015, s.62). İngiltere tarihsel olarak AB ile sorunlu bir ilişkiye sahiptir ve her zaman Avrupa'nın kenarında yer almıştır. Avrupa topluluğunun kurulmasında yol gösterici durumda olsa da kurucu üyeler arasında yer almamış ve 1973'te üye olmuştur. AB ile ilgili kararsızlıklarını çözemeyen Birleşik Krallık'ta Avrupa şüpheciliği de son yıllarda giderek artmıştır. İngiltere genelinde yapılan referandumla, AB'den ayrılma kararı neticelendirilmiştir ve 31 Ocak 2020 tarihinde birlikten resmen ayrılmıştır (Gölçek, Gölçek, 2018, s.518).

Önemli bir güce sahip devletin birlikten ayrılması güçlü bir bölgesel örgüt olarak ortaya çıkan AB'nin kısa vade de bile olsa olumlu gidişatına gölge düşürebilme ihtimalini meydana getirmektedir. Son olarak İngiltere'nin ayrılığı Avrupa şüphesi taşıyan diğer yapılar için de örnek oluşturmuştur. Bu durum AB'nin varoluşuna zarar vermektedir. Avrupa şüpheciliğinin ulaşabileceği en uç nokta birliğin tamamen dağılarak sona ermesi durumudur (Gökçel, Gökçel, 2018, s.519).

1.2. Avrupalılaşıma Kavramına Genel Bakış

1.2.1. Avrupalılaşıma teorisi

AB soğuk savaşın bitişiyle birlikte yeni üye ülkeleri kendisine katarak sınırlarını genişletmektedir. Bu durum ise AB'nin yetkisinin ve otoritesinin de artmasına neden olmaktadır. AB'nin genişlemesiyle beraber tartışmalar ortaya çıkmaktadır. Avrupalılaşımanın temeli AB'nin gelişmesine dayanmaktadır (Afşar, 2017, s.68).

AB'nin kuruluş aşamalarında, Avrupalılaşıma kavramı genel olarak üye devletlerin üst örgüt olarak bütünleşme amacıyla kurulup daha çok aşağıdan yukarıya doğru bakış açısıyla karar alma, iş birliği sağlama, politika üretme ve uygulanmasını yöneten mekanizmalara öncelik veren yapıda ortaya çıkmaktadır (Samur, 2008, s.381).

Bu yapılarda daha çok üye devletlerin AB'nin oluşumundaki etkileri tartışılmaktadır. Ortak faydaya dayanarak iktisadi alanda birliğin sağlanmasına öncelik verildikten sonra zaman içerisinde siyasi alanda güçlenilmesine işaret edilmektedir (Afşar, 2017, s.68). Topluluğun kuruluş aşamalarından 1980'li yılların sonlarına kadar Avrupalılaşıma kavramı çok kullanılmamakla birlikte bu kavram yerine aşağıdan yukarıya süreci daha çok birleşme ve bütünleşme kavramları ile açıklanmaktadır (Samur, 2008, s.381).

1980'lerdeki Avrupa Tek Senedi ve 1990'ların başlarında, Maastricht Antlaşması sonucunda (Uğur, Aksoy, 2015, s.165) uyum süreçleriyle ulusal etkinliği artarak devam eden AB'nin getirdiği kriterlerin kapsamı ve çeşitliliği önceki üye ülkelere nazaran daha da fazla artmış ve bunun sonucu olarak bu etkiye vurgu yapmak için Avrupalılaşıma çalışmaları, kavramlar ve farklı alanlarda yapılan deneysel çalışmalar ortaya çıkartarak önemli ölçüde hız kazanmıştır (Samur, 2008, s.382). Kriterlere örnek verecek olursak kurucu altı ülkenin ve 1973'te birliğe katılan üç ülkenin uzun soluklu devam eden demokrasi deneyimleri mevcut olduğu için bu ülkelerin nezdinde demokrasilerine herhangi bir kriter konulmamıştır. Birliğe dahil olmadan hemen önceki tarihlerde otoriter rejimlerin baskısına maruz kalan ve Güney Genişlemesi ile birliğe katılan Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in önüne kriterler konularak demokrasi yapılarındaki dönüşümler istenmiştir. Serbest seçimlerin yapılması, kuvvetler ayrılığının uygulanması ve liberal demokratik anayasanın oluşturulması bu prosedürel-yapısal yönlü kriterlerden olmuştur. Birliğin daha yoğun entegrasyon oluşumlarında ise bu koşulların daha da çok ilerisine gidilmiş ve vatandaşlık, sivil toplum, insan hakları uygulamaları gibi demokratik normatif koşullar getirilerek yeni aday ülkeler için kriter oluşturmuştur. Ekonomi bazlı dönüşümler de yaşanan değişimler arasındadır. "1973'teki ilk genişlemede ekonomik ve finansal uyum, tarım politikasının finansmanı ve sanayi ürünlerinde gümrük gibi teknik-prosedürel konulardan, Doğu Avrupa Genişlemesinde pazar ekonomisi ve serbest rekabet değerlerinin yerleştirilmesini de içine alan normatif ve yapısal dönüşüm kriterlerine geçilmiştir." (Samur, 2008, s.382-383).

Avrupalılaşıma çalışmalarının odak noktası olarak yeni işlevselcilik ve hükümetlerarasıcılık kuramlarının öneminin artmasıyla beraber, AB'nin üye devletler

ve aktörleri üzerindeki etkileri olmuştur. Bu bağlamda, Avrupa'nın bütünleşmesinden çok AB'nin etkinlikleri, uluslararası politikalara etkileri çözümlenmeye başlanmış ve bu çalışmalar Avrupalılaştırma kavramını yeni bir analiz düzeyi olarak ortaya çıkarmıştır (Günay, 2016). Avrupalılaştırma bu dönemden sonra artık yukarıdan aşağı (*AB düzeyinden ulusal düzeye-top down*) bir yaklaşımı tanımlamıştır. Bu yaklaşım üye devletlerin Avrupa düzeyindeki gelişimleri ve üye devletlerin üzerindeki etkisiyle ilgilendir ve Üye devletlerin Avrupa'ya uyum sağlama yollarını, etkilerini ve sonuçlarını inceler (Soyaltın, 2006, s.3).

Yukarıdan aşağıya Avrupalılaştırma anlayışının merkezinde, Üye Devletlerin uyumluluk derecesini ortaya koyan "uyum derecesi" (goodness of fit) argümanı yer alır. AB ve Üye Devletlerin düzenlemeleri, uygulamaları ve politik süreçleri için oluşturulan uyum modelinin, ülkede yarattığı yapısal değişimin uyum baskısı ve değişim baskısı ölçülmektedir (Flers, Müller, 2010, s.3). Dimitriou ve Goetz'e göre (2006), uyum derecesi ulusal kurumların ve politika uygulamalarının AB ile uyumlu olduğu takdirde oluşmaktadır (Dimitriou, Goetz, 2006, s.256).

AB düzeyindeki politikalar ve normlar ile yerel düzeydeki politikalar ve normların arasındaki farklar fazlalaştıkça yerel düzeyin uyumsuzlukları da orantılı şekilde fazlalaşmaktadır. Bu sebeple uyum baskısı oluşturan uyumsuzluklar Avrupalılaştırma olasılığını da arttırmaktadır (Günay, 2016, s.671). AB düzeyinin etkili biçimde yerel düzeyde çalışması ve demokratik dönüşümünü gerçekleştirmesi için uyumsuzluklar tek başına yeterli olmamaktadır. Kamuoyu desteği, sivil toplum kuruluşlarının desteği, veto noktalarının azlığı, oluşan veto noktalarına karşı gelebilecek güçlü bir iktidarın varlığı, kurumların Avrupa düzeyindeki normlara yatkınlığı gibi kolaylaştırıcı faktörlerin varlığı gerekmektedir (Kubicek, 2007, s.366-374). AB'nin yaratmış olduğu imgelerin, uygulanacak yerel düzeydeki elitlerin perspektifinde olumlu bir imaja sahip olması gerekmektedir. Buna karşın, uyum normlarına karşı şüpheci yaklaşım, bir o kadar Avrupalılaştırma ihtimalini düşürebilmektedir (Günay, 2016, s.672). Bunlara ek olarak, yerel düzeye AB politikalarının işletilmesi aktörlerin karşılıklı bağımlılıklarının sonucu olmaktadır. Kurumlar aktörlerin amaçlarının gerçekleştirmede etkili olabilmektedir. Aktörler ise Avrupalılaştırmayı fırsatlara yol açan bir yapı olarak benimseyebilmektedir (Uğur,

Aksoy, 2015, s.176). Güçlü bir Avrupalılaşma süreci ve uyum baskısı her yapının kendisine ait kolaylaştırıcı unsurları tarafından desteklenmediği müddetçe ulusal değişikliğe de kendiliğinden yeterli olmayacaktır.

Yeni ortaya çıkan Avrupalılaşma kavramının üzerinde anlaşmaya varılan tek bir tanımı yoktur (Günay, 2016, s.664). Avrupalılaşma yazınında yapılan akademik araştırmalar 1990'lı yılların sonlarında itibaren artış göstermeye başlamaktadır (Soyaltın, 2006, s.1). Avrupalılaşma kavramı üzerinde yapılan akademik araştırmalar sadece AB'nin üye ve aday durumundaki ülkelerin üzerindeki etkisini tartışmakla kalmamaktadır. Bunların yanı sıra Avrupalılaşma etkisinin değerlendirilmesini, nedenleri ve şartları bakımından da sorgulamaktadır (Uğur, Aksoy, 2015, s.1).

Avrupalılaşma kavramıyla ilgili olarak farklı dönemlerde, farklı araştırmacılar tarafından gelişim gösteren tanımlar üretilmiştir. Avrupalılaşma yazının ortak noktası ise AB ve üye ülkelerin etkileşimine işaretleme (Günay, 2016, s.664). Avrupalılaşma yazını konusundaki tartışmalar son on yılda Hix ve Goetz'e göre (2007), "Acil bir araştırma alanı" haline gelmektedir (Hix, Goetz, 2007, s.15).

Avrupalılaşma kavramı üzerindeki çalışmaların artmasıyla beraber Avrupalılaşmanın çerçevesi değişmeye başlamaktadır. Avrupalılaşmanın bütünleşmeden farklı çerçeveye oturtulması araştırmacıların bütünleşme teorileri üzerinde durmaktan çok, uyum sürecine, söylemlere, değerlere ve normlara odaklanarak kapsamını daha geniş çerçevede tutmaktadırlar (Soyaltın, 2006, s.6). Bu geniş çerçevenin sonucu olarak Avrupalılaşma kavramının farklı alanlarda kullanılmaya başlanmasıyla beraber dağınık ve düzensiz bir yapıya girdiği gözlemlenmektedir. Bu düzensiz yapı Avrupa Birliği'ni anlamaya yönelik etkinliklerin değerlendirilmesine de büyük ölçüde zorluklar verebilmektedir.

Mair (2004), Avrupalılaşmanın tanımlama düzeyinin yeterince anlaşılmadığını vurgulamıştır (Mair'den aktaran Özçelik, 2019, s.36). Buna karşın Olsen (2002), Avrupalılaşmanın asıl hedefinin tanım yapmak değil, Avrupalılaşma kavramını kullanarak Avrupa'da değişen ulusal değişim mekanizmasını ve bu değişimi başlatan dinamikleri açıklayacak modeller geliştirmek olduğunu söylemektedir (Olsen'den

aktaran Günay, 2016, s.664). Olsen (2002), Avrupalılaşmayı 5 farklı basamakta ancak bir bütün halinde anlatmaya çalışmaktadır. İlk basamakta Avrupa'nın toprak parçası olarak genişlemesi yer almaktadır. Bunu yönetsel düzenlemelerin ve politika ile yönetim uygulamalarının dışarıya dönük yayılması takip etmektedir. Son olarak alternatiflerine göre etkili ve kuvvetli bir Avrupa'nın ortaya koyduğu yapıları ve işleyişleri ülkelere ve yerel siyasete kabul ettirebilmesinden ortaya çıkmaktadır (Olsen'den aktaran Evmez, 2019, s.15).

Risse, Cowles, ve Caporaso (2001), Avrupalılaşmayı, Avrupa entegrasyonu ile aynı anlama gelecek şekilde AB kuruluşlarının, politikalarının ve normların bütünü olarak tanımlamaktadırlar. Avrupa düzeyinde belli bir etkileşim yaratılarak ortak bir yapının ortaya çıkması ve belirgin bir yönetim yapılarının ve düzeylerinin oluşarak ilerleme göstermesi olarak ifade etmektedirler. Bu ortak yapılardan kasıt, ortaya çıkan siyasi hukuki ve sosyal sorunların çözümüne yönelik etkileşimi düzenleyen kurumlardır (Risse vd.'den aktaran Günay, 2016, s.665).

Robert Landrech'in tanımı, Avrupalılaşma alanındaki çalışmalara referans oluşturmaktadır (Özçelik, 2019, s.36). Daha sonrasında ise Landrech'in tanımı Claudio Radaelli tarafından Avrupa entegrasyonu ile özdeşleştirilmesinin yanlış olduğunu vurgulayarak, Avrupa entegrasyonu ile farkını ortaya koyacak biçimde revize ederek yeni bir tanım ortaya koymaktadır (Günay, 2016, s.665). İlk olarak Landrech'e göre (1994), "Avrupalılaşma AB'nin siyasi ve ekonomik yapılarının, ulusal politika ve politika yapımının şeklini ve yönünü yeniden oluşturup organizasyonel mantığının parçası haline getiren uyum süreci" olarak tanımlamaktadır (Landrech, 1994, s.69). Landrech tanımında ulusal aktör ve siyasi örgütlenmeleri, AB üyeliğinin gerekliliğini karşılayacak şekilde davranışlarını, ulusal politikalarını ve politika yapma süreçleri ile sınırlandırarak açıklamaktadır. (Soyaltın, 2006, s.10).

Radaelli (2003) Avrupalılaşma kavramını, AB'nin siyasi, ekonomik ve sosyal politikalarına, ulusal ve ulus altı söylemlerine, kimliklerine hakim olan mantığın parçası haline gelerek, AB'nin politika yapma süreçlerinde ortaya çıkan, kuralların, iş yapma stillerinin, değer ve normlarının, paradigmaların inşa edildiği, yayıldığı ve kurumsallaştığı süreç olarak ifade etmektedir (Radaelli'den aktaran Günay, 2016,

s.665). Radaelli bu tanımında Avrupalılaşma kavramını daha da genişleterek sadece üye ülkeler için kısıtlı tutmayıp, aday ülkeler ve hatta üçüncü dünya ülkeleri için de geçerli olan bir tanım haline getirmektedir. Avrupalılaşmanın hareketli bir yapıda olduğunu ve farklı düzeylerini bünyesine katarak içeriğini genişlettiğini belirtmektedir (Uğur, Aksoy, 2015, s.166).

Kurumsalcı bir yaklaşımla AB çevre politikası oluşturma alanından yararlanarak Avrupalılaşmayı tanımlayan Börzel'e göre (2002), Avrupalılaşma ile üye devletlerin yukarıdan aşağıya gelen baskılara tepki verebileceğini göstererek, kendi politika tercihlerini AB seviyesinde ve düzeyinde yüklenmesi aracılığıyla AB üye devletleri politikalarını şekillendirmeye çalışmaktadır (Börzel'den aktaran Flers ve Müller, 2010, s.4). Börzel, Avrupalılaşmayı, Üye devletlerin egemenlik haklarının AB'ye aktarılması ile ulusal alanda meydana gelen politika değişiklikleri ile belirlemektedir.

Avrupalılaşmayı AB düzeyinde kurumsallaşma olarak gören Lawton (1999), egemenliklerin hukuki olarak AB'ne aktarılması olarak ifade etmektedir. (Soyaltın, 2006, s.11) Wessel ve Rometeck (1996) Avrupalılaşmayı, ulusal aktör kurumlarının, AB düzeyindeki karar mekanizmalarının uygulanması yönünde istek içine girmeleri olarak tanımlamaktadırlar (Wessel, Rometeck, 1996, s.328). Ulusal kurumlar kaynaşma döngüsüne girerek AB kurumlarının etkisi altına girmektedirler. Avrupalılaşma ve kaynaşma sonucunda ulusal kurumlar tek ve ortak bir model oluşturarak yakınlaşma sağlamaktadırlar. Ulusal Kurumlar AB'nin talimatlarına uymak zorunda oldukları için birbirlerine benzer bir yapıya bürünmektedirler. Tek bir model tam anlamıyla oluşmasa bile üye ülkelerin birbirleri arasındaki farklar politik olarak azalmaya başlamaktadır. (Soyaltın, 2006, s.11).

Avrupalılaşma etkisi altında üye ülkelerde değişim gerçekeşebilmesi için, kurumları ve politika süreçleri arasında paralellik olmalıdır. AB düzeyinde ele alınan birçok politika alanlarıyla ilgili değişimler Avrupalılaşma olarak ifade edildiği görülmektedir. Örnek verecek olursak: Batı Balkanların Avrupalılaşması, Türk Kamu Yönetiminin Avrupalılaşması, dış politikaların Avrupalılaşması, hukukun, eğitimin

Avrupalılaşması gibi ana politikalar ve bunların kolları ve sektörlere ait yaşanan değişimler Avrupalılaşma olarak ifade edilmektedir.

Avrupalılaşma yazınının da politikaların, normların ve kurumların AB seviyesinde meydana gelmesinin yanı sıra bunların yerel düzeye etkileri de görölmektedir. Bu durum AB'nin üye ölkeleriyle aralarındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır. AB ile üye ölkeler arasında interaktif bir ilişki oluşmaktadır. Dolayısıyla biri olmadan diğeri de varlığını sürdürememektedir. AB'nin bir bütün halinde varlığını sürdürmesi için üye ölkelerin birliğin bünyesinde yer alması gerekmektedir. Bu bağlamda üye ölkeler AB'nin kurumlarının ve politikalarının oluşumunda katkıda bulunmaktadır. Ölkeler ise AB bünyesinde yer almak için AB kriterleri düzeyinde yapılanması gerekmektedir. AB ve üye ölkeler arasındaki bu etkin ilişki Avrupalılaşmanın ana odağını oluşurmaktadır (Günay, 2016, s.666)

1.3. Avrupalılaşma Yaklaşımları

Avrupa bütünleşmesi süreci içinde nefonksiyonalizm ve hükümetlerarasıcı teoriler uzun süre baskın düşünce akımları olarak yer almaktadır. Bütünleşmeyi açıklamada kullanılan bu yaklaşımlar verimsizliği nedeniyle araştırmacılar tarafından eleştirilmiştir. 1980 ve 1990'lı yıllarda araştırmacılar Avrupalılaşma çalışmalarına daha genel ve genelleştirilebilir teorik yaklaşım kullanarak Avrupalılaşma kavramının analizi için bu çerçevede yeni kurumsalcılık teorisi geliştirmeye başlamışlardır (Pollack, 2006, s.35).

Jupille ve Caporaso'ya göre (1999), günümüz Avrupalılaşma çalışmalarının temelini yeni kurumsalcılık oluşurmaktadır. Yeni kurumsalcılığa göre, meydana gelen davranışların şeklini kurullarla sınırlandıran yapıların sebep olduğu etkiler aracılığıyla bir Avrupalılaşma önerilmektedir. Başka bir deyişle, AB'nin etkisi ile bir ölkenin kurumlarında oluşan değişim sebebiyle, ölkedeki aktörlerin alacağı kararlardaki önceliklerinde de AB görünümüne uygun değişimler hedeflenmektedir (Jupille ve Caporaso'dan aktaran Evmez, 2019, s.23) Kurumlar, normların bütününü ve aktörlerin davranışlarını belirleyen kısıtlamalar ile aktörleri şekillendirerek rolünü de belirgin hale getirmektedir. Seçimlerini AB'nin perspektifi ile paralel hale getirerek

faidalarını en üst seviyeye çıkarmaya çalışmaktadırlar (Kobak, 2014, s.3). Bir kurumun, Avrupalılaşıma kavramının etkisi altında değişen yapısı ile AB etkisi altına girmeden önceki yapısı arasındaki seçimlerin farklı olması mümkün olabilmektedir (Yazgan, 2009, s.133)

AB'nin ülke içinde yaratmış olduğu değişim Avrupalılaşıma yazınının temelini oluşturmaktadır. Gerçekleşmiş olan değişimin ülkeleri etkileme noktasını ve hedeflenen uyum politikalarının nasıl işlediğini 1990'lı yıllardan itibaren AB'nin genişleme süreçlerindeki durumuyla beraber açıklamak için yeni kurumsalcılık yaklaşımından faydalanılmaktadır (Afşar, 2017, s.73).

Hall ve Taylor'a göre (1996) Yeni Kurumsalcılık, Sosyolojik, Rasyonel Tercihli ve Tarihsel Kurumsalcılık olarak üç ayaktan meydana gelmektedir (Hall, Taylor, 1996, s.5). AB'nin güç durumlarla karşılaşmasına rağmen 1990'lı yıllarda başlattığı ve oldukça sancılı geçen genişleme sürecinde on iki yeni üye devleti neden bünyesine kattığını ve AB'nin neden uyum sağlama yollarına başvurduğunu Sosyolojik Kurumsalcılar, Orta ve Doğu Avrupa ile ilgili olarak düzenlemeleri Tarihsel Kurumsalcılar, genişlemelerin AB kurumları üstündeki yaratmış olduğu tesiri ve sosyal dönüşümdeki değişimin süreci ile Rasyonel Tercih Kurumsalcılar ilgilenmektedirler (Kobak, 2014, s.3-4).

1.3.1. Rasyonel kurumsalcılık

Ulus üstü sistemlerde bir araya gelen devletlerden oluşan siyasal yapılarda işlem maliyetleri yüksek olabilmektedir. Ülkelerin kurumlara, işbirliğini etkin ve kullanılabilir kılacak düzeye getirecek yetki devrinde bulunmaktadır. Rasyonel tercih kurumsalcılarına göre ülkelerin kurumları yapısında işbirliğine gitmelerindeki en önemli stratejik nokta işlem maliyetlerini azaltmaktır (Erdoğan, 2015, s.23). Rasyonel tercih kurumsalcılığında aktörler fayda-maliyet analizi yaparak kararlarını vermektedirler. Aktörler tercihlerini yaparken karşılaşılan duruma göre faidalarını maksimum düzeye çıkarmak için uygun seçeneği bularak tercihlerini o yönde yapmaktadırlar (Afşar, 2017, s.73-74). Aktörler, faidalarını en üst düzeye çıkaran tercihlerini uygun araçlarla yaparken stratejik hesaplamalardan yararlanmaktadır .

Bunu yaparken ülkeler karşı tarafın davranışları ile tercihlerini ön görerek buna orantılı maksimum fayda için en doğru seçimi yapmaktadırlar. Ancak bu yönüyle rasyonel tercih kurumsalcılarına yöneltilen eleştiriler söz konusu olmaktadır. Aktörlere ve onların yapmış olduğu tercihlerin üzerinde daha çok durduğu için Avrupa kurumlarının tesirlerine çalışmalarda gereken önemi göstermemektedirler (Pollack, 2006 s.36). Buna ek olarak rasyonel tercih kurumsalcıları çalışmalarını yaparken formel yapılar üzerinde odaklanmaktadırlar bunun sonucunda devletin davranışlarını etkileyen informel kurumlar göz ardı edilmektedir (Erdoğan, 2015, s.31).

AB'nin analizi açısından rasyonel tercih kurumsalcılığına göre, AB'nin getirmiş olduğu kriterlere ilgili ülkeler uyum gösterip politikalarını şekillendirmeye başarlarsa, çıkarlarını maksimize eden anlaşmalardan, üyelik yoluna kadar giden geniş çeşitlikteki teşviklerle ödüllendirilmektedir (Afşar, 2017, s.74). Bu kriterlere uyulmaması halinde AB tarafından yaptırımlar konularak bu ödüllerden yoksun bırakılmaktadır. Ancak aktörler faydalarını üst düzeye taşıyacak tercihleri üzerinde davranışlarını şekillendireceklerdir (Günay, 2016, s.669).

1.3.2. Sosyolojik kurumsalcılık

Sosyolojik kurumsalcılık, sosyoloji yaklaşımını baz alarak gelişmiştir. Bu sebeple kurumlar, resmi normlar ve işlemlerin yanı sıra, siyasi semboller bilişsel anlamlar ve ahlaki değer yargıları ön planda tutarak aktörlerin davranış sınırlarını belirlemektedirler (Afşar, 2017, s.75).

Sosyolojik kurumsalcılıkta kurumlar en büyük yeri almaktadır. Kurumlar aktörlerin tutumlarını şekillendirerek tercihleriyle beraber aktörü inşa eden etmen olarak tanımlanmaktadır (Erdoğan, 2015, s.252). Başka bir deyişle sosyolojik kurumsalcılıkta kurumları, aktörlerin faydalarını ve kimliklerinin inşasının oluşumundaki faktör olarak tanımlamaktadır.

“Sosyolojik kurumsalcılığa göre aktörler, yerindelik mantığına göre hareket ederler” (Günay, 2016, s.669). Mevcut durum düzenindeki değişikliklerin onaylanması ve toplum için benimsenmesi için uygun bulunması gerekmektedir.

Aktörlerin davranışlarını sergilerken maddi çıkarlara doğrudan bağlı olmadığı düşüncesini ortaya atmaktadırlar. Aktörler fayda-maliyet hesaplamalarından çok toplumun onay verdiği noktalarda davranışlarını sergileyeme çalışmaktadırlar. Dolayısıyla toplumun kabul görmüş kurallarına uymak önem arz etmektedir. Aktörlerin davranışları, toplumun uygun gördüğü normları, ortaklaşa paylaşılan kuralları ve kimliğini aksettirmektedir (Afşar, 2017, s.75).

Çevresel koşulların ışığında oluşmuş olan kurumların, değişebilmesi için toplumdaki ortaklaşa fikirlerin değişiklik yaşaması gerekebilmektedir. Sosyolojik kurumsalcılığa göre kurumlar, içinde buldukları durumun değişen şartlarına tepki vererek sürekli dönüşmektedirler. Aktörler, toplumun ve örgütlerin sosyalleşme ve öğrenme süreçlerinden sonra tercihlerini yeniden tanımlamaktadırlar. Çünkü bir organizasyonun etkinlikleri sonucunda ortaya çıkan sonuçlar ile o organizasyonun bünyesindeki aktörlerin düşünceleri arasındaki farklar oluşuyor ise dönüşümün yaşanması muhtemel olmaktadır. Aktörlerden faaliyet gösterdikleri ortamda beliren farklı durumlar karşısında en doğru davranışı tercih etmeleri beklenmektedir. Yerindelik mantığının çerçevesinde kurumların, aktörlerin yerine getirdikleri rollerin önemli olması sebebiyle mevcut düzenin değişmesine kayıtsız kalması oldukça güç olmaktadır (Erdoğan, 2015, s.89-93).

Sosyolojik kurumsalcılar, kurumlara resmi normlar ve işlemlerin dışında aktörlerin davranışına etki eden ahlaki değer yargıları ve semboller gibi kültürel pratiklerin öğelerini dahil ederek kurumları geniş çapta ele almaktadır. Kurumlar ve aktörler arasındaki ilişki, birbirini etkileyen ve bunun sonucunda aktörlerin davranışlarını belirleyen bir karaktere sahiptir. Kurumlar amaç-sonuç ilişkisinden çok toplumsal meşruiyetin artmasıyla ilgilenmektedirler. Sosyolojik kurumsalcılık, AB düzeyindeki normların yerelde öğrenilerek ve sindirilerek benimsendiğini söylemektedir. İki düzeydeki normlar arasında uyumsuzluk olduğunda (misfit) yerindelik mantığına göre hareket eden aktörler ve kolaylaştırıcı etmenler (mediating factors) sayesinde değerler içselleştirilebilmektedir (Hall, Taylor, 1996, s.14).

1.3.3. Tarihsel kurumsalcılık

Tarihsel kurumsallaşma, sosyal süreçlerin tarihsel olarak anlaşılması gerektiğinin kabul edilmesiyle ilgilenmektedir. Kurumlar ve aktörlerin davranışları etkili ve verimli tarihsel süreç yoluyla gelişmektedir (Pierson, 1994, s.10-11).

Tarihsel kurumsalcılar, rasyonel tercih kurumsalcıların çıkarlarını paylaşmasıyla benzerlik gösterse de kurumların zaman içindeki etkilerine odaklanmaktadır (Pollack, 2008, s.4). Kurumlar zaman faktörünün dışında “patika bağımlılığına” göre de hareket etmektedir. Patika bağımlılığına göre Kurumların geçmişte almış olduğu kararların, gelecekte verilecek kararlar hakkında esas oluşturacağını söylemektedirler (Günay, 2016, s.669). Avrupalılaştırma çerçevesinde tarihsel kurumsalcılıkta, üye ülkelerdeki kurumların politikalarını şekillendirirken AB perspektifinde uyum göstermesinde, içinde bulunulan durumun zaman faktörü ile birlikte tarihsel ilerleyişi incelenmektedir (Günay, 2016, s.669-670). Avrupalılaştırma bağlamında da üye ve aday ülkeler AB normlarının izlerini takip ederek ilerlemekte ve değişimlerini bu izlerin odağında toplamaktadır.

Tarihsel kurumsalcılıkta, tarih rastlantılardan çok birbiriyle bağımlı bir süreç olarak görülmektedir. Geçmişte yapılan küçük bir değişimin etkileri uzun zaman sonra büyük sonuçlar olarak ortaya çıkabilmektedir. Dolayısıyla, kurumlar aldığı kararların etkilerini kontrol edememekte ve beklenmedik sonuçlarla karşılaşabilmektedir. Bu sonuçlar aktörlerin o anki tercihlerine göre olumlu veya olumsuz olarak türemektedir. Ancak beklenmeyen bir sonuç aktörler için genelde olumsuz olmaktadır (Erdoğan, 2015, s.69-81).

Tarihsel kurumsalcılık, kurumların değişimi bağlamında diğer iki kurumsalcılıktan ayrılmaktadır. Bu yaklaşımda, kurumların değişiminden ziyade patika bağımlılığı ile varlıklarının devamlılığı savunulmaktadır (Erdoğan, 2015, s.255).

1.4. Türkiye'nin Avrupalılaşması

19. yüzyıldan itibaren Avrupalılaşma Türk modernleşmesinin önemli bir unsuru haline gelmiştir. Osmanlı'nın gerileme döneminde siyasi elitler Avrupa politikalarından, kurumlarından ve normlarından esinlenerek bir dizi yasal ve idari reform gerçekleştirmiştir. Cumhuriyet döneminde de Türk modernizasyonu politikaların hemen her alanını kapsayan oldukça Avrupalı bir karakter taşımıştır. Türkiye Cumhuriyeti, İsviçre medeni kanunu, İtalyan ceza kanunu ve Fransız idare hukuku gibi sistemlerle hukuk sistemini oluşturmuştur. Avrupa politikalarının ve normlarının etkisiyle Türkiye dalgalı ancak büyük bir sosyo-kültürel değişim yaşamıştır (Erdenir, 2015, s.26).

1960'lardan itibaren Avrupa önderliğindeki modernleşme ve batılılaşma süreci AB süreciyle somut hale gelmiştir. 20. yüzyıllarda Türkiye'nin Avrupa ekonomik topluluğuna aday olmak istemesiyle süreç üst düzeye çıkmıştır (Uğur, Aksoy, 2015, s.169). Demokratikleşme ise Türkiye'nin Avrupalılaşma gündemine ancak 1980'li yıllarda girmeye başlamıştır. Avrupa Parlemantosunun çağrılarına karşılık önce 1987'de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) bireysel dilekçe sonrasında 1989'da AİHM'in zorunlu yargı yetkisini kabul etmiştir (Erdenir, 2015, s.27) Türkiye'nin demokratikleşme sürecini hızlandıran bu olay Türkiye'yi Avrupa'nın yasal yapısına dahil edilmesine neden olmuştur.

Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin dolayısıyla Avrupalılaşmanın doğrusal ilerlememesi Avrupalılaşma yazınının Türkiye'de çok fazla yer bulamamasına neden olmuştur (Evmez, 2019, s.46). Fakat Türkiye'ye 1999 Helsinki Zirvesi ile adaylık statüsü verilmiş ve net bir şekilde hedefler ve kriterler Türkiye'ye sunulmuştur (Soyaltın, 2006, s.56). Türkiye ile AB arasındaki ilişkide geçmişte ortaya çıkan dalgalanmalar yerini yükselmeye bırakmıştır. Geçmişteki bu inişli çıkışlı seyir Türkiye'nin tam üyelik yolunda yerine getirdiği reformları etkilemiş olsa da Helsinki Zirvesi'nden sonra Türkiye'nin Avrupalılaşma süreci belirginleşmiştir (Yılmaz, 2014, s.64). Her ne kadar 1960'lardan 1990'lara kadar AB'nin etkisi politika değişiklikleri için keskin bir biçimde ortaya çıkmasa da 1990'larda Türkiye'nin AB önderliğindeki ilk Avrupalılaşması diyebileceğimiz Gümrük Birliği'ne dahil olması ile ekonomik

ilişkiler ve kazanımlar önemli derecede artmıştır (Uğur, Aksoy, 2015, s.170). Demokratikleşme artık AB müktesebatı ile birlikte ilerlemiştir. Gümrük Birliği ekonomik bir mesele olmasına rağmen Türkiye’den özellikle Kürt meselesinde siyasi reformlar istenmiştir. Gümrük Birliği kararlarının onaylanması için Avrupa Parlamentosu’nun şartlarını yerine getiren Türkiye, Anayasal ifade özgürlüğünü ve Terörle mücadele kanunu değiştirmiştir (Erdenir, 2015, s.27-28).

Türkiye’nin Avrupalılaşıma sürecinin içeriği incelendiğinde daha çok demokratikleşme olgusu ön plana çıkmaktadır. Türkiye’deki ulusal kurumlara, siyasi süreçlere etkisini ve sosyo-ekonomik yapısındaki dönüşümü Avrupa bütünleşmesi kapsamında analiz etmektedir. AB koşulluluğu dönüşümün gerçekleşmesinde etkin rol oynamaktadır (Soyaltın, 2006, s.59).

Helsinki Zirvesi’nde aday ülke olmasında itibaren Türkiye AB’nin siyasi koşulluluğunun kontrolü altına girmiştir. Aday ülke konumunun bir sonraki aşaması olan katılım müzakerelerinin başlatılması için kapsamlı dönüşüm sürecine girilmesinde AB’nin koşulluluk ilkesi güçlü bir faktör olarak belirlemiştir (Özer, 2015, s.144-147).

Avrupalılaşımanın ayırt edici özellikleri AB’nin Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini içeren genişlemesinde daha belirgin hale gelmiştir. Aday ülkeler için uyum baskıları bu genişleme sürecinde farklılık göstermiş ve uyum baskıları çok daha fazla yükselmiştir. AB müktesebatını benimsemenin ana gerekçesi çeşitli politika alanlarında AB modellerinin içsel faydalarından ziyade AB’ye tam üyeliğinin faydası olmuştur. AB Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri bağlamında katılım müzakereleri öncesi açık ve net bir şekilde koşulluluk açıklamıştır. Bu durum düzenli şekilde izlenmiş Türkiye’nin de dahil olduğu tüm adaylar için genişleme politikasının olağan özelliği haline gelmiştir (Sedelmeier, 2006, s.6).

AB’nin reform talepleri, Türkiye’nin 2001’de yayımlanan ilk Katılım Ortaklığı Belgesi’nde (KOB) açıkça belirtilmiştir. Belgelere göre Türkiye’nin ele alması beklenen kısa ve orta vadeli spesifik reform öncelikleri hedeflenmiştir. Bu kriterlerin Türk siyasetinin hassas alanlarını etkilediği gören siyasi çevrelerde, özellikle

koalisyon hükümetinin milliyetçi üyeleri arasında tepkiye yol açmıştır. “Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog” (2001 Kriterleri) paragrafı altında yer alan Kıbrıs sorununun çözümü ile bazı siyasi reformlar (ölüm cezasının kaldırılması) gibi öncelikler ve azınlık dillerinde eğitim hükümet içinde mukavemete neden olmuştur (Saatçioğlu, 2013, s.11-12). Bununla birlikte, sonraki bölümlerde değineceğimiz kritik reform geçişleri ilerleyen zamanlarda gerçekleşmiştir. Bunlar arasında son derece önemli olan 2001 Anayasa değişiklikleri ve Ağustos 2002 AB uyum paketleri vardır. Bu veto unsurlarına rağmen Avrupalılaşıma süreci hızlı bir yükselme yakalamıştır. Bunun en önemli sebebi ulusal aktörlerin etkinlikleridir

Daha fazla reform için itici bir güç olarak ortaya çıkan bir diğer faktör, 2001 krizinin ardından Türkiye ekonomisinin yeniden yapılandırılması olmuştur. Bu çerçevede AB, IMF'nin finansal yeniden yapılanma sürecine uygun olarak hazırlanan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” (Soyaltın, 2006, s.59) aracılığıyla eşlik etmiştir (Erdenir, 2015, s.27).

1999 ve 2004 yılları arasında özellikle demokrasi ve insan hakları konusunda birçok iyileştirmeler yapılmıştır. 2002 yılına kadar koalisyon hükümeti döneminde üç uyum paketi Avrupalılaşıma adına gerçekleştirilmiştir. AK Parti hükümetinin tek başına iktidar olarak göreve başlaması ile ülkenin eski siyasi ve ekonomik politikalarının dönüşümünde AB hedefleri için istekli bir tutum sergilemiştir (Yılmaz, 2014, s.66-67).

AB ile katılım müzakerelerinin başlatılması ile kazanılacak ödül somut ve güçlü olduğundan AB'nin demokratik koşulluluğunun tesiri ile kurumların dönüşümünde etkili bir şekilde çaba harcanmıştır. Türkçe dışındaki dillerde yayın yapılması, ölüm cezasının kaldırılması, Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgesindeki olağanüstü halin sonlandırılması (Erdenir, 2015, s.27) sivil-asker ilişkilerinin normale dönmesi, ifade özgürlüğünün sağlanması ve 2001 ile 2004 yıllarında Anayasa değişiklikleri yapılarak Anayasa'nın üçte biri değiştirilmiştir. Adalet ve Kalkın Partisi (AKP) döneminde 2004 yılına kadar beş uyum paketi hayata geçirilerek Avrupalılaşıma yönündeki demokratikleşme hareketlerine ivme kazandırılmıştır

(Yılmaz, 2014, s.67). AB yetkilileri ise bu dönüşümü “mucize” olarak nitelendirmiştir (Erdenir, 2015, s.27).

Uyum sürecinin başarılı olarak uygulanmasındaki en önemli güç AB koşulluluğunun “hükümetlerarası düzeyde” yürütülmesi olmuştur. “AB koşulluluğunun etkinliğini ve uyum sürecini, temelde hükümetin yaptığı politik maliyet/yarar hesaplamaları belirlemiştir.” (Soylatın, 2006, s.60).

Avrupalılaşıma bağlamında Türkiye'nin dış politikası ile Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası (ODGP) arasındaki mutabakatlar bu dönemde artmıştır. Dış politikaya ait sorunlarda Türkiye ve AB arasında fikir paylaşımları gerçekleştirilmiştir. 1998 yılında Türkiye için yayınlanan İlerleme Raporu'nda dış politikanın Avrupalılaşıması için:

Türkiye, dış politika yöneliminin Birlik'in dış ve güvenlik politikası ile uyumlu hale gelmesi ve gerekli idari yapıların geliştirilmesi için daha fazla çaba sarf etmelidir. Türkiye, özellikle, ulusal politika ve uygulamalarını AB'nin ortak tutumları ile uyumlu hale getirmeli, bu tutumları uluslararası mecralarda savunmalı ve tüm yaptırım ve kısıtlayıcı tedbirlerin düzgün bir şekilde uygulanmasını sağlamalıdır. Türkiye aynı zamanda bölgesinde, yani Balkanlarda, Kafkaslarda, Doğu Akdeniz'de ve Orta Doğu'da istikrar ve güvenliği teşvik etmelidir (Avrupa Komisyonu, 2004, s.155).

Türkiye'nin ODGP düzlemindeki AB kriterlerine uyum göstermesi istenmiştir. Ayrıca dış politikanın Avrupalılaşıma sürecinde Türkiye'den uluslararası kuruluşlarda AB'nin dış meselelerdeki tutumlarını ve siyasi-ekonomik işbirliğini müdafaa etmesi beklenmiştir. Türkiye bu yöndeki “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Gelişmekte Olan 8 Ülke ve İslam Konferansı Örgütü” kuruluşlarında en fazla faaliyetini göstermiştir (Alkan, 2013, s.127-129).

1999-2004 yılları arasında Türkiye, ülkede demokrasiyi ve insan haklarını güçlendirmeyi amaçlayan, Kopenhag Kriterleri doğrultusunda birçok kapsamlı reformlar yaşamıştır. Öncelikle AB uyum paketleri ve anayasa değişiklikleri olarak

nitelendirilen ve birçok alana dokunan bir dizi reformlar AB katılım süreci için kabul edilmiştir.

Türkiye'nin BM genel sekreteri Kofi Annan tarafından sunulan ve yapılan görüşmeler neticesinde üzerinde değişiklikler yapılarak Kıbrıs'ta Türk ve Rumların onayına sunulan Annan Planı'nı desteklemesi, Ege sorununa yönelik Yunanistan ile istikşafî görüşmeler başlatılması ve AB'nin getirmiş olduğu kriterlere yönelik dönüşümün uyumlu bir şekilde sağlandığına Brüksel Zirvesi'nde karar vermesi sonucunda 2005 yılında katılım müzakereleri başlatılmıştır (Alkan, 2010, s.112-134).

2005 yılından sonra Türkiye'nin yükselen Avrupalılaşıma süreci katılım müzakerelerinin ardından çöküşe dönüşmüştür (Erdenir, 2015, s.28). Türkiye'deki bu çöküş katılım müzakereleri başladıktan sonra tam üyelik hedefine olan inancın yitirilmesiyle olmuştur (Yılmaz, 2014, s.67). Bunun en önemli nedenleri arasında üye devletlerin Türkiye'nin katılımı ile Türk nüfusu, coğrafi konumu, yüzölçümü, ekonomik ve askeri potansiyelinin yanı sıra kültürel ve dini özelliklerinin bileşiminde önceki genişlemelerden farklı bir yapıda olmasını gerekçe göstererek tam üyeliğine karşı çıkmaya başlaması ve Avrupa kültürüyle bağdaşmadığı düşünülen Türkiye'nin kimliği ile ilgili endişelerin geniş çapta dile getirilmesidir. Bu bağlamda Türkiye'nin tam üyelik umutları olumsuz etkilenmiştir (Alkan, 2010, s.133-134).

Avrupa Komisyonu Başkanı Romano Prodi, Türkiye'nin büyüklüğüne ve ekonomik yapısına dikkat çekerek elli yıldan uzun süredir inşa edilen entegrasyonun zayıflatacağını dile getirmiş ve bu durumu önlemek için AB'nin tedbirler almasını gerektiğini belirtmiştir (Saatçioğlu, 2013, s.12). Benzer şekilde genişleme komiseri Olli Rehn üye devletlerin çekincelerine dikkat çekerek Türkiye'nin AB'ye katılımı durumunda sınırların Türk işçilere kapatılabileceğini ve böyle Avrupa'da serbest dolaşıma izin verilmeyeceğini duyurmuştur.

Bu geniş kapsamlı çekinceler neticesinde Konsey Türkiye'nin AB üyeliğine rehberlik eden şartları zorlaştırmıştır. AB liderleri Türkiye ile katılım müzakerelerini başlatmayı kabul ederken, Türkiye'nin üyeliğini daha önce hiçbir AB adayına empoze edilmemiş koşullara bağlamıştır (Saatçioğlu, 2013, s.12). AB'nin siyasi reform

sürecindeki gücü ve güvenilirliği Türkiye'nin önüne getirilen daha katı koşullar ve siyasi müdahalenin artmasının sonucu olarak zayıflamıştır (Erdenir, 2015, s.29) Bu durum Türkiye'nin tam üyelik hedefini dolayısıyla Avrupalılaşma sürecini derinden etkilemiştir.

Bunların yanı sıra Türkiye'nin AB üyeliği sorunlarının en önemli meselelerinden biri Kıbrıs'tır. AB ile olan ilişkileri olumsuzlaştıran Kıbrıs meselesi "Ankara Antlaşması'nın genişletilen Ek Protokol (limanların ve hava sahalarının Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne açılması) ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne uygulanan izolasyonların uygulamaya konmaması" (Sandıklı, Akçadağ, 2011, s.4) konularından meydana gelmektedir.

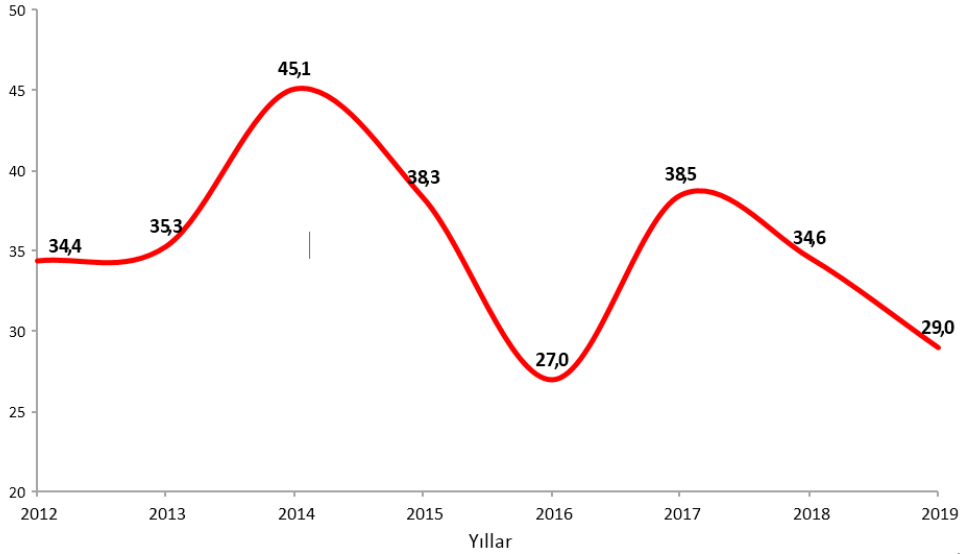
AB'ye olan güven azalımı da yasal/kurumsal uyumu zayıflatmıştır. Fakat Türkiye demokratikleşme, insan hakları, azınlık hakları, hukukun üstünlüğü ve yargı alanındaki uygulamalarda yasal tedbirler ve adımlar atmaya devam etmiştir (Erdenir, 2015, s.28). Örnek verecek olursak, azınlık hakları alanındaki reformlar ile Kürt sorununa daha fazla odaklanılmıştır ayrıca 2010 yılında gerçekleşen Anayasa değişikliği ile yargı sistemi ve sivil-asker ilişkileri reforma uğramıştır. İlk etapta Avrupalılaşma süreci dahilinde koşullulukları yerine getiren AKP, 2010 sonrası dönemde Avrupalılaşmaya ters düşecek politikalar üretmiştir. Dolayısıyla bu süreç gücünü kaybederek eksilmeye başlamıştır (Yılmaz, 2014, s.67-78).

1.4.1. Türkiye'nin toplumsal avrupalılaşması

Avrupalılaşma ağırlıklı olarak AB'nin yasal ve idari gücünü temsil etse de aynı zamanda değerlerin, normların ve kimliklerin yayılmasını kapsayan toplumsal bir boyut olarak ortaya çıkmaktadır. Aday bir ülkenin reform süreci günlük hayatın sosyo-ekonomik yönlerinin değerlerinde kaçınılmaz olarak değişiklik yaratmaktadır. Avrupa normlarına uygun olmayan ve özellikle yasal/kurumsal Avrupalılaşmanın gerisinde kalan ülkelerde güçlü ve keskin iç işlemeyle karşılaşabilmektedir. Türkiye'de de değerlerin ve normların ülke içinde yaygınlaşmasında eksiklikler olduğu açıktır. Toplumsal Avrupalılaşmanın eksikliklerine çarpıcı bir örnek ölüm cezası konusu olmuştur. Ölüm cezasının kaldırılması açıkça Avrupa normudur. Avrupa Birliği ölüm

cezası olan hiçbir ülkenin Birliğe dahil olamayacağını açıkça belirtmektedir. 2002 yılında ise halkın sadece %38'i ölüm cezasının kaldırılmasını desteklemiştir (Erdenir, 2015, s.29). 20 yıla yakın bir süre geçmesine rağmen kamuoyu algısı değişmemiştir. 15 Temmuz darbe girişimi, çocuk istismarı ve son zamanlarda artan kadın cinayetleri başta olmak üzere ölüm cezasının tekrar getirilmesi halkın büyük bir çoğunluğu tarafından desteklenmektedir. Avrupalılaşıma yolunda alınan politik veya hukuki kararlar toplum tarafından her zaman sindirilmemektedir.

Bir diğer önemli faktör ise Avrupa'da Türkiye'ye karşı çekincelerin yoğun olmasından ve oluşan tam üyelik belirsizliğinin kamuoyunda Avrupa şüphesizliğini arttırması olarak karşımıza çıkmaktadır. AB'ye dahil olmak arzulansa da süreç içerisinde toplum desteğinin zayıflamasına yol açmaktadır. Türkiye'de toplum tarafından AB'ye duyulan yoğun güvensizlik ile Avrupa'nın Türkiye çekinceleri paralellik göstermektedir.

Şekil 1.3. AB'ye Duyulan Güvensizlik Oranı

Kaynak: Kadir Has Üniversitesi Türkiye Eğilimleri (2020)

Kadir Has Üniversitesi Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması verilerine göre, 2000'lerin ortasında yüzde 70'i aşan AB'ye destek oranı 2010'da

yüzde 42'ye düştü, 2014'te tekrar yükselişe çıkan destek, 2016'da ise tekrar düşme eğilimine girerek yüzde 27'lere indiği görölmektedir.

Avrupalılaşma, Türk toplumunun normları ve değerleri söz konusu olduğunda zor bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Cinsiyet eşişsizliği, yüksek düzeyde dindarlık ve düşük seviyelerdeki sosyal hoşgörü birleşiğinde Avrupalılaşma süreci kısıtlanmaktadır. Türkiye toplumu ve Avrupa toplumu arasındaki iş bağlantıları, eğitim programları ve kültürel değişimler gibi giderek artan etkileşimler bulunmaktadır. Dolayısıyla uzun vade de toplumsal Avrupalılaşma olasılığı her zaman ihtimal dahilinde olmaktadır (Erdenir, 2015, s.33).

İKİNCİ BÖLÜM

AZINLIKLARIN TARİHSEL ARKA PLANI VE AB'NİN AZINLIK POLİTİKALARI DOĞRULTUSUNDA AZINLIK HAKLARI

2.1. Azınlıkların Tarihsel Arka Planı

2.1.1. Azınlık kavramı

Azınlığın kavram olarak 16. Yüzyılda Avrupa'da ilk kez ortaya çıkmasıyla (Oran, 2019, s.20) günümüze kadar uzanması ve uluslararası ilişkilerde azınlık sorununun önemli bir konumda yer almasıyla beraber azınlıklar ve azınlık hakları hakkında tam bir görüş birliği sağlanmadığı kabul edilmektedir. Azınlık kavramı için genel kabul gören bakış açısı buldukları devletin geri kalanından etnik, dil, din gibi farklı özelliklere sahip olmalarıdır (Mızrak, 2018).

Türk Dil kurumu tarafından azınlık kavramının tanımı ise “Bir toplulukta kendine özgü nitelikler bakımından ayrı ve ötekilerden sayıca az olanlar, azlık, ekalliyet, çoğunluk karşıtı.” olarak tanımı yapılmaktadır.

Azınlık kavramının tanımında evrensel bir ortaklığa varılamamaktadır. Bunun en önemli nedenleri olarak azınlık kavramının iki farklı biçimde incelenmesi olarak karşımıza çıkmaktadır: Hukuksal ve sosyolojik açıdan (Oran, 2001 s.15).

Uluslararası Adalet Divanı 1930'da yaptığı ve daha sonraki tanımlara yol gösterecek tanımı ise: “Tarihsel olarak belirli bir ülkede veya bölgede yaşayan aynı ırktan dini, ve dili bir, kendine özgü gelenekleri olan, ortak dil, din, gelenek ve ırk kimliğiyle dayanışma duygularıyla birbirlerine bağlı, geleneklerini koruma, inançlarını ve ibadet etme biçimlerini sürdürme, aynı soydan olma ruhu ve geleneğine uyumlu olarak çocuklarını eğitime ve yetiştirme haklarını güvence altına almak isteyen, karşılıklı yardımlaşma ruhuna sahip bir topluluktur” şeklindedir (Kurubaş, 2006, s.16).

Hukuki olarak ise uluslararası alanda en çok kullanılan tanımı 1977 yılında Birleşmiş Milletler Raportörü Francesca Capotorti tarafından sunulmaktadır. Bu tanıma göre, bir devletin geri kalanından sayıca azınlık olmak, çoğunluktan etnik, dilsel, dinsel gibi çeşitli özelliklerle ayrılmak, kültürlerini, dillerini veya dinlerini korumak için dayanışma olgusu gösteren ve başat olmayan gruplardır (Kurubaş, 2006, s.16) şeklinde azınlıkların tanımını yapmaktadır.

Avrupa Konseyi de Azınlık Hakları için Avrupa Sözleşmesi'nde Capotorti'nin tanımına benzer bir tanım yapmıştır. Bu tanıma farklı olarak vatandaşlıkta azınlık olmanın bir şartı olarak yer almaktadır (Yunanistan Azınlık Raporu, 2016).

Bu tanımlardan yola çıkarak azınlık olma şartlarını 5 ana öğeye dayandırabilmekteyiz.

Birinci olarak çoğunluğu oluşturan gruptan farklı olmak ve onlardan etnik, dilsel veya dinsel olarak ayrılmaktır (Tunç, 2004, s.7).

İkincisi sayı unsurudur. Azınlık grubu farklı özelliklerini koruyabilecek yeterli sayıda olmalı ama nüfusun geri kalanıyla başabaş sayıda da olmamalıdır. Yoksa, bir arada yaşamak zorunda olan gruplardan bahsetmek gerekmektedir (Oran, 2019, s.98; Tunç, 2004, s.7).

Üçüncüsü başat (dominant) olmama koşuludur. Bu gruplar toplumun geri kalanlarına egemen olmamaları gerekmektedir. Ancak öyle küçük gruplar vardır ki toplumun geri kalanını onlardan korumak gerekmektedir (Tunç, 2004: 8). Aksi durumda başat azınlıklar çoğunluğu ezebilmektedir. Örneğin "Apartheid döneminde Güney Afrika Cumhuriyeti'nde %20'yi oluşturan Beyazlar egemendir. %80 i oluşturan Siyahlar/Renkliler onlara tabi vaziyettedir. Burundi'de genellikle egemen olan 600.000 kişilik Tutsi kabilesi, elindeki modern silahlar sayesinde 3 milyonluk Hutu Kabilesine hükmetmiştir." (Oran, 2019, s.98)

Dördüncü unsur söz konusu devletin vatandaşı olmaktır. Vatandaşı olunan devlette, azınlık grubunun varlığından haberdar olmaları ve onlara azınlık gibi

davranması gerekmektedir. Azınlık grubuna mensup bireylerin o ülkeye vatandaş olarak sadakatle bağlı olması gerekmektedir (Aksu, 2018, s.2).

Bu dört nesnel unsur dışında azınlık olmanın bir de öznel koşulu vardır ki bu da azınlık bilincinin varlığı olarak ortaya çıkmaktadır. Bireyler farklılıklarını koruma bilincine sahip olmaları gerekmektedir. Farklı bir sınıftan olma bilincine varamayan birey ya da grup azınlık oluşturamamaktadır. Bulunduğu ülkedeki çoğunluğa asimile olmak isteyen birey ya da gruplar azınlık sayılamamaktadırlar. O yüzden bilinç koşulu azınlık kavramının oluşumunda çok önemli yer tutmaktadır. Caportorti'nin azınlıklarla ilgili sunduğu tanımı şimdiye dek en kabul görmüş tanımdır (Oran, 2019, s.97). Bu tanımı öğelere ayırdığımızda ise farklı olmak, farklı özellikleri koruması için sayı, başat olmama, vatandaş olmak ve azınlık bilinci olarak bu beş ana öğe karşımıza çıkmaktadır.

Oran'a göre azınlık kavramı, içinde bulunulan toplumun birlik beraberlik ideolojisinde oluşan çatlakların sonucu ortaya çıkmaktadır. Oluşan bu çatlak sonucunda, toplumda bireylerin kendilerini güvende hissettiği birlik beraberlik ideolojisi eğer din üzerine inşa edilmişse dinsel azınlıklar, milliyetçilik üzerine inşa edilmiş ise ulusal azınlıklar ortaya çıkmaktadır. (Oran, 2019, s.20-21.). Toplumlarda oluşan bu çatlakla birlikte azınlık bilinci ortaya çıkmaktadır. Nesnel koşulların hepsinin olması durumunda bile en önemlisi öznel koşul olan azınlık bilincidir. Azınlık bilincine sahip olan grupların azınlık sayılabilmesi için bulunduğu devlet tarafından hukuksal açıdan tanınma zorunluluğu tartışmaya açık bir konu olmaktadır. Caportorti'nin sunduğu tanımda böyle bir zorunluluk ise bulunmamaktadır (Yunanistan Azınlık Raporu, 2016). 1990 yılında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) de kabul edilen Kopenhag Belgesi'ne göre (Mızrak, 2018, s.634); "ulusal azınlığın üyesi olmak kişinin kendi seçimidir ve böyle bir seçim dezavantaja neden olamaz" (Document Of The Copenhagen Meeting Of The Conference On The Human Dimension Of The CSCE, yıl: 18) hükmüyle birlikte bir azınlığa mensup olmayı kişinin kendi hür iradesine bırakmaktadır. Ancak devletinde burada azınlığı tanıması gerekmektedir. Birey kendini herhangi bir azınlığa koysa dahi devletin tanımamasıyla birlikte hukuki anlamda geçerli bir belge değildir. Azınlık haklarının

tanınması için devletin tanınması ve hukuken azınlık olarak kabul etmesi gerekmektedir (Mızrak, 2018, s.634).

1985 yılında Capotorti'nin tanımına benzer bir şekilde bir diğer yaklaşım ise, alt komisyon üyesi Kanadalı Jules Deschenes tarafından ortaya konulmuştur. Deschenes azınlıkları "Bir devlette sayısal olarak azınlık oluşturan ve o devlette egemen bir konumda olmayan, nüfusun çoğunluğundan farklı etnik, dilsel ve dinsel özelliklere sahip, birbiriyle dayanışma duygusu içinde, üstü kapalıda olsa varlıklarını sürdürmek için ortak bir istek veya iradeyle yönelmiş, amacı çoğunluk ile fiili ve hukuki bir eşitlik elde etmek olan bir grup vatandaş" olarak tanımlamaktadır (Çavuşoğlu, 1998, s.95).

Azınlık kavramında sosyolojik açıdan en çok kabul gören tanım ise sosyolog Louis Wirth'e aittir. Wirth'e göre, azınlık grubunun, etnik veya kültürel özelliklerinden dolayı toplumun genelinde kabul görmemesi ve eşit olmayan davranışlarla karşılaşmasıyla bu azınlık grubu kendilerini kolektif ayrımcılığın unsuru olarak görmektedirler. Oran'a göre geniş açıdan yani sosyolojik azınlık ise: "Bir toplulukta çoğunluktan farklı niteliklere sahip olan, bu niteliklerini korumaya çalışan, başat olmayan sayısal bakımdan küçük grup. Bu azınlığın en genel tanımıdır ve buna LGBTİ'ler, Krişna'ya tapanlar, vs.de girer" (Oran, 2019, s.97).

Sonuç olarak azınlık grupları için genel kabul gören tanı, toplumun çoğunluğundan farklı özelliklere sahip olma, sayı olarak genellikle küçük ve farklı olmanın yanı sıra toplumun çoğunluğu tarafından ezilme hissiyatı taşıyan ve kendi kültür, din ve dillerini korumaya yönelik duygular taşıyan gruplar olarak karşımıza çıkmaktadır (Tunç, 2004, s.7).

2.2. Uluslararası ve Ulusal Planda Azınlık Kavramının Tarihsel Gelişimi

Uluslararası topluluklar tek bir inanç ya da tutuma sahip tek bir monolitik yapıdan oluşmamaktadırlar. Dolayısıyla Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği gibi anlaşmalara dayalı hükümetlerarası kuruluşların tek bir uzlaşma pozisyonu da bulunmamaktadır. Her birinin, etnik çeşitlilikle ilgili konulara benzersiz bir ilgisi

ve bakış açısı sağlayan kendine özgü yetkisi veya işlevi bulunmaktadır (Kymlicka, 2008, s.2)

Azınlık haklarının korunması, tarihi olarak bakıldığında geçmiş dönemlerde genellikle din savaşlarının sonucunda oluşturulan anlaşmalarda ortaya çıkmıştır (Erdoğan, 2002, s.79). Bu dönemdeki anlaşmalar, dinsel ayrımcılığa maruz kalmış azınlıkların haklarını içeren anlaşmalar olarak yer almıştır. 30 Yıl Savaşları sonucunda modern çağın başlangıcı olarak kabul edilen Vestfalya Anlaşması ile Avrupa’da yaşanan dini ayrımcılıklar ortadan kaldırılmış, dinsel temelli azınlık hakları koruma altına alınmıştır (Atılğan, 2006, s.47). 1660 yılında İsveç, Livonya ve Polonya arasında Oliva anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla İsveç, Polonya tarafından İsveç’e bırakılan Livonya’daki Katoliklere dinsel ayrımcılık yapılmayacağını garanti etmiştir. Benzer şekilde 1678 Nimwegen ve 1697 Ryswick anlaşmalarında da dinsel azınlığa dönüşen grupların haklarını koruyan maddeler yer almıştır (Arsava, 1993, s.2).

1814-1815 Viyana Konferansı ise azınlıkları, inanç özgürlükleri ve medeni haklardaki eşitliklerden söz ederek ulusal temellere yükseltmiştir. Azınlıkların dini özgürlüklerinin yanında vatandaşlık ve siyasal haklarından da bahseden bir belge niteliği taşımaktadır (Atılğan, 2006, s.47).

18. Yüzyıla kadar da azınlıklar daha çok dinsel azınlık olarak ele alınmış ve bu durum genel olarak Avrupa’ da yayılım göstermiştir. Daha sonrasında ise Avusturya-Macaristan ve Osmanlı gibi imparatorlukların çökmeye başlamasıyla birlikte azınlık hakları konusundaki anlaşmalar, bu devletlerin gündemlerinde kendilerine yer bulmuş olsa da ikili anlaşmalardan öteye gidememişlerdir. Bu anlaşmalar da genellikle dinsel azınlıkların konumuyla ilgili olmuştur (Erdoğan, 2002, s.79).

Osmanlı Vestfalya ve Viyana Konferansı’nda katılmamış olsa da Vestfalya ve Viyana’nın getirmiş olduğu yeni milletlerarası düzende yerini almıştır. Avrupa Vestfalya ile dinsel azınlıklar konusundaki düzeni oluşturduktan sonra yönünü en yakın coğrafyadaki dindaşlarının bulunduğu Osmanlı’ya dönmüştür (Oran, 2014, s.18). Osmanlı Vestfalya’nın getirdiği yeni düzeni 1699 Karlofça Anlaşmasından sonra uyguladığı gibi Viyana Konferansı’nın getirmiş olduğu düzeni Tanzimat dönemi

boyunca kabul edip 1856 Islahat Fermanı'ndan sonra sistemin içine dahil olmuştur. (Ortaylı, 2013, Milliyet). Özellikle Osmanlı'nın zayıflamasıyla birlikte, imparatorluk içindeki gayrimüslimleri çıkarları için kullanmak isteyen batılı devletler, 19. Yüzyıldan itibaren gayrimüslimleri bahane ederek Osmanlı Devleti'ni ağır baskılara maruz bırakmışlardır. Osmanlı bu nedenle gayrimüslim azınlıkların haklarıyla ilgili önemli değişiklikleri yerine getirmiştir (Güler, 2007, s.11-12). Zayıflayıp güçlerini kaybeden imparatorlukların bünyesinde bulunan azınlıklar Aydınlanma düşünceleriyle bilinçlenerek ulus-devlet inşa etme çabasına girmişlerdir. Bu durum sadece dinsel olarak değil, siyasi ve kültürel hakların da arzulanmasına neden olmuştur. 18. Yüzyıldan itibaren doğuya yayılım gösteren azınlık haklarıyla ilgili olarak "Kendi kaderini tayin etme hakkı" tartışmalarını da beraberinde getirmiştir (Erdoğan, 2002, s.80). Üçüncü Bölümde detaylı olarak Osmanlı devleti ve azınlık politikalarına değinilecektir.

Yaklaşık olarak bütün devletlerin sınırları içerisinde, dinsel, dilsel ya da etnik olarak çoğunluktan kendini farklı tanımlayan azınlık grupları bulunmaktadır. Devletin bünyesi içerisindeki çoğunluk dahil her grubun birbiriyle olan ilişkilerinin uyumlu ve saygılı bir şekilde ilerletilmesi evrensel değerler açısından önem arz etmektedir (Macklem, 2008, s.533). Azınlık gruplarının haklarının garanti edilmesi ve isteklerinin yerine getirilmesi, azınlığın medeni ve siyasi özgürlüğünün müdahaleye maruz kalmadan güvence altına alınması insan onurunu, toplumdaki eşitliği ve çoğunluk ile gruplar arasındaki gerilimi hafifletmektedir.

1815 Viyana Konferansı'ndan başlayan ve I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam eden zamanda azınlık hakları, güçlü egemen devletlerin kolektif koruması ile diğer devletlere uyguladıkları baskılar neticesinde oluşmaktaydı. Savaş sonunda ise bu düzen yerini Milletler Cemiyeti'nin azınlık politikalarına bırakmıştır. Milletler Cemiyeti'nin azınlık haklarıyla ilgili olarak getirmiş olduğu yenilik ise büyük devletlerin, belli bir ülkedeki azınlıkları kolektif şekilde korumasının yerini artık uluslararası örgütlerin alacak olmasıdır (Saraçlı, 2007, s.28-30). Dolayısıyla 20. Yüzyıla gelindiğinde azınlık hakları konusundaki tartışmalarda uluslararası gelişmeler birbirini takip etmiştir. Milletler Cemiyeti (MC), Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Konseyi (AK), Avrupa Birliği (AB) ve Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı (AGİT)

gibi başlıca örgütlerle birlikte azınlık haklarının sistematik bir şekilde oluşturulmasına yer verilmiş ve verilmeye de devam etmektedir (Oran, 2019, s.61-62).

2.2.1. Milletler Cemiyeti ve azınlıklar

Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra kurulan MC'nin kurucu metninde azınlık haklarını güvence altına alacak hiçbir madde yer almamıştır (Erdoğan, 2002, s.80). Fakat daha sonrasında azınlıklara sağlanan hakların uluslararası anlaşmalar aracılığıyla önceki düzenlere göre garanti sisteminin olması büyük bir ilerlemeyi temsil etmiştir. Bununla birlikte mükemmel olmaktan uzak kalarak önemli sınırlamaları ve zayıflıkları olmuştur. Sistem azınlıklara koruma sağlamaktan çok barışı sağlamaya yönelik olarak ortaya çıkmıştır (Alam, 2015, s.383). Çok sayıda eksiğe rağmen MC sistemindeki değerler bugün bile ilham kaynağı olarak devam etmiştir. Dolayısıyla tarihsel olarak büyük öneme sahip olan MC azınlık hakları konusunda uluslararası örgütlerin başında gelmiştir (Oran, 2019, s.62).

MC dönemini azınlık haklarının dönemi olarak tanımlayabileceğimiz birtakım özellikleri bünyesinde barındırmıştır (Erdoğan, 2002, s.80). MC dönemindeki azınlık sistemi; devletlerin, azınlık haklarını yerine getirmesi için ilgili anlaşmalara eklenen maddeleri yürürlüğe koymalarını kabul ettikleri ve MC'yi genellikle çok taraflı olan bu anlaşmaların güvencesi olarak gördükleri bir dönem olarak karşımıza çıkmıştır (Saraçlı, 2007, s.30). MC'nin döneminde Avrupa topluluklarının yarısını azınlık grupları oluşturmaktaydı. Kurucu anayasasında azınlıklıklar ilgili belirgin bir ifade yer almamış olsa da MC'nin tanıdığı savaş sonunda imzalanan anlaşmalarda azınlık hakları ilgili devletlere (Erdoğan, 2002, s.80) savaşı kazanan güçlü devletler tarafından barışın şartları olarak dayatılmıştır. Anlaşmaların hemen hepsine azınlık gruplarıyla ilgili maddeler eklenmiştir. Böylelikle şiddet ortamının sona ermesi ve barış ortamı sağlanması da güçlü devletlerin şartları olarak yer almıştır (Atılğan, 2006, s.47). Bu anlaşmalarda öngörülen ve Milletler Cemiyeti Konseyi kararlarıyla da geliştirilen bireysel ve toplu azınlık hakları şunlardır:

Uyrukluğun korunması, toplantı, dernek, siyasal yaşama katılma, yaşamın korunması, kişi özgürlüğü, medeni eşitlik hakkı; eğitim ve istihdam alanında yasa önünde eşitlik, çeşitli alanlarda (din, basın ya da yayınlar konusunda özel ilişkiler ile ticari ilişkilerde

ve kamusal toplantılarda, mahkemelerde, resmi bir dil öğretilmesi için okullarda) dilin özgürce kullanımını, giderlerini karşılayarak; hayır kuruluşları, dinsel ve sosyal kuruluşlar kurma, yönetme ve denetleme hakkı; devletin eğitim ve dine ayırdığı fonlardan hakça pay almak hakkı; bir azınlıktan olan uyrukların önemli bir oranının oturduğu yerlerde, kamusal ilkokullarda azınlık dilinin kullanılması (Saraçlı, 2007, s.30-31).

Savaşın galipleri arasında da azınlık haklarının evrensel olarak kabul edilmesi için çaba gösteren sadece ABD başkanı Wilson olmuştur. Wilson bu çabalarının sonucunda MC Misakı'na 1918 yılında oluşturduğu on dört maddeyi eklemek istemiştir (Oran,2019, s.63). Bunun yanı sıra Alman delegasyonu tarafından da MC Misakı'na azınlık haklarıyla ilgili düzenlemeler oluşturulması talep edilmiştir. MC bünyesindeki devletlerden dil, eğitim, dini inançlar, basın özgürlüğünün sağlanması gibi alanlarda azınlık gruplarının güvencesini istemişlerdir (Arsava, 1993, s.9).

Bu isteklerin hiçbiri yerine getirilmemiştir. Çünkü savaşın galipleri tarafından zayıf devletlere baskılar sonucu oluşturulan düzenlemelere kendileri tabi olmak istememişlerdir (Oran, 2019, s.63-64). ABD Başkanı Wilson'un danışmanı Miller, azınlık haklarıyla ilgili düzenlemelerin bütün devletleri kapsamasının mümkün olmadığını ifade etmiştir. Yeni sınırlarla yaratılan yeni azınlıkların özel düzenlemeler ile haklarının sağlanması gerektiğini belirtmiştir (Arsava, 1993, s.9). Bakıldığı zaman İngiltere, imparatorluk özelliği taşıması ve İrlanda meselesinden dolayı düzenlemelere karşı gelmiştir. Düzenlemelerin genelleştirilmesini istemeyen bir diğer devlet ise İspanya olmuştur. İspanya, Basklar, Katalanlar ve Bretonlar'ın MC'ye şikayetlerde bulunmalarının önüne geçmek istemiştir. I. Dünya Savaşı'na yol açan gelişmeler arasında Avrupa'daki azınlık gruplarının endişeleri olduğu için azınlıklara tamamen sırt çevirmek de mümkün olmamıştır. Bu duruma çare olarak savaştan yenik çıkan zayıf devletlere ve Doğu Avrupa'ya azınlık hükümleri dayatılmıştır. Savaştan yenik çıkmış olan Almanya da dahil olmak üzere büyük devletlere uygulanmamıştır ve bu dönemdeki politikalar Doğu Avrupa'daki azınlıklara ve Polonya'daki Yahudilerin haklarını güvence altına almasıyla sınırlı kalmıştır (Oran, 2019, s.62-63). Polonya'daki Yahudi azınlığın temsilcileri kendilerine destek vermesini Wilson'dan istemiş ve MC Misakı'na azınlık haklarıyla ilgili düzenlemelerin yer alması için çaba göstermişlerdir (Arsava, 1993, s.9).

Azınlık haklarının korunmasına yönelik düzenlemeler, Paris Barış Konferansı'nda itilaf devletleri ile ilgili devletler arasındaki anlaşmalar, savaştan galip çıkan devletler ile mağlup ayrılan devletlerin arasında yapılan barış anlaşmalarında, ikili anlaşmalar çerçevesinde belirlenen hükümler, Letonya, Litvanya, Arnavutluk ve Estonya'nın MC'ye girebilmesi için yapmış olduğu deklarasyonlar gibi düzenlemelerle azınlık hakları genişletilmeye çalışılmıştır (Arsava, 1993, s.10-11).

MC sistemindeki yargı denetimini ise Uluslararası Daimi Adalet Divanı gibi bir yargı kuruluşu oluşturmuştur. Azınlıklar ile ilgili hak ihlali konusunda Konsey üyesi ile ilgili ülke arasında anlaşmazlık çıkar ise uluslararası anlaşmazlık sayılmış ve uyuşmazlık talep eden taraflardan birinin talep etmesi üzerine ilgili ülke Uluslararası Daimi Adalet Divanı'na anlaşmazlığın götürülmesine itiraz edememiştir. Daimi Adalet Divanı'nın almış olacağı kararlar ise kesindir (Oran, 2019, s.65-66). Şüphesiz bu dönemde atılan önemli adımlardan biri de Uluslararası Daimi Adalet Divanı ile ilgili olmuştur. Arnavutluk'taki Azınlık Okulları ile ilgili kararlar alan Adalet Divanı, devletlerin azınlıklara karşı daha sıkı politikalar yerine getirmesinin gerekliliğinden söz etmiştir (Erdoğan, 2002, s.81).

Daha önce de belirttiğimiz gibi bu dönemde azınlık hakları, ulus-devlet ve oluşturulan sistemin istikrarı açısından amaç teşkil etmekten çok araç olmuştur. Dolayısıyla MC sisteminin evrensel olarak işlemesi mümkün olmamıştır. Daha çok siyasal amaçlarla büyük devletlerin kontrolü altında olan örgütte korumanın etkisizliği de hissedilir olmuştur.

MC'nin farklı alanlardaki yetersizlikleri ve bunlardan dolayı oluşan aksaklıklar zaman içinde sistemin içindeki azınlık haklarını yıpratmıştır. 1934 yılında Polonya'nın kendisini bağlayan azınlık hakları yükümlülüklerini geçersiz ilan etmesi (Oran, 2019, s.66) ile azınlık sistemi hızla çöküşe doğru yol almış ve 2. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar etkisini her geçen gün daha da azaltmıştır. 1947 yılında Birleşmiş Milletler'in (BM) kurulmasıyla beraber azınlık hakları sistemi siyasal boyutundan uzaklaşıp insan hakları boyutuyla daha çok tartışılmaya başlanmıştır (Saraçlı, 2007, s.33-34).

Biz bu durumda uluslararası hukukta azınlık haklarının korunmasında üç dönemden bahsedebilmekteyiz. Bunlar: İlk olarak 1920-1945 döneminde MC sistemi ile ulus-devletin istikrarı ve azınlıkların araç olarak kullanılması, ikinci olarak 1945-1992 döneminde azınlıkların tehlikeli görüldüğü ve daha çok insan haklarının tartışılması ve üçüncü olarak 1992 ve günümüze kadar gelen dönemde ise azınlık kavramı tekrar evrensel olarak tartışılmaya başlanması ve Avrupa Konseyi sistemiyle korunmasıdır (Akgönül, 2015, s.212).

2.2.2. Birleşmiş milletler ve azınlıklar

Milletler Cemiyeti düzeninin önlenemeyen savaş sonucunda çökmesiyle birlikte azınlık haklarının durumu savaş sırasında tartışılmaya başlanmıştır. Yerel ve bölgesel bir sorun olarak tartışılan azınlık kavramı bu çerçevenin dışına çıkartılmıştır (Akgönül, 2015, s.215). Yeni evrensel örgüt olan Birleşmiş Milletler'in kurulduğu zaman, retoriğinin arkasında azınlık haklarına olan bağlılığı, genel konumu kadar zayıf olmuştur. Anlaşmalarda azınlık haklarının korunmasına yönelik herhangi bir madde yer almamıştır. MC Misakı'nda da azınlık haklarını korumaya yönelik herhangi bir hüküm getirilmemişti ancak yapılan anlaşmalarda Konsey'in güvencesi yer almıştır. Selefinin aksine, azınlık hakları konusunda tamamen farklı bir yaklaşım benimseyen BM, Azınlık haklarını ayrımcılığın önlemesiyle sınırlandırıp, sorunu tamamen insan hakları olarak ele almıştır (Oran, 2019, s. 68).

BM kuruluşundan uzun bir süre, birliğin azınlık koruma sistemini benimsemeye veya azınlıkların korunması için kendi başına bir sistem geliştirmeye gösterdiği ilgi çok az olmuştur. (Alab, 2015, s.383). Azcarate'ye göre (1969) BM'nin böyle hareket etmesini MC dönemindeki azınlık sistemine karşıt olması şeklinde bağlamıştır (Azcarate'den aktaran Oran, 2019, s.68).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra devletlerin ulusal egemenliklerine ilgileri artmış ve bununla beraber insan haklarından oluşan bir metnin çoğu devlet tarafından kabul edilmesi için de azınlıklara yönelik düzenlemelerin çıkarılması gerekli görülmüştür (Oran, 2019, sf.68). Irk, etnik köken, dil veya din temelli ayrımcılığın güçlü bir şekilde yasaklanmasıyla desteklenen insan hakları sisteminin, ulusal azınlık

mensuplarının meşru menfaatlerini korumaya yeterli olacağı ve azınlık haklarına yönelik hiçbir özel önlem gerekmeceği iddia edilmiştir (Alab, 2015, s.383). İnsan haklarına yönelik düzenlemeler BM tarafından evrensel olarak Devletler Hukuku ilkesi haline getirilmiştir. Birçok devlet insan haklarının korunması için anayasalarına hükümler eklemiştir (Arsava, 1993, s.17).

1946 Paris Barış Konferansı'nda yapılan barış anlaşmalarında, savaşı kazanan devletler azınlıklara yönelik özel hakları içeren yükümlülükleri desteklememiştir (Arsava, 1993, s.17). Bu durumun sebepleri arasında MC döneminde 19. Yüzyıldaki baskı sistemini azınlıklar üzerinden devam ettirmeyi uman büyük devletler arasındaki çatlakların ideolojik olarak genişlemesi etkili olmuştur (Oran, 2019, s.69).

Azınlık hakları konusunda AB'nin de kendine örnek aldığı örgütlerden biri olan BM'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında hazırlanan iki önemli belge olan BM Anlaşması ve Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nde sadece eşitlik ve ayrımcılık yasağına vurgu yapılmıştır ve bunlar azınlıklar tarafından yeterli görülememiştir (Saraçlı, 2007, s.35). Bu durum azınlık statüsünün yasal önemi konusunda belirsizlik yaratmış ve BM kurulduğu dönem için öncesine kıyasla bir gerileme yaşamıştır (Macklem, 2008, s.534).

Bu durum fazla uzun sürmemiş ve BM azınlıklarla ilgili olarak "İnsan Hakları Komisyonu'na bağlı Azınlıkların Korunması ve Ayrımcılığın Önlenmesi" konularında organlar kurmuştur (Saraçlı, 2007, s.35). BM ve kuruluşları da zaman içinde azınlık haklarını konu alan uluslararası sözleşmelerin yapılmasına öncü olmuşlardır. Her ne kadar azınlık haklarını iç içe geçmiş insan hakları korumalarında görüyor olsak da BM azınlık hakları tartışmasında kilit bir aktördür. Sadece dünyadaki tüm halkları temsil ettiğini ve konuştuğunu iddia ettiği için değil, aynı zamanda entegrasyon ve uyum sorununu açıkça ele alıp resmi ifadeleri geliştirdiği için önemli bir aktör olarak görülmüştür (Kymlicka, 2008, s.3). Türkiye BM'nin azınlıkları ilgilendiren belgelerden bazılarında taraf olmuş bazılarında ise çekince ve yorum beyanını katarak taraf olmuştur.

1948 tarihli “Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına” İlişkin BM Sözleşmesi, 2. Dünya Savaşı sonrası azınlık haklarını daha geniş insan hakları çerçevesinin kapsamında ele alma eğiliminin istisnası olmuştur. Soykırım Sözleşmesi ulusal, ırksal, etnik ve dini grupların yok edilmesine yöneliktir ve buna göre en temel grup hakkı, fiziksel varoluşu garanti altına almıştır (Alab, 2015, s.384). Türkiye sözleşmeye taraf olmuştur (Oran, 2019, s.70). Bu çerçevede yapılan diğer bir anlaşma ise 1969 tarihli “Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme” ile ırk ayrımına neden olacak renk, soy, dışlamayı ve kısıtlamayı bütün olarak yasaklamıştır (Tunç, 2004, s.155) Türkiye bu metni bir çekince ve 2 yorum beyanıyla 1972’de imzalamış, 2002’de de onaylamıştır (Oran, 2019, s.74).

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nin kabul edilmesinden sonra temel hak ve özgürlüklere karşıt bir durumda davranan devletlere hukuki anlamda yaptırımlar yükleyecek bir yapıya gerek duyulmuştur. Bunun sonucunda BM Genel Kurulu, İnsan Hakları Komisyonu’na temel hak ve özgürlükleri açıkça belirten ve bunların ihlal edilmesi sonucu uygulanacak tedbirleri kapsayan bir hak sözleşmesi oluşturma yetkisi vermiştir (Çalık, 2016, s.82) 1947 yılından itibaren madde madde incelenip görüşülen ve “ikiz sözleşmeler” (Oran, 2019, s.74) olarak anılan iki belge 1966 yılına gelindiğinde son hallerini almıştır. Aradan geçen 9 yılın sonunda 1976 yılında uluslararası sözleşme özelliğine sahip olan ve hukuksal olarak bağlayıcılığı bulunan “Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası sözleşmesi ve Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası sözleşmesi yürürlüğe girmiştir (Çalık, 2016, s.83).

BM döneminde özel olarak azınlıklara atıfta bulunan evrensel nitelikte yasal bağlayıcılığı bulunan Uluslararası Medeni ve Siyasi sözleşmesi, azınlıkları tam olarak tanımlamasa da 27. Maddesi, azınlıkların kültürel olarak korunmasında önem arz etmiştir (Pejic, 1997, s.669). Bu madde şöyledir: “Etnik ve dinsel azınlıklarla dil azınlıklarının bulunduğu devletlerde bu azınlıklardan oluşan kişilerin, gruplarındaki öteki üyelerle birlikte topluluk olarak kendi kültürlerinden yararlanmak, kendi dinlerini açıklamak ve uygulamak ya da kendi dillerini kullanmak hakları ellerinden alınamaz” (Fact Sheet No.18 (Rev.1), Minority Rights). BM Genel Kurulu, azınlıkların haklarına özel bir atıfta bulunmaya istekli olduklarını ancak bu eğilimlerin

azınlık haklarının genel olarak sınırlı tanınmasının ötesine geçemediğini göstermiştir (Pejic, 1997, s.669).

Madde 27'nin kapsamını sınırlayan çeşitli unsurlar ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki "Azınlıkların var olduğu devletlerde" ifadesi kendi topraklarındaki veya kendi yetki alanlarına tabi kişilere uygulanmasını hariç tutma seçeneğini ortaya koymuştur (Pejic, 1997, s.670) Yeni göçmenleri ve yerli halkları maddenin içeriğinin dışında tutmak için Latin Amerikalılar tarafından koydurulmuştur (Oran, 2019, s.74).

İkinci olarak madde 27'de öngörülen haklar etnik, dini veya dilsen azınlıklara mensup kişilere verilmiştir. (Pejic, 1997, s.669-670). Ulusal azınlıklar burada yer almamış ve etnik azınlıklar terimi ile ifade edilmiştir. Çünkü ulusal azınlıklar terimi Avrupa'da azınlık sorunlarını belirtmekte ve siyasi anlamlar taşımaktadır (Tunç, 2004, s.157).

Üçüncü olarak azınlıklara mensup kişilerin belirtilen haklara sahip olacağını ve bu hakların inkar edilemeyeceği beyan edilmiştir (Pejic, 1997, s..670). Getirilen haklar bireysel olsa da bunlardan yararlanmada kolektif uygulamalar gerekmektedir (Oran, 2019, s.75).

Sözleşme, azınlıklara uluslararası hukuk için değerli bir yol sağlamaktadır. İnsan Hakları Komitesi, sözleşmenin yorumlanması ve belirli uyuşmazlıklar bağlamında 27. Maddenin korunmasının kapsamında yetkilendirilmiş ve denetim organı olmuştur. (Macklem, 2008, s.535). Komite'de 18 üye yer almış ve denetim yetkisi sınırlı olmuştur. Komitenin devlet başvurularını kabul etmesi için, şikayet edilen devletin komite yetkilerini tanımış olması ve iç hukuk yollarını tüketmiş olması gerekli kılınmıştır (Dalar, 2015, s.211). Sözleşme, İnsan Hakları Komitesi'ne bağlı olarak üç ayrı denetim sistemini getirmiştir. Bunları, "Devlet başvurusu yoluyla denetim, rapora dayalı denetim ve bireysel başvuru yoluyla denetim" olarak belirtmek mümkündür (Çalık, 2018, s.88).

Türkiye bu ikiz sözleşmeleri üç yorum beyanı ve 27. Maddeyle alakalı bir çekince koyarak 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamış ve 35 yıllık gecikmenin

ardından sözleşmeler 2003 yılında AK Parti tarafından meclisten geçirilmiştir (Milligazete, 1 Mart 2019). Türkiye kendi anayasası ve Lozan Anlaşması'nın hüküm ve usullerine göre uygulama hakkını saklı tutacağını ifade ederek bu çekinceyi koymuştur. Türkiye'nin ilgili hükümlere koymuş olduğu çekinceler azınlık hakları bağlamında hukuki bir sonuç doğurmasa da daha çok o dönemde kamuoyundaki tartışmaların alevini azaltmaya yönelik olduğu düşünülmektedir (Dalar, 2015, s.221). AB'ye üyelik sürecinde Komisyon tarafından hazırlanıp sunulan genişleme raporlarında ve Katılım Ortaklığı Belgesi'nde bu sözleşmelerin Türkiye tarafından onaylanması ve yürürlüğe girmesi de hükme bağlanmıştır (Bianet, 17 Haziran 2003).

Din veya İnanca Dayanan Her Türü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin BM Bildirgesi, 1981 yılında dini hakları koruyan din veya inanca dayalı hoşgörüsüzlüğü veya ayrımcılığı yasaklayan bir başka uluslararası belge olmuştur (Alam, s.395). BM'ye dahil olan bazı diğer organlarda azınlık haklarının korunması için faaliyetlerini yürütmeye devam etmektedirler. Bu organların başında ILO ve UNESCO gelmektedir. UNESCO çocuk azınlıklara karşı, ILO ise göçmen işçiler ve yerli halklar konusunda alt komisyona çalışmalar sunmaktadır (Erdoğan, 2002, s.89). Bunlar birkaç uluslararası belgede bir miktar destek bulmuşlardır. Bunlardan en açık olanı Eğitimde Ayrımcılığa Karşı 1960 UNESCO Sözleşmesi olarak yer almıştır. (Pejic, 1997, s.674).

1980'ler ve 1990'ların başlarında soğuk savaşın sona ermesiyle, bir dizi şiddetli etnik çatışmalarla ve daha fazla şiddet potansiyelinin son derece görünür olması ile BM ve diğer uluslararası kuruluşlar azınlıkların kaderine daha ciddi ilgi göstermeye başlamışlardır. Bu dönemden itibaren azınlık hakları rejimlerini geliştirmeye yönelik kapsamlı ve güçlü bir hareket açıkça fark edilmektedir (Alam, 2015, s.385). Bu süre zarfında 1992 yılında Ulusal veya Etnik, Dini ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına Dair Bildiri BM genel kurulu tarafından kabul edilmiştir Bildiri, tam olmasa da uluslararası toplum tarafından azınlıkların haklarını tanıma ve normatif çerçeveler sağlama ihtiyacına dair bir kabulü yansıtmıştır. Hukuki bağlayıcılığı olmayan bildiri (Erdoğan, 2002, s.89), BM döneminde ayrımcılığın önlenmesinden azınlıkların korunmasına geçişi ve azınlık meselelerine ilişkin

uluslararası normların geliştirilmesinde yeni bir dönemi işaret etmiştir. (Oran, 2019, s.77).

Uluslararası toplumun azınlık haklarına ilgisinin yenilenmesi ve azınlık haklarının kapsamının artmasına yönelik BM'deki girişimler önceki dönemlerden daha fazla görünürlüğe sahip olmuştur. Korumayı güvence altına almak için devletlerde, azınlık hakları bakımından neyin gerekli olduğu konusundaki kararsızlıklarını sergilemişlerdir. Bu kararsızlık ortamı daha geniş çapta uluslararası insan haklarını koruyan ve onu bir araç olarak kavrayan hukuki proje ile evrensel değerlere sahip bireysel çıkarları ön planda tutmuştur. Azınlık haklarının projeye dahil olması için korudukları menfaatler, dini, kültürel ve dilbilimsel ilişkileri evrensel değere sahiptir ve bu nedenle de bu çıkarlara dahil olabilmıştır. En azından azınlık mensuplarına karşı ayrımcılık yapılmaması bu şekilde belirlenebilmiştir.

2.2.3. Avrupa konseyi ve azınlıklar

İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında özellikle BM kurulduktan sonra bölgesel kuruluşlar da azınlık hakları ve insan hakları yönünde politikalarını geliştirmişlerdir. Avrupa Konseyi (AK) ve Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı (AGİT) bölgesel kuruluşların önde gelen kuruluşlarından olmuştur. Zamanla bu iki kuruluş tarafından yapılan çalışmalar ileriki zamanda AB'nin azınlık ve insan hakları konusundaki çalışmalarında da tesir yaratmıştır (Saraçlı, 2007, s.38). Bu kuruluşlar birbirleriyle işbirliği içine girerek azınlık hakları konusundaki standartları belirli ölçüde belirlemişlerdir. Dolayısıyla herhangi birinin oluşturacağı belgelere ve düzenlemelere bir önceki kuruluşun standartları da referans gösterilmiştir. Azınlık hakları konusunda belirli bir ortak yol çizilmiştir. Bu nedenle AK, AGİT ve AB azınlık hakları rejiminin gelişimi için oldukça önem teşkil etmiştir (Yılmaz, 2015, s.116).

AK'de yapılan çalışmalar da BM'de olduğu gibi daha çok insan hakları yönünde yapılan çalışmalar olarak yer almıştır. Bu çerçevede 1950 yılında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) imzalanmış ve 1953'te yürürlüğe girmiştir (Tunç, s.159). AK tarafından kabul edilen sözleşme 2. Dünya Savaşı sonrası azınlıkların tehlikeli görüldüğü dönemde oluşturulduğu için sözleşmenin 14. Maddesi

“diskriminasyon yasağı” dışında azınlıklara herhangi bir göndermede bulunmamıştır (Oran, 2019, s. 82). AİHS metni doğası gereği tamamen bireysel ve özverilidir. Azınlık hakları savaş sonrası gelecek vizyonun parçası dahilinde olmadığı için azınlıkların çıkarlarını koruyacak bir araç olarak değil, kolektif politik gücün kullanımından elde edilen insan haklarından oluşmuştur (Macklem, 2008, s.541).

Madde 14’de Cinsiyet, ırk, renk, dil, din, politik veya diğer görüş gibi, ulusal veya sosyal köken, ulusal azınlık, mülkiyet, doğum veya diğer statüler gibi sözleşmelerde belirtilen hak ve özgürlüklerden yararlanma, herhangi bir gerekçede ayırım gözetilmeksizin güvence altına alınmıştır (European Convention on Human Rights, Article 14, s.13). Prensip olarak bu formülasyon göz önüne alındığında muameledeki her farklılık, Sözleşme haklarından birinin kullanılmasıyla ilgili olduğu sürece mahkeme önüne getirilebilmektedir (Gerards, 2013, s.104). Sözleşmenin denetim organı olarak ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) yer almaktadır. Bireysel başvuru yolunun açık olması ve mahkeme tarafından tazminata hüküm kararının verilmesinden dolayı en etkili insan hakları koruma mekanizması olarak görev yapmaktadır. AİHM sayesinde bu dönemde insan hakları ve azınlık haklarının gelişmesi sağlanmıştır. Mahkeme aynı anayasa mahkemesi gibi davranarak, taraf devletlerin iç hukuklarını hak ihlali oluşturup oluşturmadığı yönünde denetleyebilmektedir (Gül, Karan, 2011, s.61-62).

AİHS, azınlık haklarını kutsal bir yere koymasa da bu durum hiçbir azınlık koruması sunmadığı anlamına gelmemektedir. Din özgürlüğü gibi medeni ve siyasi haklar, ifade, aile hayatı ve dernek hakkı, eşitlik garantisi, özgür seçim hakkı gibi tümü haklar değilse de bazıları haklar azınlık topluluğun çıkarlarını koruyabilmektedir. AİHM’in çok sayıda kararı, sözleşmeye bağlı belirli medeni ve siyasi hakları ayrıca azınlık statüsüyle bağlantılı çıkarları da korumaktadır. Doğal olarak evrensel değerlere sahip olduğu düşünülen azınlıklara ait çıkarların korunması beklenmektedir. Bu koruma yapılırken, ilgili devletlerin bünyesinde siyasi istikrarsızlığa ve çatışmaya da yol açmaması gerekmektedir (Macklem, 2008, s.543).

Din ve vicdan özgürlüğü kararlarında AİHM tarafından verilen önem fazlasıyla görülmektedir. Birçok AİHM kararında olduğu gibi din ve vicdan özgürlüğü yalnızca

inanç sahiplerini kapsamakla kalmayıp aynı şekilde agnostikleri, ateistleri, deistleri de kapsamın içine dahil etmektedir (Akkurt, 2010, s.242) Örneğin din ve vicdan özgürlüğü kapsamında 1999 tarihli Şerif v. Yunanistan davasında Batı Trakyalı Müslüman azınlık tarafından Gömülçine müftüsü seçilen İbrahim Şerif'in Yunan hükümeti tarafından müftülüğü ret edilmiştir ve makamı gasp suçundan hapis cezasına mahkum edilmiştir (TRT Haber, 6 Kasım 2019). Uluslararası anlaşmalara göre Batı Trakya'daki Müslüman dini liderin Türk azınlığı tarafından seçilmesi gerekirken, Yunan cumhurbaşkanı tarafından tayin edilmesini sağlayan yasa 1990 yılında Yunan hükümeti tarafından çıkarılmıştır. Bu tür bir gerilimin Müslüman nüfus içerisinde rahatsızlıklara yol açtığını öne sürmek ve Müslüman nüfusun ötesinde böyle bir gerilimin Müslüman ve Yunan nüfusu arasındaki veya Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkileri etkileme riski olasılık olarak uzak gözükmemektedir (Macklem s.542). Nitekim AİHM Yunanistan'ı sözleşmenin din ve vicdan özgürlüğü kısmını ihlal ettiği gerekçesi ile Şerif'i haklı bulmuştur. Kararla ilgili olarak AİHM tarafından şu yargılara da yer verilmiştir: “Demokratik bir toplumun ayrılmaz bir parçası olan ve yüzyıllar boyunca verilen mücadeleler sonucu kazanılan çoğulculuk, düşünce, din ve vicdan özgürlüğüne dayanır. Bir kişiyi, onu isteyerek izleyen bir grubun dinsel lideri olarak davrandığı için cezalandırmak, dinsel çoğulculukla bağdaşmaz” (Akkurt, 2010, s.242).

AİHM'in getirmiş olduğu koruma mekanizmasına baktığımız zaman BM döneminde oluşturulan sözleşmelerdeki güvence ortamına göre çok daha ileri ve etkin olduğu görülmektedir. Sözleşmenin yargısal denetime yer vermiş olması bunu etkileyen önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer önemli nokta ise bireysel başvuru hakkının bulunmasında yatmaktadır. Bireyin veya azınlık grubunun haklarının karşı tarafa karşı korunmasının meşruluğu AİHM'in getirmiş olduğu mekanizma ile sağlanmaktadır (Kapani, 1996, s.52).

AİHM 2019 yılı istatistiklerine göre derdest başvuru sayılarına ilişkin resmi istatistikler 29 Ocak 2020 tarihinde yayınlanmıştır. AİHM'deki toplam derdest başvuru sayısı tablosu şu şekilde yer almıştır:

Tablo 2.1. AİHM'in 2019 Yılı İstatistiklerine Göre Derdest Başvuru Sayıları

Yıllar	Derdest Başvuru
31.12.2012	128.100
31.12.2013	99.891
31.12.2014	69.900
31.12.2015	64.850
31.12.2016	79.750
31.12.2017	56.250
31.12.2018	56.350
31.12.2019	59.800

Kaynak: İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, 2019a

Tablo 2.1'de de görüldüğü üzere AİHM'in derdest başvuru sayısında 2019 sonu itibariyle 2012 yılına göre yarı yarıya azalma olduğu gözlemlenmektedir. Tüm ülkelere ilişkin AİHM'e derdest başvuru sayısı 59.800 olarak belirlenmiştir.

Uluslararası toplulukların azınlıklara mensup bireylerin haklarına yönelik ilgilerinin artmasıyla beraber özellikle Avrupa deklarasyonlarının, kararlarının ve hatta azınlık haklarını daha da güçlendirmek için tasarlanmış anlaşmaların kabulü ile sonuçlanmıştır. 1992'de BM Genel Kurulu, Ulusal veya Etnik Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Ait Kişilerin Haklarına İlişkin Deklarasyonu kabul etmiştir. Avrupa Konseyi daha da ileri gitmiş ve aynı yıl Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartını kabul etmiştir (Alam, s.386). 1998 yılında yürürlüğe giren anlaşmaya toplamda 24 devlet taraf olmuş ancak bu sözleşmede Türkiye yer almamıştır (Oran, 2019, s. 91)

Avrupa Konseyi'nin 1995 tarihli Azınlıklar için Çerçeve Sözleşmesindeki azınlık koruması alanı, azınlık haklarının uluslararası korunması için özel bir öneme sahiptir. Bu, aynı zamanda, ayrıntıları ve ilgili devleti açıkça ele alan tek çok taraflı antlaşmadır (Oran, 2019, s.83). Avrupa'daki ilerlemelerin izlenmesine ilişkin yükümlülükler, gelişmeyi uluslararası düzeyde bile güçlü bir şekilde etkilemiştir. Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Avrupa Çerçeve Sözleşmesini bağlayıcı bir anlaşma olarak kabul etmiş ve 1998'de yürürlüğe girmiştir. Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesine bir protokol olarak değil, paralel olan ayrı bir araç olmuştur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından değil,

bağımsız uzmanlardan oluşan bir Danışma Komitesi tarafından uygulanmıştır (Noorani, 2006 s.1741).

2.2.3.2. Türkiye'nin AİHM İstatistikleri

Türkiye bireysel başvuru hakkını tanımadan önce Kıbrıs devleti adına, Kıbrıs Rum Kesimi'nin Türkiye'yi Komisyon'a şikayeti üzerine sözleşmenin denetim organlarıyla karşı karşıya gelmiştir. Kıbrıs Rum Kesimi 19.09.1974 (Başvuru No: 6780/74) ve 21.03.1975 (Başvuru No: 6950/75) tarihinde Türkiye'nin sözleşmedeki bazı maddeleri ihlal ettiği sebebiyle iki başvuruda bulunmuştur. Türkiye açısından önemli olarak görebileceğimiz bu karşılaşmalar neticesinde Komisyon tarafından başvurular birleştirilmiş ve Türkiye'nin sözleşmeyi bozduğu sonucu rapor şeklinde sunulmuştur (Salihpaşaoğlu, 2009, s.264).

Türkiye 1989'da AİHM'in zorunlu yargı yetkisini kabul etmiştir. (Erdenir, 2015, s.27). Bireysel başvurunun tanınmasından sonra Türkiye'de AİHM'e yönelik ilgi her geçen zaman daha da artmıştır. 2009 yılı itibariyle elli yılını dolduran AİHM'in bu sebep ile hazırlamış olduğu "50 Years of Activity" raporunda da Türkiye'nin aleyhine olan başvuruların sayısı göze çarpmaktadır. Rapora göre Türkiye en çok şikayet edilen ilk üç devlet konumunda yer almıştır (50 Years of Activity, 2010, s.4). Bu da AİHM'e olan ilginin her geçen gün arttığına işaret olmaktadır. Türkiye aleyhinde yapılan başvurulara bakacak olursak:

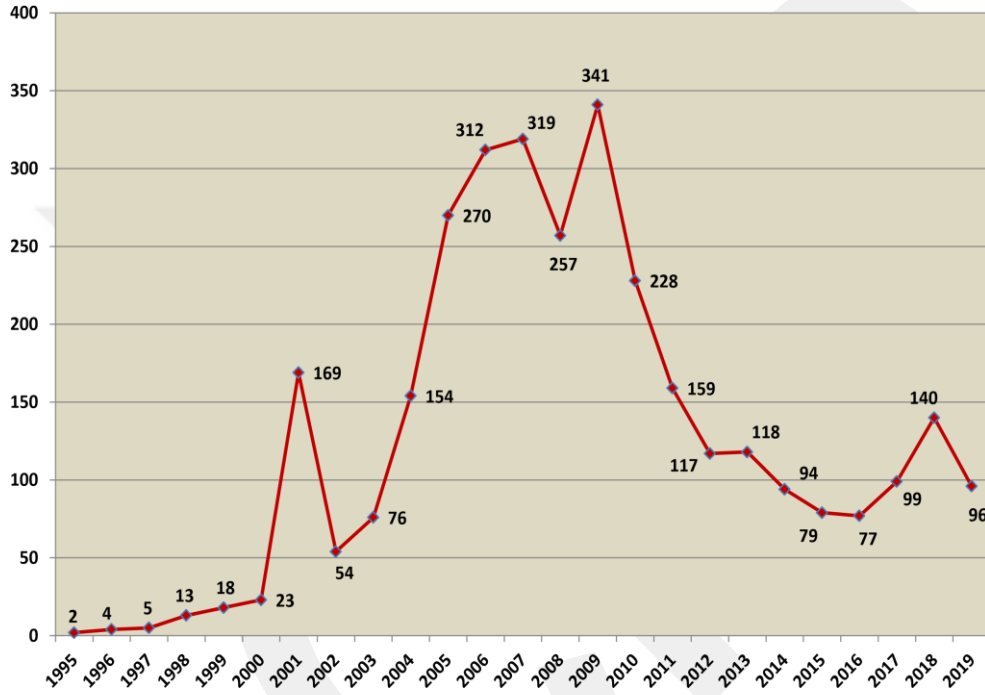
Tablo 2.2. Türkiye'nin AİHM 2019 Yılı İstatistiklerine Göre Derdest Başvuru Sayıları

Yıllar	Derdest Başvuru
31.12.2012	16.876
31.12.2013	10.931
31.12.2014	9.448
31.12.2015	8.450
31.12.2016	12.575
31.12.2017	7.518
31.12.2018	7.107
31.12.2019	9.250

Kaynak: İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, 2019a

Türkiye aleyhine başvurularda 2012 yılına nazaran azalma olsa da 2018’de %30 oranında artışla başvuru sayısı 2019 sonu itibariyle 9250 olarak belirlenmiştir. Baktığımız zaman Türkiye, 2019 sonu itibariyle 15.050 başvuru ile birinci olan Rusya’yı, 9250 başvuru ile ikinci sırada takip ettiği görülmektedir.

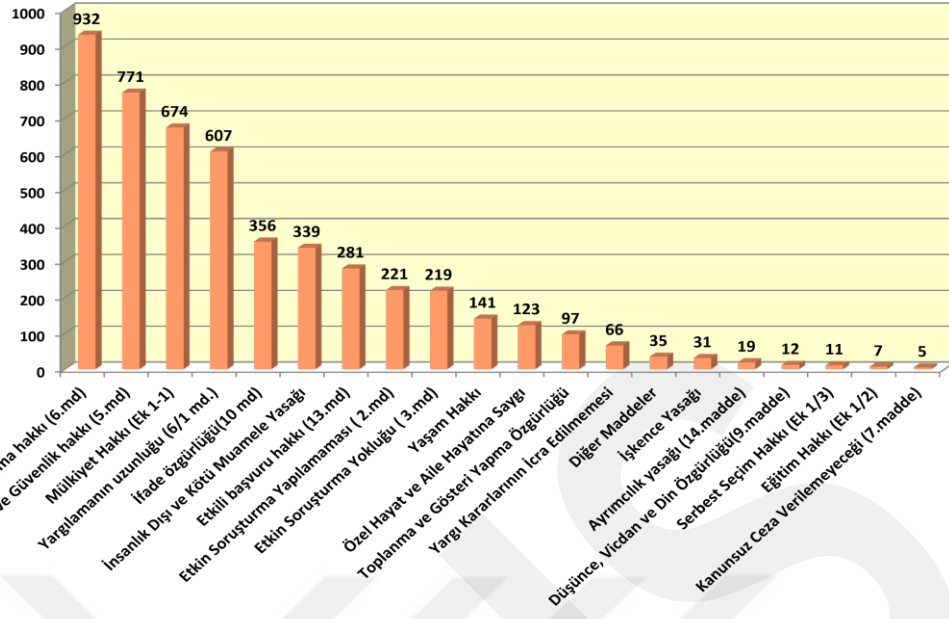
Türkiye aleyhinde ihlal verilen karar sayıları ise şu şekildedir:

Şekil 2.1. Türkiye Aleyhinde İhlat Verilen Karar Sayıları

Kaynak: İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, 2019b

Türkiye aleyhinde verilen ihlat sayılarında 2018 yılına göre azalma yaşandığı gözlemlenmektedir. Ülkeler genelinde İhlat sayılarına değinecek olursak, Rusya ve Ukrayna'nın ardından 2019 sonu itibariyle ülkemiz 96 ihlat kararıyla üçüncü sırada yer almıştır.

Şekil 2.2. Türkiye'nin AİHS'nin İhlallerinin Dağılımı

Kaynak: İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, 2019c

1959-2019 yılları arasında Türkiye'nin AİHS ihlalleri dağılımı ise Şekil 2.2' de verilmiştir. Buna göre AİHS'in ayrımcılık yasağını içeren madde 14'e karşı Türkiye'nin ihlal sayısı toplamda 19 olarak kalmış. En fazla adil yargılama hakkı ihlali yaptığı gözlemlenmiştir. 2019 yıl sonu itibariyle en fazla ihlal yaptığı madde ise ifade özgürlüğünü içeren 10. Madde olarak yer almıştır.

2000 tarihinde imzaya açılan ve 2005 tarihinde taraf olan ülkelerde yürürlüğe giren ve ayrımcılık yasağını tamamen insan hakkı olarak tertipleyen 12 No'lu Ek Protokol değinilmesi gereken önemli bir konudur. Ayrımcılığın genel olarak yasaklanması kapsamında

1) Hukuken temin edilmiş olan tüm haklardan yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal ve sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensup olma, servet, doğum veya herhangi bir diğer statü bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan sağlanır. 2) Hiç kimse, 1. paragrafta belirttiği şekilde hiçbir gerekçeyle, hiçbir kamu makamı tarafından ayrımcılığa maruz bırakılamaz. (Avrupa İnsan Hakları Yazı İşleri Müdürlüğü, 2010, sf.49-50)

12 No'lu Ek Protokol'ü Türkiye 2001 tarihinde imzalamış, ancak henüz taraf olmamıştır. (Gül, Karan, 2011, s.62).

2.2.4. Avrupa güvenlik işbirliği teşkilatı ve azınlıklar

Azınlık hakları konusunda kilit rol üstlenen ve önemli çalışmalara imza atan bir diğer örgüt ise AGİT olmuştur (Yılmaz, 2015, s.117). Temel olarak güvenlikle ilgili konularda ilgilenen AGİT, Soğuk Savaş'ın bitimi ve Doğu Avrupa'da yaşanan sıkıntılar nedeniyle azınlıklar konusunu da bölgedeki güvenliğe yönelik olası tehditleri yeniden gözden geçirmek için gündemine dahil etmiştir. AGİT azınlıkları güvenlik temelli olarak ele almıştır (Tunç, 2004, s.165). Açık bir şekilde güvenlik pozisyonu ile azınlık hakları ile ilgilenmeye çalışan tek Avrupa örgütü olmuştur (Cronin, 2002). Bu bakımdan azınlıklara mensup devletlerde, azınlık grubunun baskı görmesi önlenmeye çalışılmıştır (Yılmaz, 2015, s.117) Bu konu ile alakalı olarak da 1991 tarihli Ulusal Azınlıklar Konusunda Uzmanlar Toplantısı'nda çıkan raporun üçüncü bölümünde "İlgili devletin çoğunluk nüfusuna mensup kişilere ait olan haklar ile çoğunlukla ulusal bir azınlığa mensup kişilerin yaşadığı bölgelerde, bu azınlığa mensup kişilerin insan hakları ve temel özgürlükleri eşit korunmalıdır" (Report of The CSCE Meeting of Experts on National Minorities, Geneva) tespiti oldukça önem arz etmektedir.

1990'da hem Kopenhag Belgesi hem de Paris Şartı ulusal azınlıklar konusunu ele almanın önemine dikkat çekmiştir. Kopenhag Belgesi'nde insan haklarına yönelik ölçütler getirilmiştir (Galbreath, McEvoy, 2012, s. 273). Bu belgenin insan hakları üzerindeki geliştirmiş olduğu en önemli özellik 30. Ve 40. Paragrafları arasındaki yer alan alt maddelerde ulusal azınlıklar konusu ile ilgili yer alan ifadeler olmuştur. Paris Şartı ise Kopenhag Belgesi'nin doğrulama niteliğini taşımış (Tunç, 2004, s.166) ve ortaya konulan vicdan, din, inanç, düşünce ve ifade özgürlüğü gibi konular güvence altına alınmıştır (Saraçlı, 2007, s.40). İkinci önemli olarak 1975 Helsinki Nihai Senedi'nde ifade edilen insan boyutu kavramı daha da geliştirilmiştir (Galbreath, McEvoy, 2012, s. 273). Türkiye hem Helsinki Nihai Senedi'ne hem de 1990 Paris Şartı'na katılmıştır (Oran, 2019, s.85). Ertesi yıl 1991'de Cenevre'de Paris Şartı'nda kararı alınan Azınlık Uzmanları Toplantısı AGİT'in bölgedeki güvenliği demokratikleşmeye bağlama çabalarını yoğunlaştırmıştır (Galbreath, McEvoy, 2012, s. 273).

1992 Helsinki Belgesi ile Lahey’de kurulan Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği ulusal azınlık meselelerini ele almak için en gelişmiş kurum olarak oluşturulmuştur (Borchert, Zellner, 2003, s.10). Başlıca görevi ise AGİT bölgesinde barış ve istikrarı etkileyebilecek ulusal azınlık sorunlarını içeren gerilimlere yanıt olarak erken uyarı ve erken eylem sağlamaktır. Yüksek Komiserlik bir azınlık ombudsmanlığını teşkil etmemektedir. (Cronin, 2002, s.151). Yalnızca AGİT’in güvenlik temeline ait olan örgütte Yüksek Komiser AGİT’in insani boyut ilkeleri temelinde çalıştığı için erken uyarı ve çatışmanın önlenmesinde arabuluculuk görevini üstlenen yenilikçi bir araç olarak oluşturulmuştur (Yılmaz, 2015, s.118). Görevi kısa vadeli çatışmaları önleme olsa da tavsiyeleri, devletlerin azınlık sorunlarını ele almak için alabilecekleri belirli yasal, politik ve kurumsal önlemlere atıfta bulunmuştur. Yüksek Komiser, görevini gizlilik içinde yerine getirir, herhangi bir kaynaktan bilgi alma yetkisine sahiptir ve ilgili devletlere bilgi bulma misyonlarını yönetebilir (Pejic, 1997, s.683) fakat terörü destekleyen veya terörü uygulayan kişi ve örgütlerle ilişki kurulmayacağı kuralı getirilmiştir (Oran, 2019, s.88).

Katılım süreçlerinde ve Avrupa düzeyindeki azınlıklara ilişkin düzenlemelerde AB’nin AGİT’in tavsiyelerini dinlemektedir (Yazgan, 2014) Özellikle BM’den sonra bölgesel çaptaki örgütlerin çalışmaları neticesinde ortaya çıkarmış olduğu belgelerin AB’nin azınlık hakları konusundaki belli bir birikiminin oluşmasında etkili olmuştur (Saraçlı, 2007, s.38).

AGİT açık bir şekilde güvenlik gündeminin ötesine geçmiştir (Galbreath, McEvoy, 2012, s. 273). Bu doğrultuda Etnik İlişkiler Vakfı (The Foundation on Inter-Ethnic Relations) bir uzmanlar grubunu bir araya getirmiş ve sırayla Lahey Tavsiyeleri üzerinde anlaşmışlardır (High Commissioner on National Minorities Forum on Conflict Prevention Bonn 16/6/97)

AGİT destekli bu toplantılardan azınlık hakları konusunda belgeler ortaya çıkmıştır (Galbreath, McEvoy, 2012, s.273). İlk Ulusal Azınlıkların Eğitim Haklarına İlişkin 1996 Lahey Tavsiyeleri olmuştur. Lahey Tavsiyeleri, toplumda karşılıklı iki dilliliğe duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır. İçinde teori, iki dillilik empatiyi ve karşılıklılığı teşvik etmekte, bu da ilgili gruplar arasında güven oluşturmaya yol

açmaktadır. İki dillilik aynı zamanda zorla asimilasyonu güvenli bir engelleme yolu olmaktadır (Ulusal Azınlıkların Eğitim Haklarına İlişkin Lahey Tavsiyeleri ve Açıklayıcı Not, 1996, s.17). İkinci belge, 1998 Ulusal Azınlıkların Dil Haklarına İlişkin Oslo Tavsiyeleri olmuştur. Ulusal azınlıklara mensup kişilerin dil haklarının kullanımına ve özellikle kamusal alandaki dilin rolüne odaklanmaktadır. (Ulusal Azınlıkların Dil Haklarına İlişkin Oslo Tavsiyeleri ve Açıklayıcı Not, 1998). Üçüncü olarak Ulusal Azınlıkların Kamusal Yaşama etkin katılımına ilişkin Lund Tavsiyeleri ise genellikle azınlıkların kamusal hayata katılımlarıyla alakalı olarak geniş çerçevede birden fazla noktaları içermektedir (Lund Tavsiyeleri, 1999). Bu tavsiyeler “soft law” biçiminde yasal bağlayıcılığı olmamakta ancak devletler tarafından yükümlülük olarak kabul edilmektedir. Yerel kurumları ve siyasi liderleri etkilemeyi ve yeni politikaları benimsemeyi amaçlayan tavsiyeler ayrıca iç ilişkilerde bir Avrupa devletinden bekleneni önermektedir (Cronin, 2002, s.159).

Son olarak, AGİT bir bütün olarak dönüştürücü kurumdan ziyade, güven ve güvenlik inşa eden bir kurum olarak rol oynamaktadır. Bu rolü devletler ve halklar arasında statükonun sürdürülmesi ile yerine getirmektedir (Galbreath, McEvoy, 2012, s. 274)

2.2.5. Avrupa birliği ve azınlıklar

Azınlık hakları genel olarak 1. Dünya Savaşı sonrasında MC, 2. Dünya Savaşı sonrasında BM güvencesi altında varlık gösteren bir kavram olmuştur. Daha sonrasında azınlık haklarının gelişimi, yeni düzenlemelerin belirlenmesi, azınlık gruplarına mensup devletlerde hakların ihlali ve kullanımını AK ve AGİT gibi bölgesel kuruluşlar tarafından da takip edilmiştir. Bu bölgesel örgütlerde olduğu gibi AB içerisinde de azınlık hakları temelinde çeşitli ifadeler yer almıştır.

AB, azınlık hakları konusunda diğer örgütlerin epeyce gerisinde kalıp en zayıf halkayı oluşturmuştur (Yılmaz, 2015, s.118). Kendi içerisinde azınlık haklarını güvence altına alacak herhangi bir temel metin ya da doğrudan belirlenen standart yer almamaktadır (Oran, 2019, s.89). Dolayısıyla AB azınlık hakları konusunda uluslararası alanda belirlenmiş standartlara dayanmakta ve diğer Avrupa örgütlerinden

özellikle AK'den yararlanmakta ve yakın takip etmektedir. Buna bağlı olarak AB bünyesindeki ülkelerde azınlık hakları konusunda kendi standartlarını kendileri belirlemişlerdir (Yılmaz, 2015, s.118).

Birliğin başlangıcında AKÇT, AET, EURATOM ekonomik entegrasyon modeliyle oluşturulan örgütler olmuşlardır. Dolayısıyla azınlık haklarıyla alakalı herhangi bir içeriğe sahip olmamışlardır. Ancak Birlik, 1990'lardan sonra ekonomi alanının kısıtlı çerçevesinden çıkıp devletlerin sosyal ve siyasi yapılarını etkilemeye başlamıştır (Saraçlı, 2007, s.47). 1990'lardan başlayarak hem bölgesel düzeyde hem de küresel düzeyde azınlık haklarının güvencesi için çaba sarf edilmiştir. İnsan haklarıyla doğrudan ilgilenen AB'nin 1990'lardan sonra azınlıklara vurgu yapmaya başladığı söylenebilmektedir (Taşdemir, Saraçlı, 2007, s.28) Bunun ana nedenlerinden biri olarak, azınlık sorununun Avrupa'da 1945'ten sonra geniş bir siyasi gündemde değerlendirilmesi ve Ortak Pazarı hedefleyen Avrupa entegrasyonunun etnik sorunları çözeceğinin düşünülmesi olmuştur (Ulan, 2017, s.760). Ayrıca 1945'ten 1989'a kadar devletler, ulusal azınlık haklarının tanınması ile egemenliklerini zor durumda bırakacağını düşünmüşlerdir. O zamanlar etnik ayrılıkçı hareketlerin veya toprak talebinin ülkelerin iç birliği ve istikrarı için ciddi bir tehdit olacağı varsayılmıştır (Saraçlı, 2007, s.48). Bazı azınlık liderlerinin Nazi çıkarlarına verdikleri destek ve MC'nin azınlık sisteminin başarısızlıkla sonuçlanması nedeni ile Avrupa devletleri azınlıkları uluslararası düzeyde koruma girişimine dahil olmamışlardır (Ulan, 2017, s.760).

1945 ve 1989 arası dönemde Avrupalı devletlerde de hakim olan genel yaklaşım, tüm devletlerde olduğu gibi azınlık hakları konusunun insan hakları çerçevesinde ele alınması ve ayrımcılık yasağı ilkesiyle güvence altında tutulması olarak belirlenmiştir (Taşdemir, Saraçlı, 2007, s.28-29). Avrupa devletlerinde ve dolayısıyla AB'nin kuruluşundan bu yana azınlıklar AB'nin bir parçası haline gelmiştir (Ahmed, 2015, s.178). Ancak 1990'lardan sonra yaşanan gelişmeler devletlerin azınlık haklarına olan bakışını değiştirmiştir. Sovyetler Birliği, Yugoslavya ve Çekoslovakya'nın dağılması ve Orta Avrupa'nın genelinde azınlık ve diğer ulusçulukların uyanışının tesiri oldukça büyük olmuştur (Saraçlı, 2007, s.49). 1990 ve 1993 yılları arasında, tüm büyük Batılı örgütler arasında, komünizm sonrası ülkeler

tarafından ulusal azınlıklara muamelenin uluslararası bir endişe konusu olması gerektiği ve bir ülkenin uluslararası normlara uyumunu izlemek için uluslararası mekanizmalar olması gerektiği konusunda hızlı bir fikir birliği gelişmiştir (Kymlicka, 2008, s.38). 1990 sonrasında da aynı şekilde AB azınlıklar konusunda ilgisini arttırmaya başlamış ve bu konuda daha aktif rol oynamaya başladığı görülmüştür.

Orta ve Doğu Avrupa’da Komünizm, yeni devletler, siyasi gerilimler ve etnik çatışmalar ile birlikte bu devletlerin AB’ye katılım arayışları göz önüne alınmıştır. Bu durum diğerlerinin yanı sıra azınlık hakları sorunlarının neden olduğu bölgedeki istikrarsızlığı ele alan AB genişlemesi için endişe kaynağı olmuştur (Ahmed, 2015, s.178). Sonuç olarak 1993 yılında Katılım Koşulları’nı belirleyen Kopenhag Kriterleri AB’de azınlık haklarının ele alındığı ilk girişim olmuştur (Oran, 2019, s.89). Azınlıklara saygı ve koruma genişleme politikasında AB’nin dünyaya açıklık getirdiği kriterlerden birisi olmuş ve azınlıkların korunması AB’ye tam üyeliğin koşulu haline gelmiştir (Arsava, 2019, s.159).

Kopenhag kriterleri ekonomik, uyum ve siyasi olmak üzere üç ayrı grupta toplanmıştır. “Ülkede demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına ve azınlık haklarına saygıyı teminat altına alan istikrarlı kurumların varlığı” (Kopenhag Kriterleri, 1993) siyasi kriter olarak belirlenmiştir. Konumuz açısından önemli olan azınlık haklarına saygı aday ülkeler için katılım müzakerelerinin başlatılması adına ön koşul olarak belirlenmiştir.

Genişleme sürecinde AB müktesebatının içerisinde yer almadığı için azınlık hakları anlaşılabilir bir durumda kalmıştır. Bu durum her aday ülke adına ayrı ayrı değerlendirilerek özel öncelikler belirlenmesine yol açmış ve azınlık hakları ilerleme raporlarındaki kriterler ile ele alınmıştır. Ancak anlaşılabilirliklere rağmen genişleme sürecinde azınlıklar koşulu her aday ülkelere başarılı şekilde uygulanmıştır (Yılmaz, 2015, s.119). İlk etapta Arnavutluk ve Baltık devletleriyle yapılan ekonomik ve işbirliği anlaşmalarında azınlıkların korunmasına değinilmiş ve bu durum doğu Avrupa devletleriyle yapılan anlaşmalarda da sürdürülmüştür. Aynı şekilde Balkan devletinde de oluşturulan azınlık koşullulukları yerine getirildiği takdirde, AB’nin ekonomik desteği ve anlaşmalardan doğan ilişkilerin devam ettirilmesi sağlanmıştır

(Arsava, 2019, s.159). Böylesi bir durum aday ülkelerdeki azınlıkları tartışmasız üye devletlerdeki azınlıklardan daha iyi bir duruma getirmiştir. Çünkü bu kriterler AB üyesi olan devletler için geçerli olmamıştır. Üye devletlerin hükümetleri azınlık sorunlarını doğrudan ele almıştır (Barten, 2015, s.76-77). AB eski üye devletlere benzer şartları uygulamamakla birlikte aday ülkelere azınlıklarla ilgili yükümlülükler yüklediği için eleştirilmiştir (Ahmed, 2011, s.45).

Başka hiçbir kuruluş AB ile aynı dönüştürücü güce sahip olmamıştır. 2004 dönemindeki katılım süreci bu durumun göstergesi olmuştur. Genişleme aşamalarında AK'ni kopyalamaya çalışan AB sıklıkla AGİT ve hatta zaman zaman Amerika Birleşik Devletleri tarafından belirtilen normlarla azınlık konusunu dayandırmaya çalışmıştır (Galbreath, McEvoy, 2012, s.281). Avrupa Birliği Konseyi tarafından hazırlanan yedinci İnsan Hakları Yıllık Raporuna göre 2004 yılına gelindiğinde AB içerisindeki azınlıkların korunmasına ilişkin durumlarda artış yaşandığı belirtilmiştir. (Saraç, 2007, s. 72-73).

1994 yılında Avrupa Parlamentosu'nun katkılarıyla oluşturulan Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Girişimi (DİHAG) AB'nin insan haklarına katkı sağlama amacına hizmet etmektedir. Sivil Toplum Kuruluşları'na (STK) mali imkanlar sağlayarak insan haklarını desteklemeye çalışan programda ırkçılık, azınlıklar, yerli halka karşı ayrımcılık gibi öncelikler de yer almaktadır. Türkiye 2002 yılında programın içine dahil olmuş ve STK'lar tarafından geliştirilen projeler ile 2002-2003 bütçesinden kendilerine imkanlar sağlamışlardır. (Karluk, 2005).

AB'nin Kopenhag Kriterleri'nde belirtmiş olduğu azınlık haklarına saygı konusu 1997'de açıklanan Gündem 2000 raporunda da ele alınmıştır. Gündem 2000'de Avrupa komisyonu sıklıkla AİHS'ne atıfta bulunmuştur (Ahmed, 2015, s.178). Rapor, aday statüsündeki devletlerin etnik ve dini kimliklerine dikkat çekerek azınlıkların ülke yönetimlerinde temsil edilmelerinin, kendi dillerinde eğitim görmelerinin ve kendi dillerinde yayın yapabilmelerinin aday ülkelerin yükümlülükleri olduğunu belirtmiştir (Duvan, 2016, s.199).

2000 yılında ilk kez siyasi bir bildirge olarak kabul edilen Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nda azınlıklara değinilmiştir (Ultan, 2017, s.760). Bildiri olmasından ötürü bağlayıcılığı olmayan, yön gösterici özelliği olan Şart, Nice Zirvesi'nde kabul edilmiştir (Döner, 2003, s.125). Yedi bölüm ve 54 maddeden oluşan Şart'ın "Ayrımcılık Yasası" bölümünü taşıyan 21. Maddesinin birinci fıkrasında şöyle demektedir "Cinsiyet, ırk, renk, etnik veya sosyal köken, dil, din, veya inanç, siyasi veya başka bir görüş, bir ulusal azınlığın üyesi olma, yaş veya cinsel eğilim gibi herhangi bir nedenle ayrımcılık yapılması yasaktır." Şart metni bütünüyle Avrupa Anayasası içine dahil edilmiş ve 2003 tarihli Selanik Zirvesi'nde onaylanmıştır (Oran, 2019, s.90).

Avrupa Parlamentosu 2001 yılından itibaren sunmuş olduğu yıllık raporlarda temel hakların korunması konusunda Temel Haklar Şartı'nı baz almıştır. Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Topluluğu'nu kuran Antlaşmalarında değişiklikler yapan Lizbon Antlaşması'nda Temel Haklar Şartı'nın Antlaşmalar ile eş yasal değerler taşıdığı ifade edilmiş ve böylelikle Temel Haklar Şartı'na bağlayıcılık kazandırılmıştır (Efe, 2010, s. 64).

2007'de imzalanıp 2009 tarihinde yürürlüğe giren Lizbon Anlaşması AB'de temel hakların korunmasını geliştirebilecek hükümler getirmiştir. AB Temel Haklar Şartı'nın maddeleri insan hakları ve azınlık hakları ile ilgiliyken Lizbon Anlaşması'nda ayrımcılık yapmama ve ilgili maddeler üye devletlerin vatandaşları ile alakalıdır (Ultan, 2017, s.761). Söz konusu anlaşma AB'yi tüzel kişiliğe sahip tek bir yapı haline dönüştürmüş ve bu çerçevede kabul edilen iki metinden biri olan Avrupa Anlaşması 2.Maddesinde AB'nin varmış olduğu unsurlar şöyle ifade edilmiştir: "Birlik, insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara mensup kişilerin haklarına saygı değerleri üzerine kuruludur. Bu değerler, çoğulculuk, ayrımcılık yapmama, hoşgörü, adalet, dayanışma ve kadın erkek eşitliğinin hakim olduğu bir toplumda üye devletler için ortaktır" (Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2011, s.3) AB'nin üzerine kurulduğu değerler, insana saygı ve azınlıkların haklarını korumayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte, her durumda azınlıkların haklarına saygı, AB'nin üzerine kurulu bir değer olarak iddia edilmekte ve bu azınlıklar AB'nin merkezinde kendilerine yer bulmaktadırlar (Barten, 2015, s.79).

Lizbon anlaşması azınlıklar bağlamında dikkate alınması gereken dört ana noktayı içermektedir. İlk olarak azınlıklara mensup kişiler ilk kez AB birincil hukukunda açıkça belirtilmiştir. Bir diğeri Temel Haklar Şartı yasal olarak bağlayıcı bir belge statüsünü kazanmıştır. Üçüncü olarak Lizbon anlaşması AB'nin AİHS'e katılımını sağlamıştır. Dördüncüsü AB anlaşmaları artık vatandaşlığa ilk adımın önünü açmıştır. (Barten, 2015, s.74-75).

Lizbon anlaşmasını aracılığı ile azınlık haklarının ilerlemesini değerlendirirken temel yaklaşım AB'nin azınlıkları koruması için daha fazlasını yapması gerektiğidir. 2009 öncesi AB azınlık politikasının iç politikada en büyük eksikliklerinden biri, azınlığın korunmasına ilişkin açık bir AB stratejisinin olmaması, AB'nin azınlıkları korunmasının asli içeriğine veya eksikliğine yönelik eleştirilerin başında gelmiştir. AB büyük ölçüde sahada pasif bir aktör olarak kalmıştır. Ahmed'e göre (2011) 2. maddenin bu tutumda bir değişikliği tetikleyeceği hatta zorunlu kılacağı umulabilir. AB kurumları şimdiye kadar Lizbon Antlaşması'ndaki yeniliklere hayal kırıklığı yaratarak yanıt vermişlerdir. Avrupa Birliği Anlaşması'nın 2. Maddesi AB kurumları açısından AB'de azınlıkların korunması için tanımlanmış bir politika alanı oluşturmak için önemli bir çabayı tetiklememiştir (Ahmed, 2011).

Normatif bir açıdan baktığımızda Avrupa'nın ayrımcılık ve ırkçılığa karşı mücadelesinin insan hakları ve demokrasiye saygısının sonucu olarak değil, bunları tamamlayan bir değer olarak görülmektedir. Farklı kimliklerin birbirine saygı duyduğu ve ırkçılığın olmadığı toplumlarda çokkültürlülüğten bahsetmek mümkün olabilmektedir. Ancak toplumların mevcut durumu ise azınlık statüsünün desteklenmesi gerektiğini göstermektedir. Örgüt şemsiyesi altında azınlık hakları korunurken, azınlık gruplarının arasında da herhangi bir ayrımcılık yapmamak gerekmektedir. Çünkü azınlıklar arasında da ayrımcılık yapılması, dengenin bozulması ve tutarsızlığa yol açma ihtimalini doğurmaktadır. Avrupa'da azınlık haklarının korunmasına ilişkin çok sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların temel özellikleri olarak her birinin Avrupa fikrinin gelişmesine ve tüm Avrupa kültürlerine saygının ve özellikle dil eşitliğinin gelişmesine katkı sağlayabildiğini söyleyebilmekteyiz.

Avrupa Birliği'nin azınlıklarla ilgilenmesinin en önemli bir diğer nedeni ise Avrupa bütünleşmesi hedefine ulaşmaktır. Avrupa Birliği, uluslararası politik odaklı bir yapıya sahiptir. Bu nedenle Avrupalı kimliği çok önemli bir konumda yer almaktadır. Avrupa Birliği, uluslar üstü yapısını sağlamak için azınlık kimliklerini yeniden canlandırmayı hedeflemektedir. Böylece entegrasyon politikası için faydalı olabilecek ulusal kimliklerin zayıflamasına yardımcı olabilmektedir. Bu durum, AB'nin azınlıkların korunmasını stratejik ve pragmatik yönlerden değerlendirdiğini göstermektedir (Kurubaş, 2006, s.174).

Sonuç olarak azınlıkların korunması konusunda AK, AGİT, AB gibi örgütler Avrupa'da belirli bir standardı oluşturmaya çalışmış olsa bile Avrupa'nın genelinde uygulanan ve kabul gören azınlık hakları standartlarından ve Avrupalı kuruluşların etnik gruplar arasında dönüşümünü gerçekleştirdiğinden söz etmek mümkün görünmemektedir. Avrupa ülkelerinde yaşanan azınlık sorunları da bu durumu destekler nitelikte olmaktadır (Yılmaz, 2015, s.119).

2.2.6. Avrupa birliği azınlık koşulluluğu ve örnek ülke incelemeleri

2004 yılında büyük genişleme hamlesi sırasında AB'ye üye devletlerin azınlık politikalarına baktığımız zaman, ülkelerin tümünde uygulanan genel bir azınlık politikasının olmadığı görülmektedir. Ülkeler sosyal ve tarihsel boyutlarıyla kendi azınlık standartlarını belirlemişlerdir (Saraçlı, 2007, s.88). Avrupa ülkelerindeki farklı dini ve etnik kimliklerin kendi iç birliklerine ve istikrarlarına yönelik olumsuzluk yaratacağı düşüncesi, azınlıkların korunması standardını şekillendirmektedir.

Daha önce belirttiğimiz gibi Kopenhag Kriterleri ve bu sözleşmelerin çoğu 1990'lı yıllardan sonra ortaya çıkmıştır. Azınlık standartlarının yoğun şekilde oluşturulmaya başlanmasının arkasında AB'nin genişleme süreçlerindeki güvenlik ve istikrar sorunları yatmaktadır. Çünkü bu ülkeler azınlıklar konusunda gerekli düzenlemeleri yapmazlar ise bu sorunları batının merkezine taşıyabilir ve bu durum Avrupa'nın güvenliğini ve istikrarını tehlikeye atabilirdi (Yazgan,2014, s.101). Daha çıkarıcı bir neden olarak Kosova ve Bosna'da olduğu gibi etnik şiddetin tırmanmasının Batı Avrupa'ya geniş ölçekli mülteci hareketleri yaratacağı inancı yer almaktadır.

Ayrıca, etnik iç savaşlar genellikle silah ve uyuşturucu kaçakçılığı veya diğer suçlar gibi kanunsuzluk cepleri yaratacağı düşüncesi yatmaktadır (Kymlicka, 2008, s.37).

Oluşturulan normların uluslararası olarak uygulanması ve kabulü bir ülkenin Avrupa'ya hazır olup olmadığının göstergesi haline gelmektedir (Kymlicka, 2008, s.38). Avrupalılaştırmanın Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri açısından en önemli yönlerinden birini koşulluluk oluşturmaktadır. Azınlık koruması bundan böyle, özellikle aday devletlerin Kopenhag Kriterlerinin siyasi koşullarına uymasıyla bağlantılı olarak, AB'nin aday devletlerdeki reformları izlemesinin odak alanı haline gelmiştir (Caparini, 2010, s.5). Bu süreç, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini politikalar geliştirmeye, tedbirler almaya ve AB'ninkiler ile entegre edilebilecek değerlere bağlı kalmaya teşvik etmek için tasarlanmıştır. Güvenlik endişeleri ve AB'nin demokratik idealleri, azınlık haklarının korunmasının Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri için koşulluluğun en önemli unsurlarından biri haline gelmesini sağlamıştır (Arias, Gurses, 2011, s.324). AB koşulluluğu ile genişleme sürecindeki ülkeler değişime uğramaya başlamaktadır. Avrupalılaştırma kavramı AB ve üye devletlerdeki değişimi açıklamak için vazgeçilmez konumda yer almaktadır. Bu kapsamda özellikle 2004'deki büyük genişlemede yer alan ülkeleri, azınlık politikalarının koşulluluk kapsamında nasıl işlediğini ele alacağız.

2.2.6.1. Macaristan

AB'nin gelişim süreçleri Birliğin politikalarındaki olumlu gelişmeler ve yeni üye ülkelerin katılımı ile açıklanmaktadır. 2004 yılı genişlemesi ise Birliğin tarihinde benzersiz bir durum sergilemektedir. Bunun sebebi ise bu genişlemede yer alan ülkelerin çoğu Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleridir. Demokratikleşmenin ve Kopenhag Kriterleri'nin bu ülkelere daha net uygulanabilir olması Türkiye açısından da oldukça dikkat çeken bir durumu ortaya koymaktadır. Bunun sebebi bu ülkelerin birçoğunun Türkiye ile benzer ekonomik durumda olmaları ve demokratikleşme konusunda Türkiye'den çokta iler olmadığı ülkelerden oluşuyor olmasıdır (Güreşçi, Atsan, 2009, s.56-57).

İlk olarak Macaristan'a baktığımız zaman, 2004 yılındaki büyük genişleme ile birliğe katılan ülke, azınlık hakları konusunda en büyük savunuculardan biri olmakta ve üstünde durulacak nitelikte olan çok az azınlık sorunu bulunmaktadır. Macaristan komşu ülkelere azınlık hakları konusunda da baskılayıcı nitelikte olmaya çalışmaktadır. Ülkede Macar azınlığı için bir bakanlık olması da bunu desteklemektedir (Kalaycı, 2006, s.80).

Macaristan'da genel olarak AB'nin olumlu etkisi belirgin şekilde görülmektedir. Genişleme sonrası sözleşmelere en iyi uyumu sağlayan Macaristan'ın bu tutumu Avrupa Konseyi izleme mekanizması tarafından da desteklenmektedir. (Yazgan, 2014, s.105). AB ile üyelik müzakereleri başladıktan sonra katılım arifesinde Macaristan, Irk Eşitliği Direktifi'nin tüm unsurlarını içeren yasayı kabul etmiştir. 2005 yılında 1993 Ulusal ve Etnik Azınlıkların Hakları yasasında, azınlıkların yerel düzeyde yönetimlerinin ulusal düzeye entegre olmalarını sağlayan değişiklikleri yapmıştır. Buna göre 13 azınlık grubu resmi olarak tanınmış ve hepsinin kendi ulusal öz yönetimleri oluşturulmuştur. Bunların yanı sıra dil ve eğitim için açık haklar tanımış ve izin vermiştir. Sonuç olarak Macaristan'daki azınlıklar diğer Doğu Avrupa ülkeleriyle benzer kaderi yaşarken, Macaristan'ın Avrupalılaşıma sürecindeki demokratik geçişinden sonra büyük ilerlemeye kaydetmiştir (Arias, Gurses, 2011, s.326-327).

2.2.6.2. Slovakya

Slovakya'da toplam nüfusun %9,7'sini oluşturan Macar azınlık, Slovakya'nın 400 kilometrelik Macaristan güney sınırı boyunca yaşamlarını sürdürmektedir. Trianon anlaşması ile Macaristan sınırları yeniden çizilmiş ve bu bölgedeki toprakların Çekoslovakya'ya bırakılması sonucu Macarlar azınlık olarak bu bölgede kalmışlardır (Saraç, 2010, s.137). Slovakya ile Macar azınlık arasında yaşanan sorun Budapeşte ile Bratislava arasındaki tartışmaları da alevlendirmektedir. Avrupa Komisyonu'na göre AB içerisinde olmaması gereken azınlık sorunları Slovakya içerisinde yaşanmaktadır. AB'nin şartlarından olan azınlık haklarının korunmasının ihlaline karşı AB'nin iç mesele söylemi ile sessiz kalması da ilginç karşılanmaktadır (Altınbaş, 2010, s.1).

Slovaklar Macar azınlığın yoğunlukta olduğu bölgede kendilerini güvensiz hissetmekte ve Macaristan'ın Slovakya'daki Macar azınlık ile birleşmesi fikrinden (irredatizm) korkmaktadırlar. Macar siyasi partilerin hedefleri arasında Slovakya'yı iki uluslu, iki dilli devlet yapmak ve tam donanımlı bir ortaklık ile iktidarı paylaşmak yer almaktadır (Kalaycı, 2006, s.81). Slovakya'da Macar azınlığın temsil edildiği siyasi platform oluşturmasını sağlayan AB'dir ve hatta Slovakya'da Macar siyasi partisinin dağılması tehlikesine müdahale etmiştir (Yazgan, 2014, s.106).

Slovakya'daki nüfusun yaklaşık %9'u Macarca konuşmaktadır. En büyük sorunlardan bir tanesini de Macar azınlık ve Slovak hükümeti tarafından dilin serbestçe kullanılması konusundaki sıkıntılar oluşturmaktadır. Avrupa Komisyonu raporlarında Slovakya'nın adaylık süreci değerlendirilirken, azınlık dillerinin kullanımına dair yeni bir yasa hazırlamasına yönelik Slovakya'ya taahhütte bulunulmuş ancak yasanın henüz hazırlanmadığı belirlenmiştir. Macar azınlık konusunda 2002 yılındaki ilerleme raporunda olumlu adımlar atıldığı belirtilmiş reformların devam ettirilmesi için tavsiyelerde bulunulmuştur (Saral, 2010, s.151-152). Macaristan ise Slovakya'nın Macar azınlıklara olan tutumunu eleştirmeye devam etmiştir. 2009 yılına gelindiğinde ise yürürlüğe giren Slovak Dilini Koruma Yasası ile mevcut gerginlik krize dönüşmüştür. Bu yasa ile Kamuya açık alanlarda Slovak dilinin kullanımı dışında herhangi bir dil kullanılması durumunda 5000 Euro'ya kadar para cezası öngörülmüştür. Bu ücret ise bir devlet memurunun maaşına tekabül etmektedir (Altınbaş, 2010, s.1). Uygulamanın en başında yasak kapsamında dahi olmayan yerlere dil yasağı sızramaya başlamıştır. Slovak vatandaşlar "Slovakya'da Slovakça konuşulur" söylemleri ile Macar azınlığa müdahale etmeye başlamıştır (Milliyet, 18.09.2009). Bu durum azınlıklar üzerindeki toplumsal baskının Avrupa'nın ortasındaki şiddetini göstermektedir. Macar azınlığın tepkileri ve Macaristan'ın konuyu AB ve BM gibi örgütlere götürmesi gibi uğraşları karşılık bulamamıştır. Slovakya dil yasasının AB'ye aykırı olmadığını ifade etmiştir (Altınbaş, 2010, s.2).

Avrupa Komisyonu iki ülke arasındaki sorunun müzakere edilerek çözüme kavuşturulmasının gerektiğini belirtmiştir. AGİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri Knut Vollebaek benzer bir yaklaşımla dil yasasının uluslararası standartlara aykırı

olmadığını ve ayrımcılık yapmadığını ifade etmiştir (Saral, 2010, s.155) AB katılım sürecinde ve ilerleme raporlarında Slovakya'nın tutumunun günümüzde geçerliliğini yitirdiğini ve ayrımcılığa devam ettiği görülmektedir.

Slovak hükümetin göçmen karşıtlığı AB içerisinde de tepkilere neden olmuştur. AB dönem başkanlığını devralmaya hazırlandığı 2016 senesinde Slovakya Başbakanı Fico, ülkesinde İslam'a yer olmadığını ve tek bir Müslümana dahi tahammül edemediklerini ifade ederek söylemlerini aşırılaştırmıştır.

2.2.6.3. Romanya

Romanya ise Macar azınlığın yaşadığı bir başka ülkedir. Romanya'daki Macar azınlığı incelemek için özellikle siyasi partiler kısmına değinmek gerekmektedir. Romanya'da Macar azınlık siyasi partisine düzenlemeler yapılmış ve 1989'da çalışmalarına başlamıştır. Parlamento'da azınlıkların temsil edilmesi için düzenlemeler yapılarak standartlar belirlenmiştir. 1992'den sonra seçim yasası ile azınlık partilerinin seçim barajına takılmaları kaldırılmış ve fonlarla desteklenmiştir. Euro-Atlantik entegrasyonunu sağlama isteği için 1996'dan sonra Macar azınlık siyasi partisi koalisyon hükümetinde yer almıştır. Çünkü koşulluluk azınlık sorunlarının çözüme kavuşturulmasını arzu etmekteydi ve AB böylelikle hükümet paylaşımı konusunda Romanya'daki Macar azınlık grubunun çalışmalarını olumlu yönde etkilemiştir (Yazgan, 2014, s.105-106). Romanya için 2003 yılında (Tezcan, 2004, s.108) ve 2005 yılında hazırlanan raporlarda, azınlıkların entegrasyonu konusunda ilerleme kaydedildiği AB Komisyonu tarafından belirlenmiştir (Kavalalı, 2006, s.28).

2.2.6.4. Çek Cumhuriyeti

Azınlıklara karşı Çek devletinin tutumuna baktığımız zaman, Çekoslovak komünist rejiminin 1989 sonlarında çöküşünün ardından, devlet ve özel aktörlerin Roman azınlığa karşı ırksal nedenli saldırıları ve ayrımcılığı artmaya başlamıştır. 1993 tarihli Vatandaşlık Yasası sayesinde yirmi bine yakın Roman azınlık vatandaşlıktan mahrum bırakılmıştır. Buna göre Çek Cumhuriyeti, Roman azınlığını vatandaşlığa dahil etmemek adına kasıtlı bir çaba içine girmiştir. Avrupa veya uluslararası insan

hakları hukukuna uymadığına dair sürekli uluslararası eleştirilerin bir sonucu olarak, yasa birkaç kez değiştirilmiş, ancak önemli sayıda Roman birey, Çek Cumhuriyeti'ndeki statülerini yasallaştıramamıştır (Caparini, 2010, s.3) Çek makamları, 1989'dan beri Romanları sürekli artan ırkçı saldırı tehlikesinden yeterince koruyamamıştır. Saldırıları meydana geldiğinde, Romanlara genellikle kanun önünde eşit muamele yapılmamış ve bu uluslararası hukukun doğrudan ihlali anlamına gelmiştir (Human Rights Watch, 1996, s.2).

Avrupa Komisyonu'nun Çek Cumhuriyeti'nin AB üyeliği başvurusuna ilişkin 1997 Görüşü, Romanların günlük yaşamlarında çeşitli ayrımcılık biçimlerinin hedefi olduklarını ve yetkililerden veya polisten yeterli koruma olmaksızın belirli şiddete maruz kaldıklarını tespit etmiştir. Ekim 1997'de Çek hükümeti Romanlara yönelik yaklaşımını değiştirmeye başlamış ve daha fazla Roman entegrasyonu için öneriler üzerinde tartışmaya başlamıştır. Mart 1998'de, Avrupa Parlamentosu, Romanların entegrasyonuna öncelik verilmedikçe, için katılım kriterlerini onaylamayacağı konusunda uyardığı ve bu nedenle, Roman meselesini ele almak için daha fazla baskı yapılmıştır (Caparini, 2010, s.5).

2001 yılında Çek Cumhuriyeti Parlamentosu tarafından azınlık haklarını düzenleyen yeni bir yasa kabul edilmiştir. Şubat 2002'de Avrupa Konseyi, Çek Cumhuriyeti için yaptığı yorumda azınlıklara ve onların kültürlerini desteklemek için ortaya koyduğu çabaları övmüş ancak çek polisinin Romanlara yönelik tutumu endişe kaynağı olarak devam ettiğini belirtmiştir (Commission Of The European Communities, 2002, s.32-33). Katılımdan önceki son kapsamlı izleme raporu 2003 yılında yayınlandığında, azınlık koruma sorunları, önceki raporlara kıyasla nispeten küçük bir tema olarak ortaya çıkmıştır (Caparini, 2010, s.8). Komisyon ayrımcılık karşıtı mevzuatının henüz müktesebat ile tam olarak uyumlu hale getirilmediğini, Roman ve Çek vatandaşları arasındaki orantısız işsizliğin devam ettiğini ve Romanların karşılaştığı çok yönlü ayrımcılık ve sosyal dışlanmanın endişe yaratmaya devam ettiğini belirtmiştir (European Commission, 2003, s.34-35).

Koşulluluk ilkesi Çek Cumhuriyeti'nin Avrupalılaşıma sürecinde itici bir güç olmuştur. Kopenhag Kriterlerinin açık bir unsuru olarak azınlık haklarına saygı ve bu

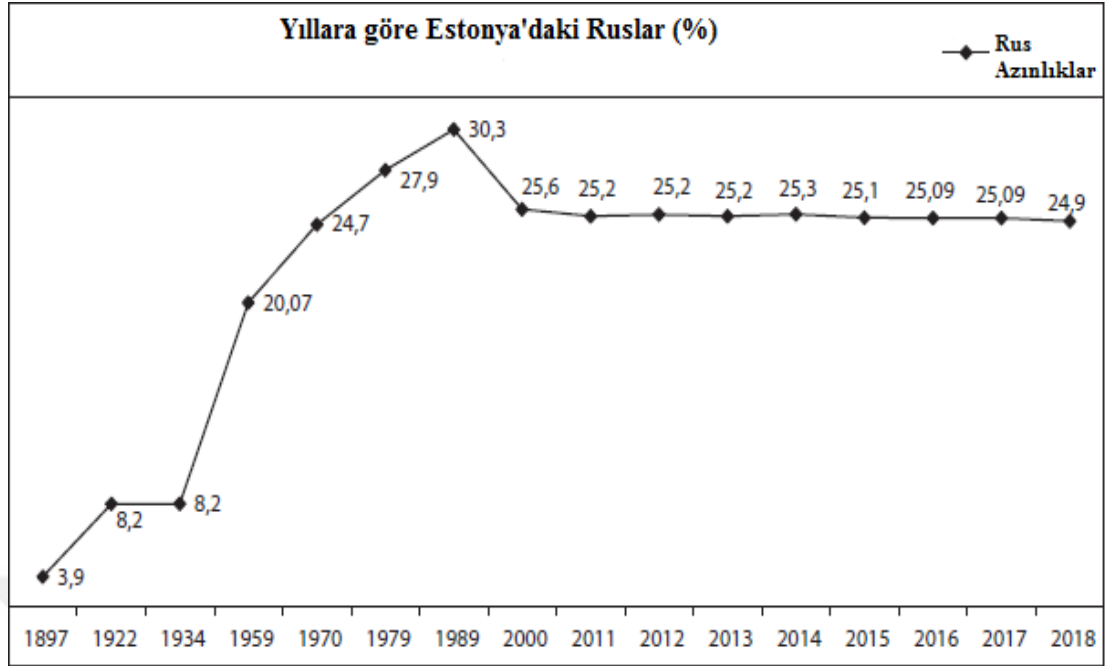
hakların korunmasını iyileştirmesi için tasarlanmış yasal mekanizmaların benimsenmesine vurgu yapılmıştır. Azınlık hakları konusunda AB baskı kaynaklarından birisi haline gelmiştir (Arias, Gürses, 2011, s.324)

Çek Cumhuriyeti 2004’de AB üyeliği gerçekleştiğinde kapsamlı azınlık koruma standartlarına sahip olamamış ama koşulluluk yoluyla azınlık haklarını iyileştirmeye yönelik çabalar, Çek hükümeti tarafından ciddiye alınmaya başlanmıştır. (Caparini, 2010, s.8) Yine de Çek Cumhuriyeti en önemli aksaklıklara sahip devletlerden biri olmuştur. Haziran 2009’da AB azınlık haklarının köşe taşı olan Irk Eşitliği Yönergesini kabul eden son AB üyesi devlet olmuştur. Teknik olarak AB üyeliğinden önce kabul edilmesi gerekirken, Çek Cumhuriyeti’nin Avrupa Komisyonu tarafından ağır para cezaları ile cezalandırma riskiyle karşı karşıya kalması kabul etmesinde etkili olmuştur (Gurses, s.326). Irk kaynaklı suçlarla mücadeleyi amaçlayan ve mevcut ceza hükümlerini güçlendiren başka bir girişim ise Ocak 2010’da yürürlüğe girmiştir (Caparini, 2010, s.11)

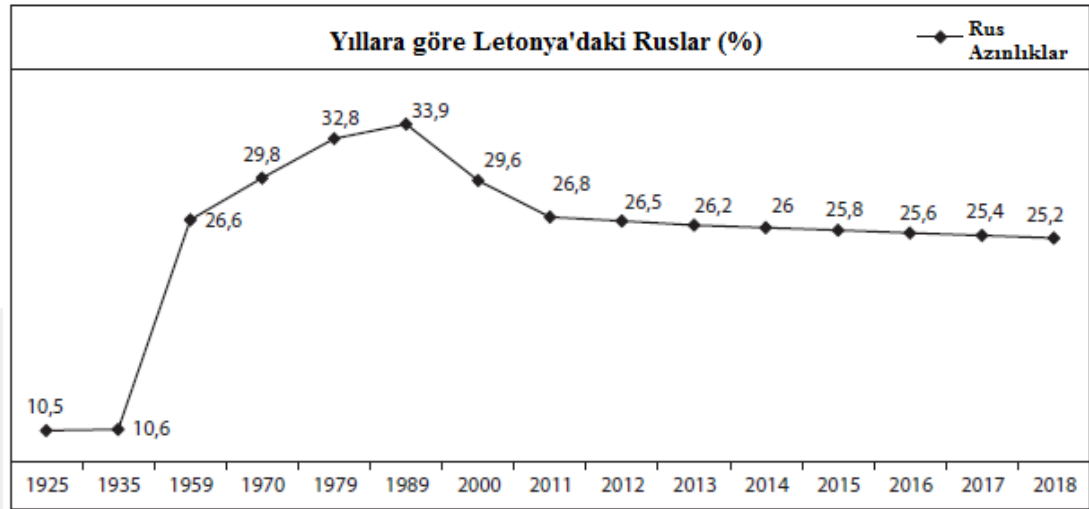
2.2.6.5. Baltık Devletleri

Koşulluluk ile birlikte gelen demokrasiye geçiş Baltık Devletleri’nde de etkili olmuştur. (Kalaycı, 2006, s.81) 2004’de AB’ye üyelik kazanan Baltık Devletleri’nden Litvanya, Estonya ve Letonya’daki azınlık konusu ve onların durumu Koşulluluk sürecinde etkin rol oynamıştır. Azınlık konusundaki gelişmeler 1998’ten itibaren AB Komisyonu tarafından değerlendirilmiş ve özellikle Rus azınlıklarının durumu hakkında ifa edilmesi gereken standartlar belirlenmiştir. (Özkan, 2006, s.94)

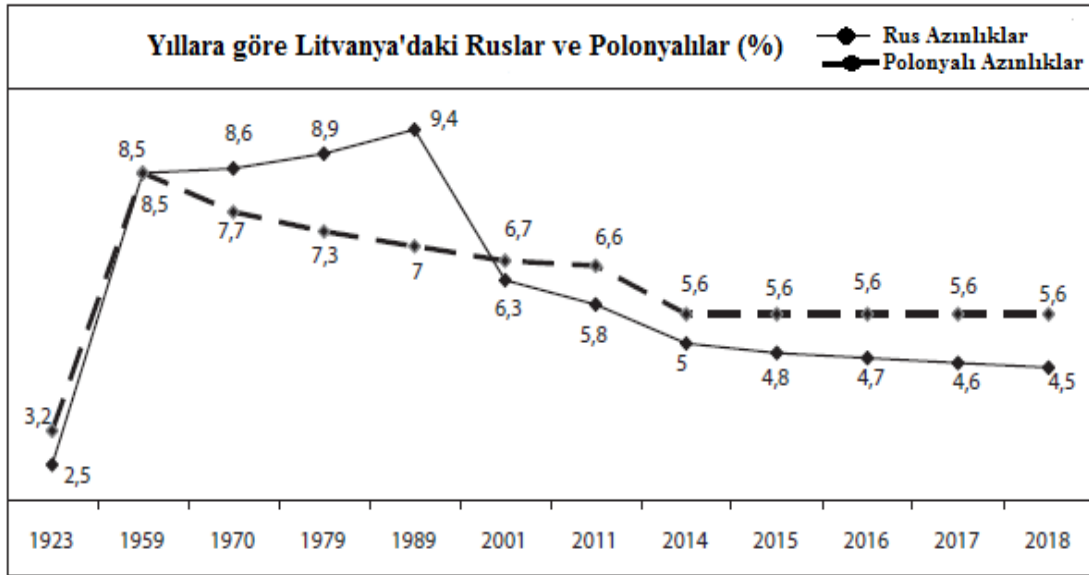
Çarlık döneminde Ruslaştırma siyasetinin etkisi altında kalan (Öztürk, 2019, s.1106) Estonya, Litvanya ve Letonya, bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra Baltık vatandaşı olmayanların merkezi ve çevresel siyasi elitlerden dışlanması gibi konularla ilgilenmiştir. (Carpinelli, 2019, s.194). Şekil 2.3, 2.4 ve 2.5’te Baltık Devletleri’ndeki azınlıkların yıllara göre dağılımı gösterilmektedir.

Şekil 2.3. Yıllara göre Estonya'daki Ruslar (%) (Kaynak: Carpinelli, 2019)

Şekil 2.4. Yıllara Göre Letonya'daki Ruslar (%) (Kaynak: Carpinelli, 2019)

Şekil 2.5. Yıllara Göre Litvanya'daki Ruslar ve Polonyalılar (%) (Kaynak: Carpinelli, 2019)

Üç şekil, etnik grupların göç akımlarının yıllarına göre eğilimini göstermektedir. Rus ve Polonya nüfuslarının Baltık Devletlerine İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde büyük akışlar kaydettiği görülmektedir. 1960 ve 1980'li yıllara kadar sürekli sanayileşme emek talebinde ekstra bir artış yaratmış ve bu da göç dalgasına neden olmuştur. 1980'lerin sonunda Ruslar, Letonya nüfusunun %33,9'unu, Estonya nüfusunun %30,3'ünü ve Litvanya nüfusunun %9,4'ünü oluşturmuştur. Litvanya'daki göç akışının bu kadar az kalma sebebi olarak ise Litvanya Estonya ve Letonya'dan daha kırsal bir ülkedir ve sunabileceği çok fazla iş yeri bulunmamaktadır. Dolayısıyla Litvanya'ya göç daha az cazip gelmiştir.

Nüfusun genelini etnik Litvanyalılar oluşturduğu için Litvanya ülke içinde tüm yerleşimcileri kendi vatandaşı olarak kabul etmiştir (Kalaycı, 2006, s.81). Estonya ve Letonya'da Rus azınlığın fazla olması Rusların kendi iç işlerine karışma ihtimalini düşündürmüştü ve bu nedenden dolayı vatandaşlık vermemiştir (Özkan, 2006, s.95). Letonya ve Estonya'nın Rus azınlıklara karşı dil ve yerleşim konularındaki istekleri daha kesin olmuş hatta bu ülkelerde doğan ve yaşamını burada geçirmiş olan Ruslar bile vatandaşlık haklarından mahrum edilmiştir. Rus azınlıklara işgalci gözüyle bakılmış ve toprak sahibi olma gibi konularda dahi ayrımcılığa uğramışlardır (Kalaycı 2006, s.81).

Letonya'daki Rus azınlığın sorunlarının kökenini vatandaşlık konusu oluşturmuştur. 1990'lı yıllarda ülkenin %33'ü Rus kökenli olan Letonya'da 1992'de vatandaşlık yasası hazırlanmış ancak AB tarafından da eleştirilen yasa 1995 yılında gelindiğinde yumuşatılarak yürürlüğe konulmuştur. 1998 yılına gelindiğinde referandum yapılmış ve AB'nin isteği üzerine yasa yumuşatılarak değişime tekrardan uğratılmıştır. (Özkan, 2006, s.95) Rus azınlık belirli özel işyerlerinden dışlanmış, düşük maaş ve kısıtlı sosyal yardıma mahrum bırakılmıştır. Vatandaş olamadıkları için ve parlamentoda da söz sahibi olarak bulunamadıkları için demokratik mücadele etme yolları Rus azınlıklara karşı tamamen kapanmıştır (Kalaycı s.81-82)

Ruslaştırma siyasetinin etkisinin oldukça fazla görüldüğü Estonya'da Rus nüfusu ciddi artış göstermiştir. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra gelen göç Estonya'nın nüfusunu şekillendiren belirleyici faktör haline gelmiştir. Elli yıl boyunca istikrarlı göçün bir sonucu olarak 1940'larda %3 olan Rus azınlık nüfusunun payı %30'lara kadar yaklaşarak büyük yükseliş yakalamıştır (Tammaru, Kulu, 2013, s.106-107). Estonya'da Rus azınlığın karşılaştığı en büyük sıkıntı vatandaşlık sorunu olmuştur. Estonya'daki Rus yerleşikler vatandaşlığa alınmamışlardır. Vatandaşlık yasasının 6.maddesine göre adaylar yazılı ve sözlü bir Estonca dil sınavı, Estonca anayasası ve vatandaşlık yasası bilgisi üzerine katı sınavlara tabii tutulmuştur (Elsuwege, 2004, s.3). Estonya'nın Rus azınlıklara dil şartı koyması birçok ayrımcılığı beraberinde getirmiş ve geniş bir vatansız insan topluluğu ortaya çıkmıştır (Özkan, 2006, s.97).

Baltık ülkelerindeki vatandaşlık sorunlarının yanı sıra dil sorunu da Rus azınlığın karşılaştığı sorunlardan bir diğeri olmuştur. 1989 yılında resmi dillerini kendi ulusal dilleri olarak yapan yasaları yürürlüğe koyan Litvanya, Letonya ve Estonya kendi dillerinin kullanımını koruma altına almaya çalışmışlardır. Moskova'nın tepkisinden çekinildiği için Rus dilini resmi dil olarak da kullanmaya devam etmişlerdir. Bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra bu konudaki çalışmalar hız kazansa da bu yasalar AGİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği'ne takılarak uygulamaya konulamamıştır (Öztürk, 2019, s.1106).

Letonya ve Estonya'da ulusal anadili konuşabilmek birçok yerde şart olarak belirlenmiştir. Seçimlerde aday olmak için ulusal anadili çok iyi biliyor olmak

gerekmiş ve bunun yanı sıra bütün devlet görevlilerinden ve daha da ileri gidilerek sosyal ve sağlık hizmetinden yararlanmak isteyenlerde dahi dil bilme şartı aranmaya başlanmıştır (Elsuwege, 2004, s.3). Dil yasaları bir süre sonra medya sektörüne de sıçramış ve medya sektöründe Rus dilinin kullanması engellenmeye çalışılmıştır. Buradaki amaç ulus devlet inşası olsa bile bunun yanında Rus azınlığın dışlanması ve ülkelerden gitmeleridir (Öztürk, 2019, s.1107). Litvanya ise tam tersine benzeri kısıtlamaları kabul etmemiştir. Çünkü etnik nüfusun yaygınlığı Estonya ve Letonya ulusunun yok olma ile ilgili endişelerini beraberinde getirmiş ve kısıtlayıcı dil ve vatandaşlık yasalarının kabul edilmesine katkıda bulunmuştur (Elsuwege, 2004, s.3-4)

Baltık ülkelerindeki ulusal azınlıklarla ilgili entegrasyon süreci uğraşılması çok karmaşık bir konu olmuştur. 2004'te Avrupa Birliği'ne katıldıktan sonra bile bu ülkeler, ulusal azınlıklarla ilgili özellikle vatandaşlık konusunda sorunlarını hala çözememişlerdir. 1998'de değiştirilen Letonya Anayasası sadece "Azınlıklar" ile ilgili bir madde içeriyordu. Bu madde, "Etnik azınlıklara mensup kişilerin dillerini, etnik ve kültürel kimliklerini korumak ve geliştirmek" şeklinde yer almıştır. Estonya Anayasası azınlık haklarına daha fazla önem vermiştir. 25 Ekim 1992 Referandumunda vatandaşlar tarafından kabul edilen Litvanya Anayasası bu konuda herhangi bir madde içermemiştir (Carpinelli, 2019, s.206).

Aynı AB koşulluluğu uygulanmış olsa da 1992 Anayasasında Estonya, daimi ikamet edenlere yerel seçimlerde oy kullanma hakkını tanımıştır. Letonya'da ise bu hak sadece Letonya vatandaşlarına tanınmıştır. AB üyeliğinden sonra bile vatandaş olmayanlara bu hak tanınmamıştır. Bu farklı uygulamaların sebebi azınlıkların Letonya içindeki dağılımı nedeniyle Letonya'nın kendini güvende görmemesinden kaynaklanmıştır. 2004 yılında bu kadar etnik tanımlamalara sahip olan Baltık Ülkelerini, AB'nin kendi bünyesine dahil etmesi oldukça düşündürücüdür. AB buradaki Rus azınlıklara işgalci gibi? davranılmasını ve hak tanınmamasını olağan bir şekilde karşılamaktadır (Kalaycı, 2006, s.82).

AB tavsiyelerini katılım süreci boyunca tekrar etmiştir. AB'nin 1997 yılında müzakerelere başlayacak ülkeler arasında Letonya'yı ilk grup arasına koymaması Letonya'nın ilerlemesini de hızlandırmıştır. Buna göre AB üyeliğini kazanmak isteyen

Letonya, vatandaşlık ve dil yasalarını yenilemiş, eğitimde düzenlemeler yapmıştır. Estonya'da da benzer uygulamalar oluşturulmuş ancak yeni düzenlemelerde ayrımcılığa neden olacak bazı maddeler eleştiriye uğramıştır. AB etkisi her iki ülke içinde üyelik sonrası uygulamalarda sınırlı kalmıştır (Yazgan,2014, sf.107). Litvanya'da ise entegrasyon süreci bu iki ülkeye nazaran daha başarılı olmuştur. Buradaki azınlıkların durumu oldukça iyi düzeye gelmiştir. Bu bağlamda Kopenhag Kriterleri'ni yerine getiren Litvanya azınlık hakları konusunda diğer Baltık ülkelerine göre en sorunsuz konumda yer almaktadır. (Özkan, 2006, s.103).

Bugün Baltık devletleri AB eşit üyesi olsalar ve AB azınlıklar konusunda baskı oluştursa bile 1990'lardan itibaren ulus devlet inşası amacıyla bu ülkelerdeki azınlıkların dışlanması ve bunun etkileri devam etmektedir (Yazgan, 2014, s.107). Her ne kadar Baltık devletlerinde AB'ye üyelik hedefi ve AB'nin denetim mekanizması azınlık hakları konusunda itici bir unsur olarak ortaya çıkmasına rağmen; Baltık devletlerindeki azınlıklar özellikle vatandaşlık kazanma süreçlerini daha kolaylaştırıcı düzenlemelere ihtiyaç duymaktadır (Özkan, 2006, s.104).

XXXXXS
GCPS

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE AZINLIKLAR MESELESİNİN GELİŞİMİ ve AB REFORM PAKETLERİNİN UYGULANMASI

3.1. Osmanlı Millet Sistemi'nde Azınlık Hakları

Türk tarihine iz bırakmış ve dünyayı etkilemiş olan Osmanlı, zengin kültür ve tarihe sahip bir imparatorluk olmuştur. Bugün bile Avrupa, Balkanlar ve Orta Doğu'da bu imparatorluğun zengin kültür ve mirasını görebilmekteyiz. Böylesine zengin kültüre sahip imparatorluğu tanımamız açısından da bünyesinde barındırdığı azınlıkları bilmek bizim için önem teşkil etmektedir. Üç kıtaya yayılmış bir imparatorluktan söz ederken farklı etnik kökenleri, farklı toplumları da içinde barındıran Osmanlı doğal olarak çok uluslu çok dinli ve çok dilli bir imparatorluk olarak varlık göstermiştir. Osmanlı, her milletin hak ve hukukunu kendilerine teslim etmiş ve kendi inancı, dili ve kültüründe merkezi kurallara uymak şartıyla millet sistemini teşkilatlandırmış ve yıkılışına kadar bunu sürdürmüştür. Alkan'a göre Osmanlı İmparatorluğu'nda toplumsal barışın uzun yıllar sağlanmasında millet sistemi ile birlikte toplumun örgütlenme şekli önemli etken olmuştur (Alkan, 2015, s.85).

Osmanlı İmparatorluğu kuruluşundan dağılma dönemine kadar özellikle yükselme dönemi ve Fatih Sultan Mehmet döneminden sonra, imparatorluk bünyesinde yaşayan azınlık gruplarına, etnik kimliklerini barış ve düzen içinde yaşamalarına millet sistemi çerçevesinde imkan sağlamıştır (Demirağ, 2002, s.16). Millet sistemi içerisinde Osmanlı tebaası dörde ayrılmıştır. Bu ayrımı belirleyen ise din olmuştur. Buna göre: 1) Müslüman Millet 2) Rum-Ortodoks milleti 3) Ermeni Milleti ve 4) Musevi Milleti olmak üzere millet sistemi içerisindeki tebaayı oluşturmuştur. Avrupa'da dini birliğin yaşandığı bir dönemde, Osmanlı İmparatorluğu hukuk sistemine tüm dini kaynakları katarak çoğulcu sistemi yürütmeye devam etmiştir (Civgin, 2019, s.297).

Gayrimüslimler Osmanlı içerisinde tabi milletler olarak görülmüş ve idari-hukuki durumlarının ana kaynağını zimmet statüsü oluşturmuştur (Güler, 2007, s.6).

İslam hukukuna göre, İslam ülkesindeki zimmiler korunan toplulukları ifade etmektedirler. Sonuç olarak Osmanlı'daki gayrimüslimler de kendi dinlerini değiştirmeden bir İslam Devleti Sultanının ve yönetici elit sınıfının koruması altında varlıklarını devam ettirmişlerdir (Civgin, 2019, s.297).

İslam hukukunda millet kavramı bir dine mensup toplulukları ifade etmek için kullanılmaktadır (Güler, 2007, s.7). İslam devletleri içerisinde millet sistemini en iyi uygulayan Osmanlı İmparatorluğu'nda, İslam hukuku dışında bu durumun gelişmesinde gayrimüslimler ile olan ticari ilişkiler de önemli etken olarak yer almıştır (Demirağ, 2002, s.16). Milletçilik akımının zaman içerisindeki etkisi ile "Etnik" anlam kazanan millet kavramı, İmparatorluk içinde cemaatleri milli birer topluluk haline dönüştürmüştür (Güler, 2007, s.7). Yükselme döneminde mali ve askeri alanda güçlü bir merkezi yönetimi inşa ederken Osmanlı İmparatorluğu diğer yandan da cemaat topluluklarına özerklik alanı vererek küçük bir devlet modeli olarak yapılanmalarına imkan sağlamıştır (Kurtaran, 2011, s.59). Bu yapılanmada en yüksek rütbeye sahip din adamları kendi cemaat toplulukları tarafından lider olarak seçilmiş ve topluluğun yönetimi ve düzeninin sağlanması seçilmiş din adamlarına verilmiştir. Böylelikle kendi dinlerine ait örflerini ve özel haklarını baskı görmeden yerine getirmişlerdir. Din adamları birer devlet memuru gibi Sultana karşı kendi topluluklarının adına sorumlu tutulmuşlardır (Güler, 2007, s.7).

Osmanlı, Türk İslam medeniyetinin mirasçısı olarak inanç ve kültürel anlamda farklı gruplar ile hoşgörülü yaşama konusunda başarılı olmuş olsa da Klasik Dönem'de millet sisteminin tam anlamıyla varlığından söz etmek mümkün olamamıştır. Ancak bu durum klasik dönemde gayrimüslimlerin din, can ve mal güvenliklerinin olmadığı anlamına gelmemektedir. Zimmet statüsü gereği bu haklar devlet güvencesi altına alınmıştır (Kurtaran, 2011, s.59-60).

Osmanlı İmparatorluğunun 15. Yüzyılın ortalarındaki fetihlerinin odak noktası İstanbul olmuştur. İstanbul etnik, inanç ve kültürel farklılıkların kesiştiği merkez olarak Doğu Roma'dan Osmanlıya geçtiği için Osmanlı da millet sisteminin tam anlamıyla oluşması, yapılaşması ve sağlam bir hukuki zemine oturtulması ise İstanbul'un fethinden sonra mümkün olmuştur (Alkan, 2015, s.88). Dolayısıyla millet

sistemini İstanbul fethinden sonra gerçek anlamda kurumsal olarak kuran Fatih Sultan Mehmet'in kendisi olmuştur (Kılınç, 2017, s.51).

Fatih, İstanbul'un fethinden sonra Rum Kilisesi'ne içişlerinde ve dini konularda olmak üzere birtakım özerklikler vermiştir. Ayrıca Ortodoks Patriği atayarak cemaatini idare etmesi için gerekli yetkilerini kullanma ayrıcalığını da tanımıştır (Güler, 2007, s.8). Zaman içinde Ortodokslara sağlanan bu haklar Yahudiler ve Ermeniler için de getirilmiştir. Böylelikle cemaatler arası denge de kurulmaya çalışılmıştır (Kurtaran, 2011, s.60). İstanbul Rum, Yahudi Hamambaşısı ve Ermeni Patrikleri'ne cemaatlerini yönetebilmeleri için vergi toplama hakkı tanınmıştır. (Güler, 2007, s.8) 15. Yüzyılda gerçekleşen coğrafi keşifler ile ticaret yollarının başka taraflara yönelmesi, Osmanlı ekonomisi için hiç iyi olmamıştır. Fatih döneminde ise ticaret ile uğraşan Venedik ve Cenevizli gayrimüslimlere, ticari, hukuki ve dini kapitülasyonlar tanınmıştır (Demirağ, 2002, s.16). Ermeni cemaatine Musevi ve Ortodokslar hariç diğer Hristiyanlar üzerinde idari yetki tanınmıştır. Bunlar: Süryaniler, Çingeneler, Suriye ve Mısır Monophysitleri, Bosna Bogomilleri'nden oluşmaktaydı. Ermenilere tanınmış statü diğer cemaatlere tanınan statüler bakımından daha farklı ve imtiyazlı nitelikte gerçekleşmiştir (Güler, 2007, s.10).

Millet sisteminin sonucu olarak Osmanlı İmparatorluğu birbirinden çok farklı kültürlere ve dinlere sahip milletleri yapısında bulundurmaya başarmış, gayrimüslimler kendi kültürlerini koruyarak barış içinde yaşamışlardır. Bu durum yaşanırken farklılıkları benzer yapmaya yönelik bütünleşme politikaları hiçbir zaman izlenmemiştir. Temel politika millet sistemi ve zimmet statüsünün gereği olarak farklılıkların korunması, devlet otoritesinin tanınması ve onun gereklerini yapmayı temel almak olmuştur (Kurtaran, 2011, s.61).

Osmanlı millet sistemi, değişim ve bozulmalara uğramadan aynı yapı içerisinde ve istikrarlı bir şekilde geliştiğini söylemek doğru değildir. Osmanlı devletinin zaman içerisinde batılı devletler karşısında güçsüz kalması millet sistemi istikrarında bozulmalara yol açmıştır. Avrupalı devletler Osmanlı'daki gayrimüslimleri azınlık olarak görmüş ve aynı dine sahip oldukları için onları koruma görevlerini üstlenmeye başlamışlardır (Civgin, 2019, s.298). Böylelikle Avrupalı

devletlerin etkisi özellikle Hristiyan halk üzerinde hissedilir olmuştur. Yavaş yavaş gayrimüslimler Osmanlı yönetiminden ayrılarak Hristiyan devletleri seçmeye başlamışlardır. Bu seçimlerin altında yatan sebepler ise Osmanlı'nın içinde bulunduğu siyasi, ekonomik ve sosyal sıkıntılar olmuştur. 19. Yüzyıldan itibaren millet sistemi yozlaşmaya başlamış ve Yunanistan bağımsızlığı ile millet sistemi ilk kez parçalanmıştır (Kurtaran, 2011, s.64). Bu bağlamda 19. Yüzyıl gelişmeleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun gayrimüslimler bahane edilerek ağır baskılara maruz kaldığı bir dönem olmuştur. Osmanlı ise bu durumdan kurtulmak için gayrimüslimler ile ilgili önemli değişiklikler yapma yoluna gitmiştir. Bu yüzyıla kadar değişime uğramadan istikrarını sürdürmeye çalışan millet sistemi, batıdan gelen baskı ve gayrimüslimlerinde ayrılıkçı etkilerinden dolayı yeni politikalar ile yeni bir boyut kazanmaya başlamıştır.

3.1.1 Tanzimat dönemi ve sonrası Osmanlı'daki azınlıkların durumu

Fetihler ile birlikte toprak ve nüfusunu genişleten Osmanlı, heterojen bir yapıda özellikler göstermiştir. (Vahapoğlu, 1996, s.41). 19. Yüzyıla kadar heterojen yapı millet sistemiyle beraber son derece rahat bir şekilde idare edilmiş ve gayrimüslimler barış ortamı içinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Ancak Osmanlı'nın 19. Yüzyıldan itibaren gücünü kaybetmesi ve Batı'nın gayrimüslimleri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak istemesi ve Fransız İhtilali ile birlikte yayılan “milliyetçilik” akımı Osmanlı İmparatorluğu'nu gayrimüslimler konusunda olumsuz etkilemiştir. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu 3 Kasım 1839'da Padişah ve önemli devlet adamlarının yanı sıra gayrimüslimlerin dini liderlerinin de bulunduğu topluluk önünde okunan Gülhane Hatt-ı Hümayun (Güler, 2007, s.12) ile başlayan Tanzimat Dönemi'nde gayrimüslim sorunlarının, Müslümanlar ile haklar bakımından “eşitlik” ilkesi ile çözülebileceğini ve Batılı devletlerin baskılarının da son bulacağını ümit etmiştir (Demirağ, 2002, s.28-29). Toplum hayatında önemli bir kilit noktasını teşkil eden Gülhane Hatt-ı Hümayun ile gayrimüslim cemaat ve Müslüman cemaatin İmparatorluk içerisinde birlik olmasına çalışılmıştır (Kurtaran, 2011, s.64).

Din temeline dayalı millet sistemi yerine artık “Kozmopolit” Osmanlılık fikri tercih edilmiş ve millet anlayışı terk edilmeye başlanmıştır. Devlet makamları ve

rütbelerin önü gayrimüslim tebaa için açık hale gelmiştir. (Güler, 2007, s.12). Liberal hukuk yapısını amaçlayan reformların uygulanmasına başlanmıştır. Vilayet Sancakları'nda kurulan meclislerde gayrimüslimler de yer almıştır (Mert, 2013, s.148). Ferman ile birlikte bütün cemaatlere can, mal ve ırz güvenliği sağlanmış, yargılamalar açık hale getirilmiş, müsadere kaldırılmış, düzenli vergi sistemi ve askerlik hizmeti getirilmiştir (Kurtaran, 2011, s.64). Eşitlik ile birlikte gayrimüslimler muaf oldukları bazı hizmetleri yerine getirmek durumunda kalmışlar ve bu durum reformların uygulanabilirliğini etkilemiştir. Tanzimat dönemine kadar askerlik hizmetinden muaf tutulan gayrimüslimler bunun karşılığında cizye ödemişlerdir. Ancak eşitlik ilkesi ile beraber gayrimüslimler askere çağrılmıştır. Kendi işlerini bırakarak askere gitmek onlar için büyük bir yük olacağından bu uygulamalar gayrimüslimlerin hoşuna gitmemiştir. Buna bağlı olarak Osmanlı, “bedel-i askeri” adında vergi getirerek askere gitmek istemeyen tebaaya çözüm bulmuştur. Müslümanlara haksızlık olmaması bakımından bu vergi sistemi onlar içinde getirilmiştir. Vergi ücreti yüksek olduğu için Müslüman tebaanın çoğu yine askerlik hizmetini tercih etmek zorunda kalmıştır (Demirağ, 2002, s.29-30).

Gayrimüslimlerin hukuki durumları, Gülhane Hatt-ı Hümayün yayınlandıktan sonra yapılan reformlar bu sorunların çözülmesine yetmemiştir (Güler, 2007, s.13). Buna bağlı olarak 1856 Islahat Fermanı ile, getirilen eşitlik ilkesi, can, mal ve ırz haklarının güvence altına alınması daha da genişletilmiş ve Islahat Fermanı düzenlemelere yeni bir boyut getirmiştir (Kurtaran, 2011, s.65). Islahat Fermanı'ndan sonra hız kazanan hukuki statülerin kazanımı konusunda önemli adımlar atılmıştır. Kurulan komisyonlarla her millet için yeni bir nizamname kabul edilmiş ve Babıali tarafından onaylatılıp yürürlüğe konulmuştur. Böylece cemaatler için genel meclisler ve yerel meclisler oluşturulmuştur (Güler, 2007, s.14). 1864 Vilayet Nizamnamesi ile tüm tebaanın idareye katılması sağlanmış ve böylece dış baskıların son bulacağı düşünülmüştür. İslam hukukunda zimmilerin siyasal haklardan yararlanamama durumu böylelikle son bulmuştur. Gayrimüslimlere, Müslümanlar gibi yaş ve sınav konusundaki şartları getirdikleri takdirde devlet makamlarına, sivil ve askeri okullara girebilme imkanı tanınmıştır (Demirağ, 2002, s.30).

Rum Ortodoks Patrikhanesi, diğer gayrimüslimlere göre daha ayrıcalıklı olan konumunu kaybetmek istememiş ve düzenlemelere karşı çıkmıştır. Ancak daha sonrasında işbirliğine razı gelen Patrikhane, hazırlamış olduğu taslağı Babıali'ye göndererek "Rum Patrikliği Nizamı" adıyla yürürlüğe koydurmuştur. Böylelikle Rumların hukuki ve idari kuralları belirlenmiş ve devlet-cemaat arasındaki ilişkileri yeniden çizilmiştir (Güler, 2007, s.14). Tanzimat Dönemi reformlarından fazlasıyla yararlananlar Ermeni milleti olmuştur. Eğitim seferberliği başlanmış ve basın faaliyetleri hız kazanmıştır. Tanzimat Dönemi ile birlikte Yahudilerin durumunda da gelişmeler olmuştur. Hak ve özgürlükleri önceki dönemlere göre oldukça genişlemiş ve kamu hizmetlerinde görev alan Yahudilerin sayısı çoğalmaya başlamıştır. Meclislerde Yahudi cemaat temsilcileri ise görev almaya başlamıştır (Güler, 2007, s.15). Islahat Fermanı ile getirilen düzenlemeler ile birlikte gayrimüslimlerin durumu Müslümanlarla eşit bir statü içinde yerel yönetim birimlerinde temsil edilmiş hatta Müslümanlara nazaran daha iyi bir konuma gelmiştir (Kurtaran, 2011, s.66). Bu gelişmelerdeki amaç ise unsurları bir araya getirerek bütünleştirmekten ibaret olmuştur. Ancak iki ucu keskin olan bu düzenlemeler, gayrimüslimlerin farklılıklarına vurgu yaparak, diğer unsurlardan ayrılmasına zemin hazırlamıştır (Civgin, 2019, s.299).

Tabiiyeti İslami çerçevelerde yorumlayan Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman ve gayrimüslim olarak halk sınıflandırılması görülmüştür. Batıdaki gelişmelere paralel olarak millet ve devlet fikrinin kuvvetlenmesi dini düşüncelerden sıyrılmış vatandaşlık anlayışının İslam ülkelerinde de yer bulmasına neden olmuştur (Topçuğlu, 2012, s.192). Osmanlı İmparatorluğu'nun hükmü altındaki tebaanın İmparatorluk tabiiyetini düzenleyen "Tabiiyeti Osmaniye Kanunnamesi" İmparatorlukta zımni statünün teorik olarak son bulduğu Islahat Fermanı'ndan sonra 1869 yılında yürürlüğe konulmuştur (Erdem, 2016, T24). Bu kanunun temelinde ise bazı gayrimüslim tebaanın bir süreden sonra pasaport alarak yabancılık iddiasında bulunmalarının önüne geçilmek istenmesi olunmuştur. Dolayısıyla İmparatorluğun siyasi, idari ve ictimai birliğini sağlama amacına yönelmiştir (Topçuğlu, 2012, s.192). Böylelikle Avrupa ülkelerinde olduğu gibi bir tabiiyet kanunun yapılmasına gerek duyulmuştur (Serbestoğlu, 2011, s.205). Din temelli esaslara dayanmayan genel

nitelikli bir vatandaşlık düzenlemesi olarak oluşturulmuştur. Kanuna göre Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan bir kişi, yabancı bir devletin tebaasından olduğunu usulüne uygun ispat etmediği sürece Osmanlı İmparatorluğu Tabiiyetinden sayılmıştır. Böylelikle İmparatorluk içerisinde herhangi bir kişinin vatansız kalma ihtimali ortadan kalkmıştır.

Gayrimüslimlerin hukuki durumlarıyla ilgili kilometre taşı oluşturulan gelişme ise 1876 Kanun-u Esasi olmuştur. Gayrimüslimlerin de ortaklığı ile hazırlanan Kanun-u Esasi'nin farklılıkları gözetmeksizin "Osmanlı" olarak belirttiği tebaaya tanıdığı haklar, "şahsi hürriyet, basın hürriyeti, ticari, sınai ve zirai her türlü dernek ve ortaklık kurma hakkı, öğretim ve öğrenim hürriyeti" olarak sıralanmıştır (Güler, 2007, s.16). Mart 1877'de ülkenin dört bir yanından gelen farklı din ve mezhepteki heyetlerden Osmanlı Devleti'nin ilk Parlamentosu oluşmuştur. Osmanlı'da hakim unsur olan Müslümanların dışında, gayrimüslimler nüfuslarına göre yüksek oranda temsil edilmişlerdir. Meclis-i Mebusan seçimlerinin sonucunda 69 Müslüman, 46 gayrimüslim olmak üzere 115 temsilciden oluşan meclis II. Abdülhamid tarafından açılmıştır (Ortaylı, 2019, s.251-258).

Tanzimat Dönemi'nde uygulanan reformlar, etnik unsurlara tanınan ayrıcalıklar istenilenleri verememiştir. Hukuki eşitliğe dayalı sistem Osmanlılık siyasetinde yeterli olamamıştır. 1876 Kanun-u Esasi'de "Devlet-i Osmaniye tabiiyetinde bulunan efradın herhangi bir din ve mezhepten olsunlar bila istisna Osmanlı tabir olunur" ifadesi bile Osmanlı'da birliğin sağlanmasını başaramamıştır (Vahapoğlu, s.45). Batılı devletlerin doğu politikalarını oluşturan gayrimüslimlere, kendi statülerini geliştirme fırsatı verilmiş ve çoğu batı devletinde olmayacak ayrıcalıklar kazandırılmıştır. Geniş haklar elde eden azınlıklar batılı devletlerin desteğini alarak İmparatorluğun dağılmasında etkin rol oynamışlardır (Demirağ, 2002, s.39).

3.2. Lozan Antlaşması ve Lozan'da Azınlık Haklarının Değerlendirilmesi

Yunanlıların büyük bir yenilgiye uğratılmalarının sonucunda Mudanya'da başlatılan mütareke görüşmeleri sırasında barış görüşmeleri için Lozan'da bir

konferansın yapılmasına karar verilmiştir (Gönlübol, 2014, s.46-48). Türk heyeti Lozan'a gitmek üzere Ankara'dan ayrılmıştır. Bu konferansta Türkiye Devleti'ni temsil edecek heyetin başında İsmet İnönü Paşa yer almış, Trabzon Milletvekili Hasan Bey ve Sinop Milletvekili Rıza Nur Bey, İsmet Paşa başkanlığındaki heyetin delegelerini oluşturmuştur. İsmet Paşa kimsenin ummadığı bir şekilde Türk heyetinin başkanlığına seçilmiştir. Atatürk'ün İsmet Paşa'yı seçme nedeni ise onu sadık ve güvenilir destekçisi olarak görmesinde yatmıştır (Zürcher, 2018, s.192). Misakı Milli sınırları içerisinde bir Türk devletinin kurulmasını kabul eden anlaşma, ulusal mücadelenin başarısının sonucu olarak, 23 Temmuz 1923'te imzalanmıştır (Ahmad, 2017, s.67).

Ankara'nın konferansa giden heyete vermiş olduğu on dört maddelik yönergenin azınlıklarla ilgili olan maddeleri; "1. Madde: Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurulması konusunda kesinlikle söz edilemez. Edilmek istenirse görüşmeler kesilecektir. 9. Madde: Ekalliyetler (azınlıklar) konusundaki esas, karşılıklı mübadeledir. 10. Madde: Cemaatler (dinsel azınlıklar) ve İslam vakıflar hukuku eski anlaşmalara göre belirlenecektir." şeklinde yer almıştır (Tunç, 2004, s.217). Lozan'da azınlıklar sorunu, "Birinci Komisyon'un beş ve Azınlıklar Alt-Komisyonu'nun on altı toplantısında görüşülmüş" ve sert tartışmalara sahne olmuştur. Azınlıklar konusunda başta İngilizler olmak üzere diğer devletlerde tepkilerini ısrarcı şekilde devam ettirmişlerdir (Güler, 2007, s.181). İngiltere, azınlıklar konusu tartışılırken Müslüman halk arasında da soy ve dil özelliklerine göre ayırım yapan "etnik azınlık" ifadesini anlaşmaya dahil etmek istemiştir. Türk heyeti ise Müslümanların geçmişten itibaren birlik içinde olduklarını ve Müslüman azınlıktan Türk devleti içerisinde bahsedilemeyeceğini belirtmiştir (Ülman, 1968, s.246). Burada İngiltere'nin nihai amacı ise Musul üzerinden petrolün kontrolü için Kürtler üzerinden politika yapmaya çalışması olarak görülmüştür. Türk Müslümanları arasında ayırım yaparak özellikle Kürtleri ayrı tutarak azınlık statüsüne sokmaya çalışmıştır (Güler, 2007, s.182). İngiltere ve Batılı devletler bunun üzerine en azından "bütün azınlıklar" ifadesini eklemek istemişlerdir. Fakat Türkiye tekrardan bu duruma karşı çıkmıştır. Türkiye'nin başlıca amacı ise ülke de sadece Müslüman olmayan azınlıkların varlığının kabul edilmesini sağlamak olmuştur (Ülman, 1968, s.246-247).

Lozan’da azınlıklar meselesi Türkiye açısından oldukça önem teşkil etmiştir. Buradaki asıl sorun ise savaştan yeni çıkmış ve üç-dört yıllık bir devletin hesabı değil, yüzyılların hesabının görülmeye çalışılması olmuştur. Türk kimliğini ve ülkenin ve milletin parçalanamaz bütünlüğünü ilgilendiren azınlıklar meselesinde batının ayırıcı politikalarına karşı durulmaya çaba gösterilmiştir. Azınlıklar Alt Komisyonu Türk Heyeti Başkanı Dr. Rıza Nur, Lozan Hatıraları eserinde bu konuda şöyle söz etmektedir:

Frenkler bizde ekalliyet diye üç nevi biliyorlar: Irkça ekalliyet, dilce ekalliyet, dince ekalliyet. Bu bizim için gayet vahim bir durum, büyük bir tehlike. Aleyhimize olunca şu adamlar ne derin ve ne iyi düşünüyorlar... Irk tabiri ile Çerkez, Abaza, Boşnak, Kürt, İlh... yi Rum ve Ermeni’nin yanına koyacaklar. Dil tabiri ile Müslüman olup başka dil konuşanları da ekalliyet yapacaklar. Din tabiri ile halis Türk olan iki milyon kızılbaşı da ekalliyet yapacaklar. Yani bizi hallaç pamuğu gibi dağıtıp atacaklar. Bunları işittiğim vakit tüylerim ürperdi. Kollarım sanki birer kazık oldu. Bilekleri sıvadım. Bütüm kuvvetimi bu tabirleri kaldırmaya verdim. Pek uğraşım. Pek müşkilat ile fakat kaldırdım... (Nur, 1992, s.103).

Türk heyet azınlıklarla ilgili batılı devletlerin ölçütlerini kabul etmezken soy ya da dil azınlıkların Türkiye’de bulunmadığını ve onların korunmasının pek de mümkün olmadığını belirtmiştir. Komisyon Başkanı Montagna, “soy azınlıkların varlığının bir gerçek olduğunu” söylemiştir. (Güler, 2007, s.183). Bunun karşılığında Dr. Rıza Nur Türkiye’de Türklerle beraber Kürtlerin bulunduğunu ancak Kürtlerin kaderinin Türklerle ortak olduğunu ve azınlık haklarından yararlanmak istemediklerini ifadelerine eklemiştir (Ürer, 2003, s.255).

Sevr Antlaşması’nda yer alan “Bölüm IV. Azınlıkların Korunması” hükümleri, Osmanlı Devleti’ni diğer anlaşmalara göre zor durumda bırakan özellikler taşımaktaydı. Aksine Lozan’da karara bağlanan standartlar, bu aşırılıkları ortadan kaldırmış ve belirlenen standartlar Türkiye’nin lehinde değiştirilmiştir (Oran, 1994, s.286). Lozan’da hedeflenen azınlık politikası Türkiye Devleti’nde ulus inşa etmek politikalarıyla beraber şekillenmiştir. Türk heyetinin ısrarcı ve dik duruşlu tavrı ile 23 Aralık 1922 oturumundan itibaren heyetin görüşleri ve istekleri kabul edilmiş ve azınlıklar yalnızca gayrimüslim ifadesiyle geçmiştir (Eryılmaz, Bektaş, 2017, s.28). Kurtuluş Savaşını bitiren barış antlaşması olması ve Türkiye’nin bu savaştan galip

çıkması, azınlıklar konusunda ısrarın ve dik duruşun müttefik devletlere kabul ettirebilmesinde etkili olmuştur (Oran, 2019, s.233).

1923 yılında imzalanan Lozan antlaşması ile yalnızca gayrimüslimler azınlıklar olarak tanınmıştır. Gayrimüslimler dışındaki her Türk vatandaşı azınlık olarak değil, çoğunluk ile eşit birer parça olarak görülmüştür (Tunç, 2004, s.220). Antlaşma Türkiye'nin azınlık hakları koruma sistemi ile ilgili yasal çerçeveyi ana hatlarıyla belirlemiştir (Kızılkın, Kısacık, 2010, s.12).

Lozan Antlaşması ile Batılı anlamda azınlık kavramı hukukumuzda yer almıştır. Lozan Antlaşmasından önce hukukumuzda azınlık kavramı kullanılmamış ve bunun yerine Müslüman olmayanları ifade eden ve din temeline dayalı "Milel-i saire, milel-i muhtelif, tebaa-i gayrimüslime, taife-i gayrimüslime" gibi terimler hukukumuzda yer almıştır. Lozan ile birlikte söz konusu terimler değişikliğe uğramış ve "gayrimüslim ekalliyetler, gayrimüslim tebaa" azınlık gruplarını anlatmak için Lozan Antlaşmasının ilgili maddelerinde kullanılmıştır. Kullanılan terimlerin her ne kadar Batılılaştığını söylüyor olsak bile din unsurlarının etkisinden bütün halinde kurtulamadığı da görülmektedir (Eryılmaz, Bektaş, 2017, s.28). Azınlık kavramının küresel tanımı Türkiye'de yaygın olarak tanınan Lozan Antlaşması'ndaki azınlık tanımının tipolojisinden farklıdır. Bu yeni azınlık kategorisi içerisinde farklı etnik özelliklere sahip Müslüman vatandaşları (Kürtler, Çerkezler) dahil edilmemiştir. Bu bakımdan daha dar kalıplarla ele alınmıştır (Karaosmanoğlu, 2010, s.205). Bu durum iki farklı grubun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Birincisi resmi olarak tanınan gayrimüslimler (Rumlar, Yahudiler, Ermeniler), ikincisi azınlık olmanın temel özelliklerini taşıyıp ama anlaşma dışında kalanlar (Kürtler, Aleviler, Asuriler, Lazlar vb.) olarak gruplandırılmaktadır (Kızılkın, Kısacık, 2010, s.12). Oran'a göre (1994) bu haklar yalnızca gayrimüslimlerle sınırlı değil, aynı zamanda gayrimüslim olmayanlara da getirilmiştir. Bu haklardan yararlananları da dört gruba ayırmıştır. Birincisi Gayrimüslim Türk vatandaşlar, ikincisi Türkçe'den başka dil konuşan Türk vatandaşlar, üçüncüsü Tüm Türk vatandaşlar, dördüncüsü Türkiye'de oturan herkes (Oran, 1994) ve Gayrimüslimler dışında haklar getirilen gruplar bulunmasına rağmen bu haklar onlara uygulanmamaktadır (Oran, 2003, s.77).

Türkiye'nin azınlık hakları koruma sistemi, Avrupalılaşıma süreci ve Avrupa entegrasyonunun düzey üzerindeki etkisini anlamak için Türkiye'nin önceden var olan resmi azınlık politikası Lozan Barış Antlaşmasını incelemek gerekmektedir (Kızıllıkan, Kısacık, 2010, s.12). Türk Heyeti'nin azınlık hakları konusunda büyük mücadeleler ile edilen kazanımların yorumlanması ve uygulanması, Batı ile ilişkileri gittikçe artan Türkiye'nin uygar ülkeler tarafından birinci sınıf devlet olarak görülmesi açısından da önem taşımaktadır (Oran, 1994, s.283-284).

Oran'a göre (2003) Lozan'da azınlıkların daha az önemsendiği görülmektedir. Çünkü Lozan'da azınlıkların korunması ilginç bir şekilde, Sevr'deki gibi bir bölüm olarak değil, Siyasal Hükümler bölümü içinde kesim olarak ele alınmıştır (Oran, 2003, s.72). Toplam 143 maddeden oluşan Lozan'da azınlıkların durumu "Kesim III Azınlıkların Korunması" başlığı altında 37-45. Maddelerinde bahsedilmiştir. Bu maddelere kısacık değinecek olursak:

Madde 37: Türkiye, 38'den 44'e kadar olan maddelerde musarrah ahkâmının kavanini konusunda ihtilaf hiçbir kanun, hiçbir nizam, ve hiçbir muamelei resmîyenin bu ahkama münafî veya muarız olmamasını ve hiçbir kanun, hiçbir nizam ve hiçbir muamelei resmîyenin ahkâmı mezkûreye tefevvuk etmemesini taahhüt eder (Düstür, 1931, s36).

Madde 37'de altı çizilen önemli kısım, bu hakların Türk makamlarınca hiçbir şekilde kaldırılamayacağı karara bağlanmıştır. Türkiye anlaşma sonrası çıkarabileceği herhangi bir yasa ile bu hükümleri geçersiz sayması mümkün kılınmamıştır. Bu maddeyi ihlal eden durum ise 12 Eylül rejiminde 1982 anayasasının Türkçe dışında başka dillerin kullanılmaması hükmünü getiren 26. Ve 28. Maddelerinde ve buna dayandırılarak kabul edilen 2932 sayılı yasada görülmüştür (Oran, 2003, s.72). 1991 Özal döneminde yürürlükten kaldırılan hüküm, "Türk devleti tarafından tanınmış devletlerin birinci resmi dilleri dışındaki herhangi bir dili" yasakladığı için, Kürtçe açıkça belirtilmemiş olsa dahil Türkiye tarafından tanınan devletlerde resmi dil dışında kaldığı için doğrudan yasaklı dil konumuna gelmiştir (Ergin, Hürriyet, 2000).

Madde 38'de Türk Hükûmeti, tevellüt, milliyet, lisan, ırk veya din tefrik etmeksizin Türkiye ahâlisinin kaffesine hayat ve hürriyetlerince himaye-i tamme ve kâmile bahşetmeği taahhüt eder. Türkiye'nin bütün ahâlisi intizamı âm ve adabı umumiye ile gayri kabili telif olmayan her din, mezhep veya itikadın gerek umumi ve gerek hususî surette sebestii icrası hakkına malik olacaklardır. Gayrimüslim akalliyetler, bütün

Türk tebaasına tatbik edilen ve Türkiye Hükûmeti tarafından müdafaa-i milliye veya intizamı âmmın muhafazası için memleketin her tarafında veya bir kısmında ittihaz edilen tedabir mahfuz kalmak şartile serbestii seyrü sefer ve hicretten tamamile istifade edeceklerdir (Düstur, 1931, s.37).

Madde 38, toplumda hiçbir ayırım gözetmeksizin herkese tanınan (mülkiyet, seyahat vs.) negatif hakları getirmektedir. Azınlıklara, soy, dil, din ayırımı olmadan, eşit medeni ve siyasal haklar, dini açıklama hakkı, hareket özgürlüğü ve göç hakları verilmiştir (Kızıllan, Kısacık, 2010, s.13). Oran'a göre (2003) müttefikler bu madde ile Türkiye'de oturan vatandaşlarını güvence altına almayı amaçlamıştır (Oran, 2003, s.73).

Madde 39'da gayrimüslim akalliyetlere mensup Türk tebaası, müslümanların istifade ettikleri aynı hukuku medeniye ve siyasiyeden istifade edeceklerdir. Türkiyenin bütün ahalişi din tefrik edilmeksizin kanun nazarında müsavi olacaklardır. Din, itikat veya mezhep farkı hiçbir Türk tebaasının hukuku medeniye ve siyasiyeden istifadesine ve bilhassa hidematı umumiyyeye kabulüne, memuriyete ve meratibe nailiyetine veya muhtelif mesaliki ve sanayii icra etmesine bir mania teşkil etmeyecektir. Herhangi Türkiye tebaasının gerek münasebatı hususiye veya ticariyede, gerek din, matbuat veya her nevi neşriyat hususunda ve gerek içtimaatı umumiyyede her hangi bir lisanı serbestçe istimal etmesine karşı hiçbir kayıt vaz'edilmeyecektir. Lisanı resmi mevcut olmakla beraber, Türkçeden gayri lisan ile mütekellim bulunan Türk tebaasına mehakim huzurunda kendi lisanlarını şifahî surette istimal edebilmeleri zımında teshilatı münasibe ibraz olunacaktır (Düstur, 1931, s.37-38).

Madde 39'da gerek özel ilişkiler, gerek ticari ilişkilerde, din, basın ve halka açık toplantılarda herhangi bir dili kullanmak hakkı, anadili Türkçe dışında başka bir dile sahip Türk vatandaşları için mahkeme önünde ana dillerini sözlü olarak kullanma hakkı verilmiştir.

Bu madde Türkiye'de 2000'li yıllardan itibaren tartışılan radyo ve televizyon kanallarında Türkçe dışında başka bir dilin kullanılma konusundaki tartışmalarını, hüküm gereği de anlamsız hale getirmektedir. Aynı zamanda savunma hakkının önemli bir durum olduğu gerçeği ile kişiye bildiği dilde kendini savunma hakkı verilmiştir. Anadili farklı olan gayrimüslim dışında kalan gruplara karşı pozitif hak tanınmasından ötürü de önem teşkil etmektedir (Oran, 2003, s.73-74).

Madde 40: Gayrimüslim akalliyetlere mensup olan Türk tebaası hukukan ve filen diğer Türk tebaaya tatbik edilen aynı muamele ve aynı teminattan müstefit olacaklar ve bilhassa, masrafları kendilerine ait olmak üzere her türlü müessesatı Hayriye, diniye veya içtimaiyeyi, her türlü mektep ve sair müessesatı talim ve terbiyeyi tesis, idare ve

murakabe etmek ve buralarda kendi lisanlarını serbestçe istimal be âyini dinilerini serbestçe icra etmek hususlarında müsavi bir hakka malik bulunacaklardır (Düstur,1931, s.38).

Madde 41’de Tedrisatı umumiye hususunda, Türkiye Hükûmeti gayrimüslim tebaanın mühim bir nisbet dahilinde mütemekkin oldukları şehirler ve kazalarda bu Türk tebaasının çocuklarının iptidai mekteplerde kendi lisanlarıyla tahsil etmelerini temin zımında teshilâtı münasibe ibraz edecektir. Bu hüküm Türkiye Hükûmetinin mezkûr mekteplerde Türk lisanının tedrisini mecburî kılmasına mâni olmayacaktır. Gayrimüslim akalliyetlere mensup Türk tebaasının mühim nisbette mevcut oldukları şehirlerde veya kazalarda Devlet bütçesi belediye veya sair bütçeler tarafından terbiye, din veya emri hayır maksadile varidatı mumiyyeden tahsis edilecek mebaliğden istifade ve tahsisat ifrazı kusuşunda mezkûr akalliyetler adilâne bir surette hissement olacaklardır. Mebaliği mezkûre alâkadar müessesatın sahibi salâhiyet mümessillerine tesviye edilecektir (Düstur, 1931, s.39).

Madde 40 ve 41’i bir arada alacak olursak, eğitim kurumlarını yönetme hakkı ve burada kendi dillerini serbestçe kullanmak, eğitim kurumlarını kurma hakkı, azınlık dillerinde eğitim hakkı, Gayrimüslimlerin önemli bir oranda yaşadıkları bölgelerde devlet bütçesi, belediye bütçesi gibi gelirlerden yararlan ve pay ayrılması gibi haklar tanınmıştır. Gayrimüslimlere özellikle eğitim alanında önemli haklar getirilmiştir.

Madde 40’a göre, ancak gayrimüslimlere getirilen haklardan sadece Rumlar, Ermeniler ve Museviler yararlanmaktadır. Örnek vermek gerekirse Süryaniler kendi okullarını açıp burada kendi dillerinde eğitim verememektedirler (Oran, 2003, s.74).

Madde 42’de Türkiye Hükûmeti gayrimüslim akalliyetlerin hukuku aile veya ahkâmı şahsiyeleri bahsinde bu mesailin mezkûr akalliyetlerin örf ve âdetlerinde hal ve fasletilmesine müsait her türlü ahkâm vaz’ına muvafakat eder. İşbu ahkâm Türkiye Hükûmeti ile alâkadar akalliyetlerden her birinin müsavi miktarda mümessillerinden mürekkep hususî komisyonlar tarafından tanzim olunacaktır. İhtilâf vukuunda Türkiye Hükûmeti ile Cemiyeti Akvam Meclisi bilittifak Avrupa hukukşinasları meyanından müntehap bir hakem alelhakem tayin edeceklerdir.

Türkiye Hükûmeti mezkûr akalliyetlere ait kiliselere, havralara, mezarlıklara ve sair müessesatı diniyeye her türlü himayeyi bahşeylemeği taahhüt eder. Aynı akalliyetlerin hali hazırda Türkiyede mevcut olan evkafına ve müessesatı diniye ve Hayriyelerine her türlü teshilât ve müsaadat ita olunacak ve Türkiye Hükûmeti yeni müessesatı diniye ve Hayriye ihdası için bu kabîl sair müessesatı hususiyeye temin edilmiş olan teshilâtı lâzimededen hiçbirini diriğ etmeyecektir (Düstur, 1931, s.39-40).

Madde 42’de konumuz açısından da önemli olan azınlık vakıflarına sağlanacak kolaylıklar ve izinler belirtilmiştir. Türkiye, yeni vakıflar kurulması için de gerekli kolaylıkların hiçbirini esirgemeyeceğini belirtmiştir.

İsmet Paşa azınlık vakıflarıyla ilgili olarak İngiltere, İtalya ve Fransa heyetlerine bir mektup göndermiştir. Mektupta İsmet Paşa, vakıfların varlıklarını tanıyacağını ve durumlarını yeni mevcut düzene uydurmak üzere inceleyeceklerini belirtmiştir. Lozan antlaşmasınının 42. Maddesi ile azınlıklara ait vakıflara tanınmış hakların ve mevcut durumlarının korunması karara bağlanmıştır (Öztürk, 2003, s.132)

Madde 42 ile vakıflara getirilen haklar ise 1936 Beyannamesi ile tersi bir duruma dönmüştür. 1936 Beyannamesine ileride daha geniş şekilde değineceğimiz için bu bölüm içinde kısaca bahsetmekte fayda bulunmaktadır. Beyannameye dayanarak 1972 yılından itibaren Vakıflar Genel Müdürlüğü cemaat vakıflarının vakıfnamelerini talep etmiştir. Ancak Osmanlı zamanında padişah fermanı ile kuruldukları için vakıfnameleri bulunmayan cemaat vakıflarının eğer 1936 Beyannamesi'nde bu vakfın mal iktisap etme hakkı vardır hükmü yoksa Vakıflar Genel Müdürlüğü 1936'dan sonra iktisap edilen malları geri almaya başlamıştır (Oran, 2003, s.75).

43. Madde inançları konusunda gayrimüslimlerin herhangi bir zorlama ile onlara karşı aykırı davranışlar yapılamayacağını ve gayrimüslimlerin hafta tatili ile ilgili olmuştur. Söz konusu hükmün hafta tatilinin Cuma gününden Pazar gününe çekilmesi ile anlamını yitirmiştir.

44. Madde ise azınlık haklarını uluslararası alanda güvence altına almıştır. MC meclisi çoğunluk kararı ile hükümleri değiştirebilir ve uygulamada herhangi bir sorun yaşanır ise meclis üyeleri meclise başvuruda bulunabileceklerdir. Günümüzde MC sistemi artık olmadığı için bu güvencenin mekanizması da doğal olarak ortadan kalkmıştır.

45. Madde ise bu hükümleri, Yunanistan'da bulunan Müslüman azınlık içinde aynen geçerli kılmaktadır.

Lozan Antlaşması'nın yapısına baktığımız zaman iki tür yükümlülük ortaya çıkmaktadır. Birincisi Türkiye'de ikamet eden herkes için genel haklar, ikincisi gayrimüslim azınlık için belirtilmiş özel haklar olarak ayırım yapılabilmektedir

(Köktaş, Büyükbaş, 2016, s.7). Lozan'da azınlıkların gayrimüslimler olarak sınırlandırılması ise günümüzdeki uygulamaların gerisinde kalmaktadır. Çünkü etnik, dinsel ve dilsel terimleri evrensel bir kabul görmektedir. Kaldı ki BM ve AGİT bünyesinde, bir devlette azınlık bulunma kriterleri etnik, dinsel ve dilsel olarak çoğunluktan farklı bir grup bulunduruyorsa ve ölçütler sağlanıyorsa o devlette azınlık olduğuna hükmedilmektedir (Oran, 2019, s.234).

Lozan Antlaşması Türkiye'den belirli gayrimüslimlerin azınlık haklarına saygı göstermesini istemektedir. Kendi topraklarındaki zorunlu görmediği azınlık nüfusu için herhangi bir azınlık hakkı ise tanınmamaktadır. Belirli azınlık grupları ise en başından itibaren "Rumlar, Museviler ve Ermeniler" olarak bilinmektedir (Macklem, 2008, s.547). Bu durumda örnek verecek olursak, Bahailer, Nasturiler Süryaniler vb. daha küçük azınlık toplulukları Lozan'daki haklardan yararlanamamaktadır (Oran, 2019, s.236). 2013 yılında Süryaniler açısından bu durum az da olsa düzelmiştir. Azınlık olarak kabul edilmedikleri için okul açamayan Süryaniler verdikleri hukuk mücadelesi neticesinde Ankara 13. İdare Mahkemesi, Lozan'ın 40. Maddesine atfen yorum inisiyatifini kullanarak Süryaniler için okul açma kararını vermiştir (Gültekin, Agos, 2013). Türkiye'de bu uygulamanın çok az gruba uygulanması daha önce de belirttiğimiz gibi ulus devlet felsefesinden gelmektedir. Özellikle gayrimüslim vakıflarına tanınmış haklara Ocak 2003'teki AB uyum paketine kadarki olan sürede ayrımcılık yapılmış ve Lozan 42. Maddesine göre de ihlal edilmiştir (Oran, 2019, s.238).

Türk Heyeti'nin karşılaştığı zorluklara rağmen Lozan Barış Antlaşması yeni Türk devletinin bağımsız ve egemenlik belgesi olmakta ve modern Türkiye'nin kurulmasını tescillemektedir. Azınlıklar ve devlet arasındaki ilişkiyi düzenlemekte ve birtakım sorunları gidermeye de çalışmaktadır (Babaoğlu, 2019, s.131). Lozan Antlaşması ile tanınan gayrimüslim gruplar dışında başka azınlık toplulukları kabul edilmese de 2003 yılından itibaren Türkiye yapmış olduğu reformlar ile bu durumu iyileştirmeye çalışmış ve gerekli düzenlemeleri uygulamıştır (Tunç, 2004, s.222). İleride bu uygulamaları ve AB uyum paketlerinin içeriğine daha detaylı şekilde değineceğiz.

3.3. Türkiye’de Azınlık Mevzuatı, Anayasa ve Uygulamalar

Türkiye’de azınlık haklarının temelini oluşturan düzenlemeler Lozan Antlaşması’nın yanı sıra Anayasamızda da şekillenmektedir (Ergin, 2010, s.13). Türkiye’nin azınlık düzenlemelerinde resmi olarak kabul etmiş olduğu azınlık grupları için uluslararası düzenlemelerin uygulanmaya başlanması ile azınlık hakları konusunda hukuki ve siyasi davranışın Türkiye’de tekdüzelik sergilediği görülmektedir (Saraçlı, 2007, s.122). Bunun önemli nedeni olarak uluslararası düzenlemelerde etnik, dinsel ve dilsel anlayışa dayalı azınlık standartlarının hakim olması yer almaktadır.

Türkiye’de azınlık teriminin kastettiği şey, çoğunlukla Lozan Antlaşması ile yasal olarak tanınan gayrimüslim topluluklardır. Antlaşmada belirli bir topluluklardan neredeyse hiç bahsedilmemesine rağmen, Türkiye, Katolikler, Protestanlar, Keldaniler, Asurlular gibi grupları dışarıda bırakarak, Rum, Yahudi, Ermeni, topluluklarını gayrimüslim kategorisine seçici olarak dahil etmiştir. Andrew (1989) Türkiye’de 42 etnik azınlık topluluğun bulunduğundan bahsetmektedir (Andrew, 1995, s.367). Ancak yanlış bir şekilde gayrimüslimler arasında bu haklar sadece üç etnik gruba (Ermeniler, Yahudiler ve Rumlar) tanınmaktadır (Oran, 2019, s.170).

Tarihsel olarak Cumhuriyet, Türklüğün milletin genel kimliği olarak görüldüğü evrensel değerlere vurgu yaparak vatandaşlığın önemini ilan etmiştir. Bununla birlikte Cumhuriyet tarihi boyunca gayrimüslim azınlıklar vatandaşlık haklarına erişimi birden fazla engellenmiştir (Karaosmanoğlu, 2010, s.197). Lozan’da hakların yasal olarak tanınmasına ve anayasal güvencesine rağmen, gayrimüslim azınlıklar Türkiye’de büyük ölçüde ayrımcılığa maruz kalmaya da devam etmektedir. Türkiye’nin Müslüman olmayanlara karşı Lozan görevlerini yerine getirme sicili üstünkörü, isteksiz ve tutarsız olmuştur (Kurban, 2007, s.172).

Kurtuluş Savaşı’ndan sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde ilk anayasa olan 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda yalnızca devletin yapılanmasından söz edilmiştir. 23 maddeden oluşan kanunda temel hak ve özgürlüklerin yer aldığı bölüm bulunmadığı için vatandaşlıkla ilgili bir düzenlemeye de somut olarak yer

verilmemiştir. 1924 Anayasası ise 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun eksikliklerini kapamak için hazırlanmıştır. Dolayısıyla 1924 Anayasası'nda vatandaşlık kavramının bir tanımı yer almıştır. Söz konusu anayasanın 88. Maddesinde yer alan “Türkiye ahalisine din ve ırk farklı olmaksızın vatandaşlık itibariyle Türk ıtlak olunur” ifadesi vatandaşlığın tanımı şeklindedir. Burada Türk kelimesine ırksal olarak değil, vatandaşlık bazlı vurgu yapılmıştır. Bunun yanı sıra bu ifade laikleşme dönemine giren Türkiye’de dinsel kimlik yerine ulus-devletin bir zaruri ihtiyacı olan ulus yaratma düşüncesinin yansıması olmuştur (Dinçkol, Işık, 2015, s.23-25). Özellikle Türklerin 88. Maddede yer alan tanımdan tek bir dine veya ırka sahip olmadıklarının benimsendiği ve çoğulcu bir vatandaşlık anlayışının kabul gördüğü ve toplumda yaşayan grupların farklılıkları yüzünden Türk toplumunun dışında bırakılmadıkları sonucuna varılabilmektedir. 88. Maddeyle ilgili olarak TBMM’de yaşanan tartışmaların ardından “vatandaşlık itibariyle” ifadesi maddeye ilave edilmiştir. Bu ifadenin eklenmesi ise gayrimüslimlerin anayasadaki anlamı dışında Türk kabul edilmemesi amacına varmak için benimsenmiş usuldür (Özbudun, 2012, s.63).

Anayasa’da yer alan “Milletin bölünmez bütünlüğü” ifadesini incelemek gerekirse hiçbir devlet bölünme tehdidi ile karşı karşıya gelmek istemez ve devletlerin bu yolda atacağı adımlar meşrudur. Uygun’a göre (2002) ise bu ifade Avrupa’ya ve Avrupalılaşmaya yabancı gelmektedir. Çünkü bu durum devlette egemen olan etnik kimliklerin baskıcılığına göre belirlenmiş bir politika olarak gözükmemektedir (Uygun’dan aktaran Oran, 2019, s.253). Avrupalılaşmaya yabancı gelen bu ifade sonuç olarak Türkiye aleyhine işlemekte ve AIHM’in önüne gelen davalarda ihlal kararı verilmesine neden olmaktadır. Bunun altında yatan en büyük neden olarak ise uluslararası standartlarda hakların kullanımını genel olarak “milli güvenlik” ve “toprak bütünlüğü” olarak ifade edilirken “milletin bütünlüğü” ifadesi yer almamaktadır (Oran, 2019, s.254).

Resmi dil veya eğitim dili yazılı anayasalar veya anlaşmalara göre genellikle tek bir dilden ibaret olmaktadır. Farklı ülkelerde veya özerk bölgelerde farklı dillerin kullanılması bu gerçeği değiştirmemektedir. Farklı dil kullanımında azınlıklara verilecek olan ayrıcalıklar ise ancak uluslararası sözleşmeler ile belirlenmektedir. Azınlıklar dilleri grubuna dahil olmayan bölgesel dillerin ayrımcılık içine dahil olması

kabul görmemektedir (Tunç, 2016). Diğer ifade olan “devletin dili” ise bu duruma ters düşmektedir. Çünkü bir devletin ancak resmi dili olur. Devlet içerisinde yaşayan insanlar resmi dil dışında farklı diller konuşup aynı şekilde yazabilmelilerdir. Anayasamızda ise bu durum “Devletin dili Türkçedir” olarak yer almaktadır. Diğer yandan demokratik bir anayasa olan 1961 anayasasında “resmi dil” ifadesi yer almıştır (Oran, 2019, s.253-255). Ülkemiz de Türkçe’nin dışında konuşulan farklı 38 dil daha bulunmaktadır. Örnek vermek gerekirse, Abazaca, Ermenice, Azerice, Arapça gibi Türkçe dışındaki dilleri sıralayabilmekteyiz. Bu dillerin belirlenmesinde ise Cumhuriyetten önce bu topraklarda yaşayan azınlıkların dilleri dikkate alınmıştır (Zentrum, 2013, s.4). Dil konusunda 1983 yılında yürürlüğe konmuş olan 2932 sayılı Türkçe dışında diğer dillerin kullanımını yasaklayan yasa örnek olarak verilebilmektedir. 1991 yılında Özal döneminde kaldırılmış olmasına rağmen (Ergin, Hürriyet, 2000) tersi uygulamaların devam etmesine ancak 2001 yılındaki AB reformları engel olmuştur. Türkiye azınlık dillerinin kullanımını konusunda yasal ortam sağlamak yerine Lozan Antlaşması’nın 39. Maddesini görünmez kılmış ve ihlal etmiştir (Kurban, 2007, s.178).

Ülkemiz sınırları içerisinde etnik, dilsel ve dinsel farklılıklara ev sahipliği yapmaktadır. Türkiye toprakları bünyesinde sadece Türkler ve Lozan Antlaşması ile kabul edilen gayrimüslim azınlıklar (Rumlar, Ermeniler, Museviler) değil, Kürt, Alevi, Süryani, Yezidi’ de (Uluslararası Azınlık Hakları Grubu, 2007, s.3) bulunmakta ve bu vatanın parçaları olarak yaşamlarını sürdürmektedirler. Osmanlı İmparatorluğu’ndan bu yana birçok farklı gruplar dilleri, kültürleri ve gelenekleri ile kaynaşarak Türkiye sınırları içerisinde yer almaktadır. Bu sınırlar içerisinde de azınlık grupları kucaklanması gerekirken, sert bazen de şiddet içerikli uygulamalar görülmektedir. Lozan Antlaşması’nın kabul edildiği tarihten itibaren anlaşmanın ihlal edilmesi sadece gayrimüslim gruplarını Rumlar, Yahudiler ve Ermeniler olarak sınırlamaktan meydana gelmemektedir. Oran’a göre (2003) Türkiye’de etnik, dinsel ve dilsel çeşitliklere rağmen azınlık gruplarının kabulüne dair ileri atılma durumu var olduğu zaman bu durumun genellikle bütünlüğü bozmak istediği düşünülmekte ve “Yıkıcılık” ile suçlanmaktadır (Oran, 2003, s.72).

Nüfusun geri kalanına kıyasla sayılarının önemsiz olmasına rağmen, azınlıklar genellikle ulusal birliğe tehdit olarak görülmektedir. Karaosmanoğlu'na göre (2010) popüler veya uluslararası söylemler, tehdit algısının demografik veya istatistiksel kanıtlarla değil, komplo zihniyetiyle ilgisi olduğunu iddia etmektedir. Bu komplo kültürü, zaman zaman yargı da dahil olmak üzere Türkiye'deki her kurumu etkilemektedir (Karaosmanoğlu, 2010, s.198).

Özellikle 1990 yılından itibaren azınlıkların genel durumu tüm dünya da oldukça genişlemiş ve özellikleri bakımından derinleşmeye uğramıştır. Bu durum bugün dahi etkisini gösterirken Türkiye'nin azınlıklar konusundaki tutumu Avrupalılaşıma eğilimleri ile ters düşmekte ve bu durum da gelecek baskıları da arttırmaktadır (Oran, 2005, s.49).

Bütün bu uluslararası gerçekliklere rağmen azınlık gruplarını belgeler ışığında birer insan toplulukları olarak gören Türkiye bu tutumu ile dış müdahalelere fırsat vermekte ve yaratacağı ayrıcalıklı yasal statü ile toplum bilincindeki azınlıklara karşı olan ön yargı tutumunu da körüklemektedir. Uzun yıllar boyunca hep aynı biçimde giden sistem sebebi ile topluma hakim olan kanı azınlıkların maruz kaldığı, istenilmeyen ve korkulan ikinci sınıf vatandaşlık yakıştırmalarına da neden olmaktadır. Gayrimüslim azınlıklar bu nedenle hedef tahtası haline gelmekte böylelikle vatandaş olduklarını vurgulamak durumunda kalmaktadırlar (Saraçlı, 2007, s.124). Bu devlet tavrı, Müslüman olmayan azınlıkların Lozan'ın 40, 41 ve 42. Maddelerinde belirtilen dini eğitim ve sosyal refah kurumlarının haklarını ihlali olarak görülmektedir. Gayrimüslim azınlıklar, yasal statülerine rağmen, 2003 yılına kadar yeni ibadethaneler kuramamışlardır. Ayrıca, 2002'den önce küçük vakıfların herhangi bir mülk satın almasına, edinmesine veya satmasına izin verilmemiştir. Tesislerin onarımı bile yetkililer tarafından sıkı bir şekilde kontrol edilmiştir (Toktas, Aras, 2009, s.703-704). Devlet yetkilileri Lozan Antlaşması çerçevesinde azınlık rejimini sürdürmek istememiş ve Anlaşmanın imzalanmasından bu yana iç hukuk önlemleri ve siyasi hamleler verilen hakları basitçe sınırlamıştır.

Gayrimüslim azınlıkların güvenliği de zaman zaman bazı gruplar tarafından tehdit edilmiştir. Saldırgan gruplar bazı yazarların ve gazetecilerin milliyetçi-ırkçı

propagandasıyla kışkırtılmış bu da azınlıkların buldukları yerden uzak yerlere göç etmesine neden olmuştur. Bu duruma bir örnek vermek gerekirse 6-7 Eylül 1955 olaylarında Yunanlılar bazı grupların şiddetine maruz kalmıştır. Bu toplumsal şiddet, Atatürk'ün Yunanistan Selanik'teki evinin saldırıya uğradığı haberinin ardından meydana gelen provokasyonlarının sonucu olmuştur (Taşkesen, 2017, s.11). 6-7 Eylül olayları bu azınlıklarda bir güvensizlik ortamı yaratmıştır. Olayların ardından birçok Rum, Ermeni ve Yahudi grupları Avrupa, Orta Doğu ve ABD'ye gitmiştir. Gayrimüslim azınlığın nüfusunun göç nedeniyle azalması, özellikle 1974 Kıbrıs çatışmasının yarattığı güvensiz ortam ve Ermeni terör örgütü'nün (ASALA) Türk diplomatlarına dış görevlerde yaptığı terör saldırıları ile 60 ve 70'li yıllarda devam etmiştir. Türk- Ermeni entelektüel ve Agos gazetesi yazarı Hrant Dink'in 19 Ocak 2007'de İstanbul'da aşırı milliyetçi bir genç tarafından öldürülmesi, Türkiye'deki gayrimüslimler için güvensiz toplumsal ve siyasi bir ortam yaratmaya devam etmiştir. Sonuç olarak bu tartışmalar Türkiye'nin geleneksel azınlık rejiminin karakter olarak kısıtlayıcı olduğunu ve azınlıkların haklardan yararlanması açısından, Lozan Antlaşması'nın yasal dayanaklarının oldukça dışında olduğunu göstermektedir (Toktas, Aras, 2009, s.705).

İnsan hakları konularının ulusallaştırılması ve bölgesel örgütlerin baskıları özellikle ülke içinde yerlerinden edilmiş etnik azınlık gruplarını etkilemeye başlamaktadır. Bu açıdan Türkiye'nin bünyesinde bulundurduğu azınlık gruplarına yönelik politikaları ışığında AB'ye üyelik perspektifinin incelenmesi bizim için aydınlatıcı olacaktır. Böylelikle azınlık grupları ile ilgili olarak insan hakları meseleleri üzerinde nasıl bir kontrol mekanizmasını ne derecede uyguladığı da açıkça gösterilebilmektedir.

3.4. AB ve Türkiye'de Demokratikleşme Sürecinde Azınlıkların Durumu

AB'ye uyum süreci tüm aday ülkelerde ekonomik, siyasi ve hukuki düzenlemelerin yapıldığı bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Uyum paketleri ile birlikte amaçlanan AB'ye tam üyelik dışında ideal demokratik sistem ve tüm kurum ve kurallarının ülke içindeki sisteme uygulanması ve işletilmesi amacı da taşımaktadır (Efe, Han, 2012, s.151). 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ile başlayan ve

Cumhuriyet'in kurulmasından sonra hız kazanan çağdaşlaşma sürecinin referansını batılı değerler oluşturmaktadır. Batının değerleri çağdaşlaşma ile eş görülmüştür (Uğur, Aksoy, s.169). Bugün dahi bu durum geçerliliğini sürdürmekte ve çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmayı amaçlayan Türkiye'nin, bu hedefi gerçekleştirme yolunda ekonomik, siyasi ve toplumsal yenilikler dışında, hukuk üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlık haklarını uluslararası standartları ışığına ulaştırma gerekliliği bulunmaktadır (Efe, Han, 2012, s.151).

Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra kimlik çatışmalarının Doğu Avrupa'yı tekrar etkisi altına alması Azınlıkların durumunu tekrar gündeme getirmiştir. Bu durum Türkiye'yi direk ilgilendiren bir konuyu da etkilemiştir. Maastricht Anlaşması çerçevesinde AB'ye üye olmak isteyen aday ülkelerde belli kriterlerin yerine getirmesinin ön koşulu olarak Kopenhag kriterleri oluşturulmuştur (Akgönül, 2015, s.221-222). 1993 yılında oluşturulan Kopenhag Kriterleri'nin siyasi kriterler bölümünde yer alan azınlık haklarının korunması ise uluslararası hukukta azınlıklar konusuna yeni bir boyut ve anlam kazandırmaya başlamıştır (Yazgan, 2014, s.100). Avrupalılaşma çabasını sürdürmeye çalışan Türkiye için AB'ye tam üyelik hedeflerini gerçekleştirmek adına önemli bir basamak olmuştur. Helsinki Zirvesi sonrası Türkiye'nin aday ülke olarak kabul edilmesi ile birlikte Türkiye'nin AB ile ilişkileri güçlenmiş hem de demokratikleşme sürecinin hızlanması için kritik bir döneme girilmiştir. Kopenhag Kriterleri ile birlikte belirlenen üyelik koşulları doğrultusunda insan hakları ve azınlık haklarını korumayı güvence altına alan kurumların meydana getirilmesini ve AB'nin aldığı ve uyguladığı kararlara sahip bir zemin oluşturulması da zorunlu kılınmıştır (Ulusoy, 2005, s.473-474). Türkiye'de ulaşılması hedeflenen demokratik değerler güçlendirilmiş ve köklü anayasal yenilikleri beraberinde getirmiştir. Helsinki Zirvesi sonrası süreçte kurumsal yapıların ve politika uygulamalarının Avrupa ile entegre olması ve bir parçası haline gelmesi ise Avrupalılaşma ile doğrudan ilgili olmuştur (Uğur, Aksoy, 2015, s.170).

Türkiye 2001 ve 2003 yıllarında yayımladığı Ulusal Programları'nda gerçekleştirmiş olduğu yenilikler ve uygulamalar ile Kopenhag Kriterleri için yapmış olduğu birtakım reformları da gündeminde tutmuştur. Türkiye bu doğrultuda Kopenhag Kriterleri'nin koşullarından olan azınlık hakları konusunda da önemli yasal

düzenlemeleri yerine getirmiştir. Türkiye Ulusal Programı Türkiye'nin AB üyeliği yolunda kilit bir basamak olmuştur. 2001 yılı Programı'nda azınlıklar ile ilgili olarak 1982 Anayasası'nın 10. Maddesi'nde ayrımcılığın yasaklanmasından ve herkesin eşitliği ilkesinden söz edilmiştir. Aynı zamanda ülke sınırları içerisindeki gayrimüslimlerin dini inançlarına ait yerine getirmesi gereken uygulamalarda da gerekli kolaylıkların sağlanacağından bahsedilmiştir. 2001 yılı Ulusal Programı'nı yeniden ele alan Türkiye 2003 yılı Ulusal Programı'nda da öngörülen şekilde temel hak ve özgürlükleri insan haklarını ve azınlık haklarına saygı gösterilmesini vurgulayan anayasal reformların yerine getirildiği vurgusu yapılmıştır. Türkiye vatandaşlarının günlük hayatta kullandıkları farklı dillerin günlük yaşama geçirileceğinden ve ibadet özgürlüğü ile ilgili olarak "AİHS ve EK 1. Protokol'ü" ışığında farklı inançların ve uygulamaların yerine getirilmesi konusunda kolaylaştırmalar yapılacağından söz edilmiştir (Saraçlı, 2007, s.143).

AB'ye üyelik sürecinde azınlık hakları konusu gündeme daha fazla gelmeye başlayınca bu konuda geniş bir reform sürecine giren Türkiye sekiz mevzuat uyum paketini meclisten geçirerek Anayasa'da ve çeşitli yasalarda değişiklikleri uygulamıştır (Taşdemir, Saraçlı, 2007, s.32-33). Kopenhag Kriterleri'nde Türkiye, 1923 Lozan Antlaşması ile azınlık statüsü verilen ve yasal çerçeveye dahil edilen gayrimüslim toplulukları dışındaki azınlıkları (Ermeniler, Yahudiler, Museviler) içermeyen geleneksel tavrı uygulamaya devam etmiştir (Toktas, Aras, 2009, s.699). Bu bağlamda Türkiye Kopenhag Kriterleri'ni seçicilikle mutabakat etme yoluna gitmektedir. Türkiye için hazırlanmış olan ilerleme raporlarında 1998-2014 yılları arasında insan hakları ve azınlık hakları değerlendirilmiş ve rapora göre, Türkiye insan hakları ve azınlık hakları konusunda kültürel hakları ilerlettiği belirtilmiştir. Kürtçenin günlük hayatta kullanım kısıtlamalarının sona ermesi, Radyo ve TV yayınlarında Kürtçe yayın yapılması, mahkeme ve siyasi faaliyetlerde de kullanım alanının genişlediği ifade edilmiştir. İlerleme raporlarının hepsinde azınlık gruplarına yönelik kısıtlamaların değişmediği sadece Lozan'da belirtilen gayrimüslim azınlıkların azınlık olarak kabul edildiği ancak bu durumun diğer etnik, dil ve din olarak farklı grupların haklardan yararlanmasına engel teşkil etmemesinin gerekliliği belirtilmiştir (Yazgan, 2014, s.108). Türkiye hakkındaki ilerleme raporları, azınlıkların ve azınlık haklarının

korunması konularında çağrılarını içermektedir. Bu raporların önemi, Türkiye'nin katılım sürecindeki beklentileri ve Komisyon'un Türkiye'nin başarılarını ve ilerlemesini izlemesini içeren içeriklerden gelmektedir. Bu bağlamda raporlar, bir önceki yılın raporuna göre Türkiye'nin siyasi kriterleri karşılamasının karşılaştırmalı bir değerlendirilmesini sunmakta ve aynı zamanda azınlık hakları ve azınlıkların korunması alanındaki eksiklikleri de içermektedir (Toktas, Aras, 2009, s.707).

3.4.1. Anayasa değişiklikleri ve uyum paketleri

Farklı özellikler gösteren azınlık gruplarının Cumhuriyetin kurulduğu tarihten itibaren karşılaşmış olduğu ayrımcılık ve baskılar, Ekim 2001'den sonra Türkiye'nin aday ülke olabilmek için yapmış olduğu reformlar ile düzeltilmeye çalışılmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi lideri Bülent Ecevit tarafından 2001 yılında reformlar hayata geçirilmeye başlanmış, 2002 sonunda tek başına iktidar olan AKP tarafından devamlılığı sağlanmıştır (Oran, 2019, s.331). Katılım müzakerelerinin başlamasının ödülü somut ve güçlü olduğundan, AB'nin demokratik koşulluluğunun etkisi, yasal önlemler üzerinde etkili bir şekilde çalışmıştır. Anayasa'nın üçte biri 2001 ve 2004 yıllarında iki Anayasa değişikliği ile değiştirilmiştir. 53 temel mevzuatın 218 maddesi 8 uyum paketi ile değiştirilmiştir (Erdenir, 2015, s.27).

3.4.1.1. Anayasa değişiklikleri

Yapılan yenilikler ile birtakım Kopenhag Kriterleri'ne uyum gösteren Türkiye azınlıkların korunması konusunda kritik yasal adımlar atmıştır. Bu bağlamda Kopenhag Kriterleri'ni yerine getirmek için uygulamış olduğu 4709 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Bazı Maddelerinin Değerlendirilmesi Hakkındaki Kanun" ilk yasal düzenleme 3 Ekim 2001 yılında meclisten geçirilmiş ve 17 Ekim 2001 yılında yürürlüğe konulmuştur. (Akay, 2005, s.110). 1982 Anayasası'nın otuz dört maddesi değiştirilmiş ve bunların yirmi yedi tanesini insan hakları ile ilgili maddeler oluşturmuştur (Tezcan'dan aktaran, Taşdemir ve Saraçlı, 2007, s.33). Bu yasa ile Anayasa'nın "Düşünceyi açıklama ve yayma Hürriyeti'nin" 26. Maddesi değiştirilmiş ve özel sınırlama sebepleri getirilmiştir ve "Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında herhangi bir dil kullanılamaz" ifadesi kaldırılmıştır. Bu bağlamda düşünce ve ifade

özgürlüğünün kapsamı genişletilmiş, vatandaşların günlük hayatlarında farklı dil, ağız ve lehçe kullanımında herhangi bir engelle karşılaşmayacakları onaylanmıştır (Saraçlı, 2007, s.144). İfade ve anlatım özgürlüğünün kapsamı genişletilmeye başlanmıştır çünkü AB reformlarının mihenk taşı oluşturduğu ifade özgürlüğü Batı dünyasına göre özgürlüklerin temelini oluşturmaktadır (Oran, 2019, s.332).

Anayasanın “Basın Hürriyeti” başlığı reforma tabi tutulmuş ve “kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz” ifadesi çıkarılmış böylelikle vatandaşların günlük hayatta ve yayın hayatlarında farklı dilleri kullanma olanağı sağlanmıştır (Oran, 2019, s.334).

Azınlık gruplarının örgütlenmesi ve kendilerine ait kültürlerini diğer kuşaklara taşıyabilmeleri açısından dernekler büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla Anayasa'nın “Dernek Kurma” başlıklı 33. Maddesi genişletilerek değiştirilmiştir. Bu bağlamda dernek kurmak için izin sistemini barındıran bölüm çıkarılmış ve dernek kurma konusunda özgürlüklere dayalı sisteme geçilmiştir (Akdoğan, 2004, s.82-85).

Bu hükümler ile birlikte Anayasa'da değişiklikler yaratan Türkiye ayrıca, çıkarmış olduğu sekiz Uyum Paketi ile azınlık haklarına zarar veren mevzuatların değişikliklerine de yol açmıştır. Bu değişikliklerin yapılma amaçları ise, daha fazla ifade özgürlüğü, milli güvenlik devletinden çok insan haklarına dayalı devlet olma, devlet baskısından korunma, düşünce şiddetine son verme olarak belirtmek mümkün olmaktadır (Oran, 2019, s. 336).

3.4.1.2. Uyum paketleri

Kopenhag Siyasi Kriterleri'ne uyum amacı güden bu paketler ile yapılan düzenlemeler şu şekildedir:

6 Şubat 2002 tarihli 1. Uyum Paketi (4744 Sayılı Kanun) Türk Ceza Kanunu'nun 313. Maddesindeki suçların oluşması halinde, bu durumu ifade özgürlüğüne dahil olacak şekilde değiştirilerek ifade özgürlüğü kapsamının genişletilmiş (Efe, Han, 2012, s.155) ve ayrıca “halkın bir kısmını aşağılayıcı ve insan onurunu

zedeleyecek şekilde tahkir etmek” fıkrası ilave edilerek azınlık gruplarına karşı ortaya çıkabilecek onur kırıcı söylemlerin cezalandırma ihtimali de ortaya çıkarılmıştır (Saraçlı, 2007, s. 146).

İkinci Uyum Paketi (4748 Sayılı Kanun) ile Dernek Kanunu’nda değişikliğe gidilerek “ırk, din, mezhep, kültür veya dil farklılığına dayalı azınlık grupları bulunduğu ileri sürmek veya Türk dilinden ya da kültüründen ayrı dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak” (Saraçlı, 2007, s.147) amacıyla dernek kurmak yasak kapsamından çıkarılmış ve derneklerin özgürlüklerindeki sınırlandırmalar kaldırılmıştır. Anayasa’nın 26. Ve 28. Maddelerindeki değişiklikler ile “Kanunda yasaklanmış dillerle yayın yapma” yasağı sona ermiştir (Oran, 2019, s.337).

3 Ağustos 2002 tarihli Üçüncü Uyum Paketi (4771 Sayılı Kanun) ile Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunu’nda yapılan düzenlemeler ile Türk vatandaşlarınca kullanılan farklı dillerin öğrenilmesine imkan sağlanmıştır. Radyo ve Televizyon Kurumları Kuruluş ve Yayın Kanunu’nda yapılan yenilikler ile bu dillerde yayın yapılmasına olanak tanınmıştır. Bu bağlamda 2002’de çıkartılan bir yönetmelik ile devletin resmi yayın kurumu olan Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu’na farklı dillerde yayın yapma hakkı tanınmıştır (Brüksel: Avrupa Toplulukları Komisyonu, 2003). Vakıflar Kanunu’nda yapılan değişiklikle birlikte gayrimüslim vakıflarının Bakanlar Kurulu kararı ile mal edinmeleri uygun görülmüştür (Saraçlı, 2007, s.147).

2 Ocak 2003 Tarihli 4. Uyum Paketi (4778 Sayılı Kanun) ile Vakıflar Kanunu’nda düzenlemeler yapılarak, gayrimüslim vakıflarının mal edinmeleri Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün iznine geçirilerek mal edinme yolları daha da kolaylaştırılmıştır. Dernekler Kanunu için ise resmi olmayan yazışmalar ve yurt dışı ilişkilerinde yabancı dil kullanma olanakları sağlanmıştır (Saraçlı, 2007, s.147).

23 Ocak 2003 tarihli 5. Uyum Paketi (4793 Sayılı Kanun) ile Dernekler Kanunu’nda yapılan düzenlemeler ile kurulması yasak olan derneklerle ilgili kısıtlamalar daraltılarak, dernek kurmaları genişletilmiştir (Efe, Han, 2012 s.163).

6. Uyum Paketi (4928 Sayılı Kanun) 19 Haziran 2003 tarihinde kabul edilmesine rağmen Cumhurbaşkanı tarafından veto edilince 15 Temmuz 2003 tekrar kabul edilerek yasalaşmıştır (Oran, 2019, s.339). Radyo ve Televizyon Kurumları Kuruluş ve Yayın Kanunu'nda tekrar düzenleme yapılmış ve farklı dillerde yayın yapılması hem kamu hem de özel kuruluşlar tarafından yapılma imkanı sağlanmıştır. Özel ulusal televizyon ve radyo kanallarına sağlanan bu imkan Ocak 2004 tarihli yönetmeliğin yayınlanmasından itibaren başlamıştır (Saraçlı, 2007, s.148). Gayrimüslim vakıfların taşınmazlarına ilişkin tescil ettirme zamanı ise altı aydan on sekiz aya çıkartılmıştır (Oran, 2019, s.339)

30 Temmuz 2003 tarihli 7.Uyum Paketi (4963 Sayılı Kanun) ile Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve lehçelerin Öğrenilmesi Hakkında Kanun'da düzenleme yapılmış ve Türk vatandaşların günlük yaşantılarında kullanmış oldukları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesine mevcut kurslarda olanak tanınmıştır. "Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçeler" yönetmeliği ile ilk defa Kürtçe dil kurslarına izin verilerek altı kurs faaliyete geçmiştir (Brüksel: Avrupa Toplulukları Komisyonu, 2004, s.41).

14 Temmuz 2004 tarihli 8. Uyum Paketi (5218 Sayılı Kanun) ile Siyasi Parti ve Parti adaylarına "Türkçe'nin yanı sıra farklı dil ve lehçelerde de" propaganda imkanı tanınmış ve Türkçe dışında farklı yazı dili kullanmaları kabul edilmiştir. Türk Ceza Kanunu'nun 122. Maddesi değişikliğe uğrayarak nefret söylemi ile ayrımcılık yapanlara bir 1-3 sene arası hapis cezası verilebilmeleri mümkün kılınmıştır (Oran, 2019, s.340).

Uyum Paketleri ile azınlık haklarıyla ilgili olarak yeniliklerin dışında, Türkiye ayrı yapmış olduğu yenilikler ile azınlık hakları konusunda Avrupalılaştırma eğimini sürdürmeye çalışmıştır. Bu çerçevede Haziran 2003'te İş Yasası'nda düzenlemeler yaparak iş ilişkilerinde dil, din ve ırka dayalı ayrımcılığı yasaklamış ve ayrımcılık oluşması halinde tazminat cezasını uygun görmüştür (Strasbourg: Avrupa Konseyi İrkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu, 2005, s.6). Eylül 2004 tarihinde ise Türk Ceza Kanunu'nu baştan aşağıya yeniden düzenleyerek, eşitlikle ilgili olarak

hukukun sağladığı haklardan mahrum bırakılmak suretiyle ayrımcılığa uğrayan gruplara söz konusu ayrımcılığı yapanların ceza almaları şartını getirmiştir (Saraçlı, 2007, s.149).

Uyum Paketleri ve Anayasa değişiklikleri ile yerine getirilmiş olan reform hareketleri, insan hakları ve azınlık hakları konusunda ulusal standartlar ışığına ulaşılması için önemli yararlar sağlamıştır. Ancak insan haklarına dayanan ve çağdaş uygarlık seviyesine ait bir ülke olmak adına gerekli düzenlemelerin tamamının yerine getirildiği söylenememektedir. Avrupalılaşıma yolunda AB ile uyumlu bir şekilde bazı alanlarda mevzuatların yerine getirilmesi ise yapısal olarak değişikliklerin yapılamamış olması nedeniyle esas beklenen faydayı tam anlamıyla sağlayamamıştır. Avrupalılaşıma yolunda ve azınlık hakları alanında Türkiye'nin yapması gereken daha çok şey bulunmaktadır (Efe, Han, 2012).

AB Komisyonu'nun 2004 tavsiyelerine göre reformların uygulanması konusunda Türkiye güçlü bir çaba göstermektedir. Buna rağmen yeniliklerin uzun vadeye yayılması ve yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu durum özellikle ifade özgürlüğü, dini yaşama özgürlüğü ve azınlık haklarıyla ilgili hükümlerin yerine getirilmesi ile ilişkili olmaktadır (Türkiye'nin Katılımına Doğru İlerleyişine İlişkin Komisyon Tavsiyesi, 2004, s.10). Nitekim 2005 yılı İlerleme Raporu'nda da Türkiye'nin azınlık haklarının uygulanması ve azınlık grupları ile yaşamış olduğu birtakım sorunların devamlılığı belirtilmiş olması da yeniliklerin yaygınlaştırılması gerekliliğini destekler niteliktedir (Saraçlı, 2007, s.151). Avrupalılaşıma yolundaki patlama 2005 yılında çöküşe dönüşmeye başlamıştır. Türkiye'nin azalan koşulluluk nedeniyle yasal kurumsal uyumu zayıflamıştır. Türkiye yasal tedbirler almaya, demokratikleşme, insan hakları, azınlık hakları, hukukun üstünlüğü ve yargı alanındaki uygulamalarda adımlar atmaya devam etmiş olsa da AB'nin etkisi özellikle 2007'den bu yana kademeli olarak azalmıştır (Erdenir, 2015, s.27-28).

Türkiye'nin yasal/kurumsal Avrupalılaşıma girişimleri 1999-2005 döneminde başarı öyküsü olarak görülmekteyken AB'nin siyasi reform sürecindeki gücü ve güvenilirliği, Türkiye'nin önüne getirilen daha katı koşullar ve bazı üye devletlerin artan siyasi müdahalelerin bir sonucu olarak zayıflamıştır (Erdenir, 2015, s.29). AB

Türkiye'nin Avrupalılaşma sürecinde önemli birer destek unsurunu oluşturmuş olsalar da daha sonradan destek rolünü oynayan bu yapı özellikle 2007 yılı sonrasında süreci yavaşlatıcı bir etkide davranmışlardır. AB'nin her sürecin ucunu açık tutması Türkiye'nin AB umutlarının çökmesine sebep olmuştur (Sobacı, 2011, s.95). 2004 sonrası Kıbrıs meselesinde AB tarafından sekiz başlığın geçici olarak kaldırılması da bu kanaati güçlendirici etkide bulunmuştur (Kaygusuz, 2013, s.429). Bütün bu süreçler AKP içindeki AB karşıtlılığı durumunun tekrar canlanmasına, AB'ye yaklaşımın değişmesine ve Türkiye'nin başka alternatifler aramasına sebep olacak durumlara izin vermiştir (Uğur, Aksoy, 2015, s.174).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CEMAAT VAKIFLARI ve TAŞINMAZ EDİNMESİ SORUNU

4.1. Cemaat Vakıfları

4.1.1. Vakıf kavramı

Tarihsel süreçte insanların ihtiyaçları bazı kurumların ve hizmetlerin oluşmasına neden olmuştur. Vakıfların oluşma sebebi de ihtiyaçların karşılanma amacının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede vakıflar, insanların birbirlerine adanmışlığını ifade eden, durumlarına göre bireysel olarak yardım etme, dinsel ve sosyal sorumluluk ihtiyaçlarının giderildiği, sosyal, dini ve iktisadi eğilimleri bulunan bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır (Akyıldız, Abay, 2017, s.2). Vakıflar, bireyin kişisel malını, hayır işi olarak bireylerin ihtiyaçlarına karşılık tasarruf etme amacı ile tahsis etmesi demektir (Gökbilgin, 1977, s.93).

Dini, hukuki ve iktisadi işlevlerinden ötürü literatürde farklı anlamlarda vakıf kavramı kullanılmaktadır. İktisadi anlamında vakıf kavramı, kişilerin çalışarak elde ettiği ve sahip olduğu mal varlıklarının gönüllü olarak başka bireylerle paylaşılması anlamına gelmektedir (Türkoğlu, 2013, s.188). Türk Medeni Kanunu'na göre "Vakıflar, gerçek veya tüzel kişilerin yeterli mal ve hakları belirli ve sürekli bir amacı gerçekleştirmeleriyle oluşan tüzel kişiliğe sahip mal topluluklarıdır (Türk Medeni Kanunu, 2001, m:101). Dini anlamına göre vakıflar, hem bu dünya da hem de ebedi saadet için bir amel kapısı olarak algılanmakta ve buna göre ihtiyacı olan kişilerin ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla, kişiler sahip olduğu varlıklardan tasarrufta bulunarak cami, hastane, okul gibi mülk şeklinde yapılar meydana getirilen kuruluşlar olarak belirtilmektedir (Türkoğlu, 2013, s.188).

4.1.2. Osmanlı imparatorluğu döneminde cemaat vakıfları

Osmanlı İmparatorluğu'nda azınlık kavramının belirtilmesi için cemaat ifadesi kullanılmıştır. Günümüzde de bu durum geçerliliğini korumakta ve cemaat kelimesi

azınlıklar ile aynı anlamda kullanılmaktadır (Em, 2006, s.38). Cumhuriyetin ilanından sonra da azınlık kavramı genel olarak din temelli ifade edildiği için sadece gayrimüslimler azınlık olarak belirtilmekte ve bu durumun doğal sonucu olarak da cemaat vakıfları gayrimüslimlerle benimsenen vakıflar olarak yer almaktadır (Alkan, 2009, s.94). Gayrimüslim azınlıklara ait okul, manastır, kilise ve hastane gibi yapıların yönetimini gerçekleştiren vakıflara cemaat vakıfları denilmektedir (Kurban, Hatemi, 2010, s.9). Cemaat vakıfları denilince akla gelmesi gereken Rum, Ermeni ve Yahudi cemaatleri tarafından kurulan vakıflardır. Türk hukukunda ise bu adı geçen üç azınlık grubunun kurduğu vakıfların cemaat vakfı olarak kabul edilmesi için 1926 tarihli Türk Medeni Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden önce kurulmuş olması gerekmektedir (İzmirli, 2018, s.101).

Vakıflar ufak ölçülerde de olsa, mevcut varlıklardan herkesin pay almasını gerekli gören, insan odaklı sosyal yardım kuruluşlardır. Kurulduğu bölgelerde devlete saygılı olmak, hukuk kurallarına uymak ve toplum yararına önem vermek şartıyla her milliyetten ve dinden kişilerin vakıf kurma olasılığı bulunmaktadır. Vakıfların kimler tarafından kurulduğu değil, amacının ne olduğu burada önem teşkil etmektedir (Öztürk, 2003, s.115). Osmanlı İmparatorluğu'nda ise gayrimüslimlerin hayır ve sosyal nedenlerle vakıf oluşturulmalarına müsaade gösterilmiş, buna karşılık, dini kitapların basımı ve dağıtımını, başka inançların yaymama çalışılması ve aşılması amacı ile vakıf kurulması kabul görmemiştir (Korkusuz, Ergün, 2008, s.111).

Osmanlı kültürünün bir parçası olan vakıf felsefesi ile birlikte gayrimüslim azınlıklar kendi imkanlarıyla dini kurumlarının etrafında birleşerek, buldukları yerlerde, din, hayır işi ve eğitim kurumlarını meydana getirmişlerdir (Vingas, 2008, s.48).

Osmanlı İmparatorluğu'nda vakıflar, sosyal ve ekonomik hayat üzerinde etkisi oldukça fazla olan toplumsal ve dini gerekliliklerin yerine getirildiği önemli bir teşkilatlanma olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı, vakıfların gelişmesine ve bunların çeşitlenerek tüm imparatorluk içinde yayılmasına ve böylelikle toplumsal yaşamın her alanında yer almalarına da yardımcı olmuştur (Taşkesen, 2014, s.62)

Hangi bölgede olurlarsa olsunlar hukukun uygun gördüğü çerçevenin dışına çıkmamak kaydıyla gayrimüslimlerin kendi ihtiyaç sahiplerine yardım etmek amacıyla vakıf kurmaları her zaman kabul görülmüştür. Bu vakıfların kilise ve okul gibi kurumlarla olan alakası ihtiyaç sahibi gayrimüslimlerin bu kurumların etrafında toplanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Gayrimüslimlere direkt olarak kilise, okul ve hastane gibi mülklere vakıf kurmaları izin verilmemiştir. Burada bulunan yoksulları ve kurumları korumak ve yaşatmak asıl amacı teşkil etmektedir (Öztürk, 2003, s.119-123). Evkaf Nezareti tarafından tutulan “Evkaf-ı Hristiyan” isimli defter de 1517-1912 yılları arasında kayıtlı gayrimüslim azınlık vakfı sayısı 31 olarak kaydedilmiştir (Alkan, 2009, s.98). Bu cemaat vakıflarından 28’i Ermeni, 2’si Rumlar ve 1’i Yahudiler tarafından oluşturulmuştur (Öztürk, 2003, s.121). Ancak yapılan araştırmalar ve çalışmalar sonucunda gayrimüslim vakıf sayısının 31 olmadığı görülmektedir. Osmanlı toprakları içerisinde gayrimüslim gruplarının olduğu her bölgede cemaat vakıflarına denk gelindiği söylenebilmektedir. Bir araştırmaya göre Trabzon’da 1640 yılına kadar kurulan vakıflardan 11 tanesi Meryem Ana ismine sahiptir. Bir başka araştırma ise sadece Bursa’da 27 adet cemaat vakfı olduğunu ortaya koymaktadır (Alkan, 2009, s.98-99). Kurulan cemaat vakıfların %80’i, vakfı kuran kişilerin kendi dindaşlarına ve soydaşlarına ait ihtiyaç sahipleri için kurulmuştur (Öztürk, 2003, s.122). Diğer cemaat vakıfları hastane yapılması, kütüphane kurulması, yoksullara ilaç dağıtımı, cenaze işlemleri, çeşme yapılması, kiliselerin ihtiyaçlarının karşılanması ve bunların bakım ve onarımının yapılarak hizmetlerini devam ettirebilmeleri amacıyla oluşturulmuştur (Öztürk, 2003, s.122-123).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Müslüman vakıflar ve cemaat vakıfları taşınmaz mal edinmemişlerdir (Kurban, Hatemi, 2010, s.10). Cemaat vakıflarının gelişimini etkileyen önemli noktalardan birisi 1912 “Eşhası Hükmiye Cetveli’nde” cemaat vakıflarının taşınmaz listesi bağlı buldukları dini kurumlar tarafından beyan edilmiş ve tüzel kişilikleri yasal olarak tanımlanmamıştır (Vingaz, 2008, s.49). Gayrimüslimler bu taşınmaz malların beyan edilememe engelini geçmek amacıyla vakfedilen taşınmaları “inançlı işlem” olarak cemaatten biri adına ya da bir aziz ve azize (Hazret-i Meryem) adına kayıt ettirmişlerdir. Bu şekilde kendi adlarına yapamadıkları tasarrufu gerçekleştirmişlerdir. 1912 yılında kabul edilen “Hükmi

Şahısların Taşınmaz Tasarrufuna İlişkin Muvakkat Kanun” ile diğer vakıflardaki gibi cemaat vakıfları da tüzel kişilik kazanmış ve böylelikle diğer yollarla kaydedilmiş olan tüm taşınmazlar cemaat vakıflarının tüzel kişilikleri üzerine kaydedilmeye başlanmıştır (Kurban, Hatemi, 2010, s.10).

4.1.3. Cumhuriyet dönemi sonrası cemaat vakıfları

Osmanlı Devleti'nin çöküşü ile birlikte yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı'daki bazı yapıları devam ettirdiği gibi vakıf kurumunu da mirasçısı olarak devir almıştır (Korkusuz, Ergün, 2008, s.84). Türk tarihinde azınlıkların önemli örgütlenme biçimi olan cemaat vakıfları, esas olarak, yardımlaşma ve ihtiyaç sahibine iyilik yapma niyetini hukuki duruma ulaştıran ve devamlılığını sağlayan, azınlıkların sahip olduğu farklı maneviyat ve değerlerin yaşatılmasına yardımcı olan tüzelkişiliğe sahip demokratik bir sosyal kuruluş olarak belirtilen vakıf türü olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam vakıflarından cemaat vakıflarını ayıran ise birer vakfiye'ye sahip olmamaları (Saraçlı, 2007, s.135) ve “1965 yılında kurulan Türk- Ermeni Azınlık Okulları Yardımlaşma Vakfı” hariç diğerleri 1926 yılındaki Medeni Kanun'un yürürlüğe girmeden önceki tarihte kurulmuştur (Öztürk, 2003, s.154). Bu vakıflar 1912 yılında çıkartılan yasa ile tüzel kişilik kazanmış ve taşınmaz elde edinebilmişlerdir (Kurban, Hatemi, 2010, s.10).

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra vakıflarla ilgili olarak tüm işlemler Evkaf-ı Hümayun Kurumu ile Şeyh-ul İslamlık birleştirilerek 3 Mart 1924 yılına kadar Şer'iyye ve Evkaf Vekaleti çatısı altında gerçekleştirilmiştir (Korkusuz, Ergün, 2008, s.84).

Lozan Antlaşması'nın 42. Maddesinde de azınlıklara ait tüzel kişilerin durumu ifade edilmiş cemaat vakıflarıyla ilgili kolaylıklar sağlanacağını ve yeni kurulacak olan cemaat vakıfları içinde bu kolaylıkları esirgemediğine yerine getireceğinin altı çizilmiştir (İzmirli, 2018, sf.105). Lozan Antlaşması ile kabul edilen temeller bazında Tapu Kanunu ve Vakıflar Kanunu'nda cemaat vakıflarının tüzel kişilikleri ve taşınmaz edinmeleri yönünde ilgili maddeler eklenmiştir. 1934 yılında kabul edilip yürürlüğe giren 2644 sayılı Tapu Kanunu'nun 3. Maddesine göre “Varlıkları Türkiye

Cumhuriyeti Hükümetince tanınmış olan yabancılara ait dini, ilmi, hayri müesseselerin fermanlara ve Hükümet kararlarına müsteniden sahiplendikleri taşınmazlar, bu belgelerin sınırları dışına çıkmamak ve Hükümetin izni alınmak şartıyla müesseselerin tüzelkişilikleri namına tescil olunabilir” (Tapu Kanunu, Md.3) hükmü yer almıştır. 1924 yılında Şeriye ve Evkaf Vekaleti’ne 429 sayılı yasa ile son verilerek bu müessesenin görevlerini yerine getirmek için Vakıflar Genel Müdürlüğü oluşturulmuştur (Korkusuz, Ergün, 2008, s.84).

Lozan Antlaşması’ndan kısa bir süre sonra kabul edilen 1926 Medeni Kanunu’nda yeni vakıfların kurulmasına izin verilirken, cemaat vakıfları bu düzenlemeye dahil edilmemiştir. Çünkü kanuna göre belli bir ırk veya cemaat mensubunu desteklemek amacıyla herhangi bir vakıf kurulmasının onayına karar verilemez ifadesi yer almıştır. Bu bağlamda gayrimüslim azınlıkların yeni vakıf kurulması yasal olarak önlenmiştir. Medeni Kanunu’nun cemaat vakıfları için böyle bir sınırlama getirmiş olması Lozan Antlaşması hükümlerine aykırı bir durum teşkil etmiştir (Kurban, Hatemi, 2010, s.12).

Lozan Antlaşması’na aykırı bir durum 1930 yılındaki Belediyeler Kanunu’nda yapılmıştır. Mezarlıkların belediyelere devrini kararlaştıran kanun Lozan Antlaşması’nın 42. Maddesine karşı gelmiş ve cemaat vakıflarına da uygulanmıştır. Böylelikle cemaat vakıflarının elinden gayrimüslimlere ait mezarlıkların alınmasına neden olunmuştur. Mezarlıkların yönetimi cemaat vakıfları tarafından sağlanıyor olsa da bu durumun bağımsızlığı siyasi idareler tarafından engellenmiştir. Dini yönetimler tarafından aforoz edilen kişiler, belediye kararları ile azınlıkların dini kurumlarının kararları hiçe sayılarak cemaatlere ait mezarlıklara defin işlemleri yapılabilmıştır. Böylelikle kiliselerin tüm itirazlarına rağmen aforoz edilen kişiler belediyeler tarafından cemaatlere ait mezarlıklara defnedilmiş ve mezarlıkların idaresine sahip olan cemaat vakıflarının rızası dışında işlem gerçekleştirilmiştir (Kurban, Hatemi, 2010, s.13).

Lozan antlaşmasının etkileri birçok yasada görülmeye devam etmiştir. Bu kez pozitif bir düzenleme olarak ele alabileceğimiz Tapu Kanunu’nun 35. Maddesine baktığımız zaman “yabancı kişiler ve yabancı bir ülkenin kanunlarına göre kurulmuş

ticaret şirketleri dışında kalan hiçbir tüzel kişiliğin Türkiye’de taşınmaz edinmeyeceği” ifadesinden azınlıklara ait vakıfların Türkiye’de taşınmaz kazanımı sağlayamayacağı anlaşılrsa da Tapu Kanunu’nun 3. Maddesi varlıkları Türkiye Devleti tarafından tanınmış olan yani Lozan’da belirtilen azınlıklara ait hayri, ilmi ve dini kurumların devlet tarafından verilmiş kurumlarına dayanak sağlayarak elde etmiş oldukları taşınmazları, kanunda belirtilenlerin sınırına çıkmamak koşuluyla ve Devlet’in izni alınarak kurumların tüzel kişilikleri adına tescil edilebilmesini mümkün kılmıştır (Korkusuz, Ergün, s.84). Buna göre cemaat vakıfları yeni bir taşınmaz kazanımı sağlayamazken, önceden elde etmiş oldukları taşınmazlar garanti altına alınmıştır (Dürgen, 2016, s.118).

Türk Medeni Kanunu’nun uygulama şeklini yapan 864 sayılı yasanın 8. Maddesine göre “Kanun-u Medeni’nin yürürlüğe girdiği tarihten önce vücuda getirilen vakıflar hakkında bir tatbikat kanunu neşrolunur...” hükmü gereğince 1926 yılından önce kurulmuş olan cemaat vakıflarının idaresi adına bir kanun tasarısı hazırlamak için, İsviçre’den Hans Leemann Türkiye’ye davet edilmiştir (Öztürk, 2003, s.133). Profesör Leeman ve Hükümet tarafından gerekli çalışmalar yapılmış ve 2762 sayılı Vakıflar Kanunu yürürlüğe konulmuştur (Korkusuz, Ergün, 2008, s.85).

4.2. 2762 Sayılı Vakıflar Kanunu ve 1936 Beyannamesi

Vakıflar için çıkarılacak kanunun hazırlığı Leemann tarafından tasarlanmıştır. Tasarı birçok değişikliğe uğramış olsa da 2762 sayılı yasa olarak 1935 yılında Vakıflar Kanu’nu çıkartılarak kabul edilmiştir (Kurban, Hatemi, 2010, s.13). Leemann tarafından 1929 yılında Vakıflar Kanunu’nun ilk tasarısı hazırlanmış ve 34. Maddeye göre cemaat vakıflarının feshedilerek yönetimlerinin Devlet tarafından yapılması hükmü yer almıştır (Çağatay, 2011, s.114). Leemann’ın böyle bir hükmü koyma sebebi Müslümanlara ait vakıfların devlete geçmesi nedeniyle cemaat vakıflarının da devlete geçirilmesinin “adalet ve eşitliğin gereği” olarak görmesi olmuştur (Sakmar, 2004, s.113) Ancak bu hüküm Danıştay tarafından Lozan Antlaşmasına aykırı olacağı gerekçesiyle uygun görülmemiştir. Cemaat vakıfları Vakıflar Genel Müdürlüğü denetiminde ve mütevellileri tarafından yönetilen mülhak vakıflar statüsünde sayılmıştır (Çağatay, 2011, s.114).

Vakıflar Kanunu ile birlikte Türk tarihinin en eski kurumlarından biri olan vakıfların yeniden düzenlenmesi yoluna gidilmiştir. Bu düzenlenmeler 1926'da yürürlüğe girmiş olan Medeni Kanun'dan önce kurulmuş ve varlıkları halen daha devam eden vakıfların düzenlenmesine ilişkindir (Korkusuz, Ergün, 2008, s.116). 2762 sayılı yasanın 1. Maddesinin II. Fıkrasında cemaat vakıflarıyla ilgili olarak 3513 sayılı yasa ile değişiklik yapılmış ve "seçilmiş heyetler" ifadesi kaldırılarak "mütevellileri tarafından yönetilir" şekline dönüştürülmüştür (Öztürk, 2003, s.134). Ancak cemaat vakıfları bu tarz yönetim şeklini reddetmişlerdir. Mütevelli seçimlerindeki sorunlar ve tek elden yönetilen cemaat vakıflarındaki artan usulsüzlükler neticesinde 1949 tarihinde 5404 sayılı yasa ile düzenlenmeye gidilmiş "seçilmiş heyetler" ifadesi tekrar eklenmiştir (Korkusuz, Ergün, 2008, s.117).

1950'li yılların sonrasında, demokratikleşme hareketlerinin yaşandığı süreçte, mahkeme kararları ile cemaat vakıflarına taşınmaz elde edebilmeleriyle alakalı ehliyet tanınmıştır. Örnek vermek gerekirse içlerinde Hrant Dink'in de yer aldığı Ermeni azınlıkların yetim çocuklarının yaz döneminde zaman geçirdikleri Tuzla Kampı'nın bulunduğu arsa bu dönemde satın alınabilmiştir. Menderes döneminde Ermeni Ruhban okulunun açılmasını bir başka örnek olarak verebilmekteyiz (Kurban, Hatemi, 2010, sf.13). Lozan Antlaşması'nın imzalandığı dönemde Ermeni ruhban okulu bulunmamaktaydı. Dolayısıyla Ermeni cemaatine hiç tanınmamış olan bir hak verilmiştir. 1961 Anayasası'nın kabulünden sonra taşınmaz ehliyetleri cemaat vakıflarından alınmış ve Menderes dönemindeki tüm kazanımlarını da yitirmişlerdir. Ermeni ruhban okulunun varlığına ise Ermeni cemaatinin tüzel kişiliği olmadığı ve okul açma ehliyetinin bulunmadığı gerekçesiyle 27 Mayıs'ta son verilmiştir (Kurban, Hatemi, 2010, s.13).

2762 sayılı Vakıflar Kanunu cemaat vakıflarının Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlanmasına ve devletin doğrudan işleyiş ve iç ilişkilerine karışabilmesine neden olmuştur. Bu durum Lozan Antlaşması'nın 40. Maddesinde belirtmiş olduğu gayrimüslimlerin kendi kurumlarını idare ve kontrol etme hakkını ihlal etmiştir (Kurban, Hatemi, s.13).

Vakıflar Kanunu'nun 44. Maddesine göre cemaat vakıflarından 1912 tarihli yasadan sonra tasarruf edilen envanterindeki taşınmazların belgeleriyle ispatlanma şartıyla vakıflarına tescilleri yapıp, tapularının verileceği belirtilerin Vakıf Bölge Müdürlükleri'ne beyan etmeleri bildirilmiş (Saraçlı, 2007, s.136) ve bunun için 3 aylık süre verilmiştir (Dürgen, 2016, s.118). 1936 beyannameleri olarak kabul edilen bu mal beyannameleri ile İslamcıların ekonomik kaynaklarını kontrol altında tutmak (Oran, 2019, s.324) ve devamlılık sağlayan resmi veya resmi olmayan tüzel kişilikleri Müslüman ve gayrimüslim gözetmeksizin Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün denetimine geçirmek amaçlanmıştır (Dürgen, 2016, s.119).

1960'ların ortalarına kadar herhangi bir mülkiyet sorunuyla karşılaşmayan cemaat vakıflarına karşı Demokrat Parti döneminde Medeni Kanun'un 46. Maddesi uygulanmış ve herhangi bir izne gerek duyulmaksızın tüzel kişiliklerinin olduğu belge ile satın alma, vasiyet ve bağış yollarıyla taşınmazlara sahip olabilmişlerdir (Kurban, Hatemi, s.14). 1960'ların sonundan itibaren Kıbrıs sorunundan dolayı Yunanistan ile olan ilişkilerimiz kötüye gitmeye başlamış ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Yunanistan'ı zora sokma politikasının parçalarından biri olarak Rum cemaat vakıflarının ve bunun yanında tüm cemaat vakıflarının vakıfnamelerini (kuruluş belgesi) talep etmiştir. Ancak Osmanlı döneminde padişah fermanı ile her biri ayrı ayrı kurulan cemaat vakıfları vakıfnamelere sahip olamamışlardır. (Oran, 2012, s.114). Bunun üzerine 1936'da verilen mal beyannamelerini vakıf senedi olarak değerlendireceğini bildiren Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1936 yılından itibaren elde edilen taşınmazlara el koyacağını belirtmiştir (Dürgen, 2016, s.120). Taşınmazların elde edilmiş biçimi ne olursa olsun 1936 yılında sonra kazanılmış tüm taşınmazlara el konulmaya başlanmıştır (Oran, 2019, s.324).

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 1974 yılında almış olduğu karar ile cemaat vakıflarının yeniden mal kazanımları konusunda bir açıklık bulunmadığı yorumu ile Vakıflar Genel Müdürlüğü bu eksikliklerden yararlanarak cemaat vakıflarının taşınmaz elde edemeyeceği sonucuna varmıştır (Saraçlı, 2007, s.137). Cemaat vakıflarının taşınmaz elde etme hakları 1936'da göstermiş oldukları mallarla sınırlı kalmış o tarihten sonra vakıf senetlerinde bulunmayan mallar hangi yolla kazanılmış olurlarsa olsunlar ellerinden alınmışlardır. El konulan taşınmazlar asıl sahiplerine veya

mirasçılarında, asıl sahipleri veya mirasçılarını hayatta değillerse Vakıflar Genel Müdürlüğü, Hazine veya Milli Emlak'a kalmıştır. Cemaat vakıflarında bu durumda herhangi bir ödeme ise gerçekleştirilmemiştir (Kurban, Hatemi, s.14). 1936'dan itibaren elde edilmiş olan taşınmazların Hazine'ye geçirilmiş olması Lozan Antlaşması'nın 42/3 hükmünün açık ihlali anlamına gelmektedir. "Bu azınlıkların Türkiye'deki mevcut vakıflarında, din ve hayır kurumlarında her türlü kolaylıklar ve izinler sağlanacak ve Türk Hükümeti, yeniden din ve hayır kurumları kurulması için, diğer kurumlara sağlanmış olduğu kolaylıkların hiçbirini esirgemeyecektir." (Oran, 2019, s. 325).

Cemaat vakıflarının yeni mal kazanamayacakları yorumuna göre birçok dava açılmış ve davaların sonucunda cemaat vakıflarının 1936 Beynamesi'nden sonra edindiği mallara el konularak eski sahiplerine geri verilmeye başlanmıştır . Bu süreçte Rum Cemaat Vakıfları'na ait 100'den fazla ve Ermeni Cemaat Vakıfları'na ait 30'dan fazla taşınmaza bedelsiz olarak el konulmuş ve Hazine bu süre zarfında kendisine aktarılan taşınmazlar için cemaat vakıflarından geriye dönük olarak kira bedellerinin iadesini talep etmiştir (Saraçlı, 2007, s.136-137).

4.3. AB Uyum Yasaları Çerçevesinde Cemaat Vakıfları

Türkiye'nin AB adaylığı sürecine girmesi üzerine yapılan reformlarla söz konusu cemaatlerinde konu alınması ile birlikte Türkiye'nin cemaat vakıflarına karşı yaşamış olduğu sorunların kısmen de olsa azalması sağlanmıştır (Saraçlı, 2007, s.138). Bu süreçte taşınmaz problemlerine karşı sınırlı sayıda bazı düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Ancak cemaat vakıflarının taşınmaz sorunu insan hakları veya vatandaşlık hakkı olarak görülmesinden çok milli güvenlik ve dış politika sorunu olarak idrak edilmiştir. Kapsamlı yasal düzenlemeler 2002 yılından sonra AKP döneminde yapılmaya başlanmıştır. AKP'nin bu konudaki iradesinin amacı ile Kopenhag siyasi kriterlerinden birini yerine getirmiş olmak ve AİHM'deki başvurular için önemler almış olmaktadır. (Kurban, Hatemi, 2010, s.24).

Türkiye'deki mevcut cemaat vakıflarının hukuki işleyişleri yukarıda bahsettiğimiz şekilde devam etmiştir. Cemaat vakıflarında taşınmaz haklarının

korunmasına yönelik reform hareketleri ilk olarak 3 Ağustos 2002 yılında 4771 sayılı yasanın kabul edilmesiyle başlamıştır (Saraçlı, 2007, s.138). Buna göre “cemaat vakıfları, vakfiyeleri olup olmadığına bakılmaksızın Bakanlar Kurulu’nun izni ile taşınmaz edinebilme, taşınmaz mal üzerinde tasarrufta bulunabilme ve kendi adlarına tescil ettirebilme” (Korkusuz, Ergün, 2008, s.121) haklarını tanıyan yasa ile 1936 beyannamesinin cemaat vakıflarının taşınmaz elde edinemeyecekleri düşüncesine dayanan hukuk dışı yorum sonlandırılmaya çalışılmıştır (Kurban, Hatemi, 2010, s.24). Bu yasal düzenleme ile beraber cemaat vakıflarının taşınmaz edinmeleri üzerindeki kısıtlamalar ve engeller büyük ölçüde son bulmuştur (Korkusuz, Ergün, 2008, s.121). Ancak taşınmazlarla ilgili olarak tüm işlemleri Bakanlar Kurulu’nu iznine bağlı tutmak, temel haklardan birisi olan mülkiyet hakkını yürütmenin onayına tabii kılmıştır (Kurban, Hatemi, 2010, s.24).

Cemaat vakıflarının bu durumdan ötürü taşınmaz edinimi konusundaki kolaylıklara şüphe ile yaklaşması kaçınılmaz olsa da bu düzenleme yüzyıllık bir geleneği değişime uğratmaya yetmiştir. İlk olarak bu düzenleme ile 1912 yılında cemaat vakıflarının ancak köy ve kasaba içerisinde taşınmaz kazanımlarını belirtmişken bu düzenleme ile, satın alınacak olan taşınmaz için bulunduğu yer adına herhangi bir kısıtlama yer almamıştır. İkinci olarak ise hem 1912 yılındaki kanun hem de 2762 sayılı Vakıflar Kanunu’nda cemaat vakıflarının 6 ay içinde vermeleri gerekli olan beyanname ile tasarruf ettikleri taşınmazları bir defaya mahsus olacak şekilde kendi mülkiyetlerine geçirme sınırlaması son bulmuştur (Korkusuz, Ergün, 2008, s.122).

Bakanlar Kurulu’ iznine tabii kılınan taşınmaz kazanımı konusunda gelen eleştiriler neticesinde Ocak 2003 tarihli reform paketinde izin şartını korunarak Bakanlar Kurulu’ndan Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne aktarılmıştır. Ancak Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün yetkili olması cemaat vakıflarının yıllardır hak ihlallerinin üst düzey sorumlusu olan Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün vakıflar üzerindeki baskısının artmasına olanak sağlamıştır (Kurban, Hatemi, 2010, s.24).

4771 sayılı yasadaki kaynaklanan sorunları çözmek için 4778 sayılı “Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun” çıkarılmıştır. Bu çerçevede

“Cemaat Vakıflarının Taşınmaz Mal Edinmeleri, Bunlar Üzerinde Tasarrufla Bulunmaları ve Tasarrufları Altındaki Taşınmaz Malların Bu Vakıflar Adına Tescil Edilmesi Hakkında Yönetmelik” onaylanmıştır (İzmirli, 2018, s.111). Bu maddeye ilgili olarak usul ve esaslar Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün bağlı olduğu bakanlıktan çıkacak yönetmelikle düzenlenecektir (Korkusuz, Ergün, 2008, s.123). Bu durum ise haklardan faydalanılmasını sınırlama ve koşullara bağladığı için düzenlemedeki olumlu havayı kırmıştır (Kurban, Hatemi, 2010, s.24).

Yönetmelik sadece vakıfların dini, hayri, eğitsel, sosyal, sıhhi ve kültürel alandaki faaliyetlerini karşılamaları için taşınmaz elde etme hakkını tanımıştır. Ancak bu haklardan yararlanma ise “Faaliyette bulunan cemaat vakıfları” başlığı adı altında yer alan 160 cemaat vakfı olarak belirlenmiştir. Aynı durumda olmalarına rağmen bu listenin dışında kalan cemaat vakıflarına taşınmazlarını tescil ettirme hakkı verilmemiştir (Kurban, Hatemi, 2010, s.24). Bu durum ise başka davaların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Liste dışı bırakılan ve listede olan vakıfların açmış olduğu davalar, düzenlemelerdeki tutarsızlıkları göstermektedir. Örnek vermek gerekirse Surp Harç Tıbrebank Ermeni Lisesi Vakfı’nın 4771 sayılı kanuna dayanarak kendi bünyesindeki taşınmazları tescil ettirmek için Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne başvurmuştur. Ancak 160 adet cemaat vakıflarının bulunduğu listede yer almadığı gerekçesiyle istekleri ret edilmiştir. Bunun üzerine Danıştay 10.Dairesi bu vakfın cemaat vakfı olduğuna karar kanaat getirmiş ve yasadan yararlanmaları gerektiğini belirterek Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün yapmış olduğu işlemi iptal etmiştir (Oran, 2019, s. 348).

Daha önce belirtmiş olduğumuz gibi Türkiye Lozan Antlaşması’ndan itibaren istikrarlı bir şekilde azınlık Rum, Ermeni ve Yahudi topluluklarını tanıdığını belirtmiştir. Ancak yönetmelikteki listede yer alan vakıfların 9 Süryani, 3 Keldani, 1 Bulgar ve 1 Gürcü vakıflarının adları geçmektedir (Alkan, 2009, s.102). “Şu an güncel olarak 167 cemaat vakfı bulunmaktadır. Bunlardan 74’ü Rum, 54’ü Ermeni, 19’u Musevi, 10’u Süryani, 3’ü Keldani, 2’si Bulgar, 1’i Gürcü ve 1’i Maroni vakıfları olarak yer almaktadır” (Yılmaz, Milliyet, 2020).

Reform hareketlerinin tüm eksik yönlerine rağmen göreceleri ilerlemeler kaydedilmiş anca cemaat vakıflarının sınırlı ve koşullara bağlı haklardan yararlanmaları bürokratik yapıya takılmaktan kurtulamamıştır. Vakıflar Genel Müdürü Burhan Ersoy'un TBMM Dışişleri Komisyonu'na vermiş olduğu brifingde aktarmış olduğu bilgiler doğrultusunda hazineye geçen taşınmazlar için 108 cemaat vakfı 410 başvuru gerçekleştirmiştir. Bunlardan 181'inin cemaat vakıflarına tescili yapılmıştır. 347 başvuru reddedilirken 893 taşınmazla ilgili olarak belge ve bilgi ibrazları olmadıkları için iadeleri yapılmıştır. 331 taşınmazın mülkiyet sorunu çözülmüş ve sonuçta 1084 taşınmazın cemaat vakıflarına tescili yapılırken 21 taşınmazında bedelinin ödenmesi kararlaştırılmıştır (Yılmaz, Milliyet, 2020).

Uzun süre boyunca cemaat vakıflarına ait taşınmazlara el koyan devlet bürokrasi yapısının, yeni oluşturulan yasal mevzuatlara ve uygulamalara adapte olabilmesi oldukça zor olmuştur. Cemaat vakıflarına getirilen sınırlı haklara rağmen Hazine, cemaat vakıflarına ait taşınmazlara el koymaya devam etmiş yargı ise bu durum karşısında yükümlü olduğu yasalara karşı eski tutumunu sürdürmeye devam etmiştir (Kurban, Hatemi, 2010, s.26). Yargıtay 1.Hukuk Dairesi'nin kararı (29.09.2004 tarih, Esas no:8622, Karar no.9589) bu düzenlemelerde yaşanan aksaklıkları destekler nitelikte olmuştur. Söz konusu olay 1965 senesinde vasiyet yoluyla Yedikule Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi Vakfı'na geçmiş olan taşınmazın tapusunun iptali olduğuna dair Hazine'nin açmış olduğu davadır. İlk derece mahkemesi 4771 sayılı kanunu gerekçe göstererek Hazine'nin isteğinin reddine karar vermiştir. Hazine ardından kararı temyize götürmüştür. Yargıtay, taşınmazın tescili için adı geçen vakfın Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne başvurmuş olup olmadığının tespitine karar vermiştir. 1965 yılında kendi adına tescil edilen ve kayıtlarda yer alan taşınmazın bir kez daha tescili için bürokrasiye başvurmasını gerektirecek kara verilmiştir. Cemaat vakıfları 2003 yılından sonra tapuda kayıtlı olmayan taşınmazlar hakkında tescil başvurusu hakkına sahipken bu karar neticesinde tapulu mallar için tescil başvurusunda bulunma zorunluluğu gibi karmaşık bir durum söz konusu olmuştur (Oran, 2019, s.326).

Taşınmazların tapuya tescili konusunda malikleri nam-ı müstear (saygıdeğer gayrimüslim din adamları, kilise temsilcileri gibi) ve nam-ı mevhum (Hz. Meryem,

H.z.Cebrail) olarak belirtilmiş olan cemaat vakıflarının tescil başvuruları Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından kabul edilmemiştir. Ret işlemini yargıya taşımak ise ayrı bir sorun olmuştur. Çünkü idari yargı adli yargıyı, adli yargı ise burada idari bir karar olduğunu söyleyerek idari yargıyı göstermektedir. Bu durumda iç hukuk yolları tüketilemediği için AİHM'e başvurmak mümkün görünmemektedir. Bürokratik yapının olumsuzlukları ve aksaklıkları nedeni ile tescil için yapılan başvuruların başarı oranı düşük kalmaktadır (Oran, 2019, s.345-347).

Reform hareketleri doğrultusunda yapılan düzenlemeler, cemaat vakıflarının temel sorunlarından olan taşınmazların iadesi veya bedelinin ödenmesi konusunda bir düzenleme getirememiştir. Cemaat vakıflarının AİHM'e başvurularını artırmaları ve Kopenhag Kriterleri neticesinde AB'den gelen talepler AKP Hükümeti'nin yeni bir kanun hazırlamasını sağlamıştır. Mevcut kanunda değişikliklere gitmek yerine yeni bir vakıflar kanunu çıkartılarak tüm vakıfları kapsamaya amaçlanmıştır.

20 Şubat 2008 tarihinde daha önce işlenmiş olan hukuki yeniliklere çözüm olması amacıyla yeni Vakıflar Yasası 5737 sayısı ile kabul edilmiş ve yürürlüğe konmuştur (İzmirli, 2018, s.112). Bu yasa daha önce cemaat vakıflarına olumlu düzenlemeler getiren 5555 sayılı kanun olarak TBMM'de kabul edilmiş ancak Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından dokuz maddesi tekrar görüşülmesi için geri göndermiş bu sebepten dolayı yürürlüğe girememiştir (Kurban, Hatemi, 2010, s.27). Sezer veto sebebinin temel nedeni olarak cemaat vakıflarına verilecek olan hakların Lozan Antlaşması'nın hükümlerine, ulusal çıkarlara ve kamu yararına zarar vereceği düşüncesi ile gayrimüslim vatandaşları tehlikeli olarak gören bir yaklaşım sergilemiş ve veto işlemini gerçekleştirmiştir (Oran, 2019, s.348).

Ahmet Necdet Sezer'in görev süresinin sona ermesinin ardından Abdullah Gül Cumhurbaşkanlığı görevine gelmiş ve Şubat 2008' de veto edilmiş olan maddelerde değişiklik yapılmadan sadece kanun sayısı değiştirilip 5737 sayılı kanun olarak aynen kabul edilmiştir (Kurban, Hatemi, 2010, s.27).

Cemaat vakıfların taşınmaz mal edinebilme ve edindikleri taşınmazlar üzerinde tasarrufta bulunabilme, belirli koşullar dahilinde elde etmiş oldukları malları veya

hakları daha yararlı olanıyla değiştirme veya parasal değerine dönüştürebilme imkanı tanınmıştır. Hayrat olarak kullanılmayan taşınmaz için aynı veya başka bir cemaat vakfına ayırmaları mümkün kılınmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne bildiri yapmaları dahilinde iktisadi işletme veya şirket kurma hakları verilmiş ve yine bildiride bulunmaları dahilinde yurt içi ve dışındaki kuruluşlardan aynı ve nakdi yardım alma hakları tanınmıştır (İzmirli, 2018, s.112).

nceki düzenlemelerden farklı olarak herhangi bir kurumdan izin şartı alınmadan ve dini, hayri, sosyal amaçları yerine getirme sınırlaması olmadan vakıflar için serbestçe mal edinme olanağı sağlandığı görülmektedir (İzmirli, 2018, s.113). Bunların dışında cemaat vakıflarının taşınmaz edinme hakları sınırsız değildir ve kanunda açıkça belirtilmemiş olsa dahi yapılarına ve amaçlarına uygun bir şekilde mal kazanımları yapmalarını kabul etmek gerekmektedir (Çağatay, 2011, s.123). Ancak amaçları doğrultusunda hak ve borçlara sahip olabilmektedirler. Dolayısıyla mal kazanımı için vakıfların amaçlarının dikkate alınması gerekmektedir (Çağatay, 2011, s.138). Kanunda açık bir şekilde belirtilmemiş olsa da mal kazanımı konusunda vakıfların amaçlarının göz önünde tutulması gerekliliği Anayasa Mahkemesi kararlarında da ifade edilmektedir (İzmirli, 2018, s.113). Anayasa Mahkemesi’nin 17 Haziran 2010 tarihli ve E.2008/22 K.2010/82 sayılı kararına göre;

“... Bir zel hukuk tüzel kişisi olan vakıfların mal edinmeleri sınırsız bir hak olmayıp, ancak bünyelerine ve amaçlarına uygun olmaları koşuluyla mümkündür. Bir başka ifadeyle vakıfların mal edinebilmeleri konusunda vakfın kendi bünyesi ve amacından kaynaklanan doğal ve zorunlu sınırlar söz konusudur. Bu hususta, yasada bir kurala yer verilmemiş olması ona sınırsız bir mal edinme hakkı tanımaz. Bu noktada 4721 sayılı Kanun’un vakfa ilişkin genel kuralları ile 5737 sayılı Kanun’da öngörülen ve Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne yapılan amaca uygunluk denetimleri de bulunmaktadır...”

En önemli yenilik ise Kanun’un geçici 7. Maddesinde ifade edilmiştir. Buna göre cemaat vakıflarına, haksız olarak el konulan taşınmazların belli şartlarda iade edilmesine karar verilmiştir.

“Cemaat vakıflarının;

a) 1936 Beyannamelerinde kayıtlı olup, halen tasarruflarında bulunan nam-ı müstear veya nam-ı mevhumlar adına tapuda kayıtlı olan taşınmazlar,

b) 1936 Beyannamesinden sonra cemaat vakıfları tarafından satın alınmış veya cemaat vakıflarına vasiyet edildiği veya bağışlandığı halde, mal edineme gerekçesiyle halen; Hazine veya Genel Müdürlük ya da vasiyet edenler veya bağışlayanlar adına tapuda kayıtlı olan taşınmazlar, tapu kayıtlarındaki hak ve mükellefiyetleri ile birlikte bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren on sekiz ay içinde müracaat edilmesi halinde, Meclisin olumlu kararından sonra, ilgili tapu sicil müdürlüklerince cemaat vakıfları adına tescilleri yapılır.’’

2011 yılında getirilen bu geçici madde bu zamana kadar çeşitli sebepler ile cemaat vakıflarının elinden alınan taşınmazların belirli şartlar altında geri verilmesini öngörmektedir. Cemaat vakıfları tartışmasında birtakım ilerlemeler sağlansa da bu madde 1936 beyannamesi ile 1960’lı yılların ortalarından itibaren el konulan ve hukuk dışı kararlarla Hazine’ye geçen bütün taşınmazların geri verilmesini öngörmemektedir.

Cemaat vakıflarının en temel sorunlarından olan bu konu için ilerleme sağlanılamadığı ve aksine daha da geriye gidildiği anlaşılmaktadır. Bir hukuk devletinin gereği olarak hukuk dışı el konulan taşınmazların Vakıflar Genel Müdürlüğü veya Hazine’den alınarak asıl sahiplerine ve satılmışsa iyi niyetli üçüncü kişilere bedelinin ödenmesi gerekmektedir (Oran, 2019, s.349).

Maddenin (b) bendinde “Mal edineme gerekçesiyle” ifadesi çeşitli yollarla mal edinen ve 1974 yılında Yargıtay kararıyla cemaat vakıflarının ellerinden alınan taşınmazların, Hazine, Vakıflar Genel Müdürlüğü, vasiyet edenlere veya bağışlayanların adına kaydedilenlerden sadece bir kısmının geri verilmesini gerekli görmektedir. Ancak cemaat vakıflarının başka sebepler ile ellerinden alınan başka taşınmazlarda mevcuttur. Bu sebepler:

- 1) cemaat vakfi adına kayıtlı olup mahkeme kararıyla tapu kaydının iptal edilmesi suretiyle yeniden eski malik adına kaydedilmiş olan taşınmazlar; 2) cemaat vakfi adına kayıtlı olup mahkeme kararıyla tapu kaydının iptal edilmesi suretiyle yeniden eski malik adına kaydedilmiş olan, ancak eski malikin de gaip olması nedeniyle on yıl kayyum tarafından idare edildikten sonra Hazine veya Vakıflar Genel Müdürlüğü adına kaydedilmiş olan taşınmazlar; 3) cemaat vakfi adına kayıtlı olup mahkeme kararıyla tapu kaydının iptal edilmesi suretiyle Hazine adına kaydedilmiş olan taşınmazlar; 4) cemaat vakfi adına kayıtlı olup mahkeme kararıyla tapu kaydının iptal edilmesi suretiyle Vakıflar Genel Müdürlüğü adına kaydedilmiş olan taşınmazlar; 5) vasiyetname ile cemaat vakıflarına vasiyet edilmiş olup mahkeme kararıyla vasiyetlerinin iptaline karar verilen taşınmazlar; ve 6) cemaat vakıflarının elinden alınıp üçüncü kişiler adına tescil edilen taşınmazlardır (Kurban, 2007, s.7).

Haksız ve hukuk dışı uygulamalarla el konulan bütün bu taşınmazların iadesine yönelik herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Ayrıca bu vakıflardan el konularak devredilen veya satılan taşınmaz için de herhangi bir tazminat gerçekleştirilmemektedir. Nitekim ellerinden alınan taşınmazların iade işleminin gerçekleşmesi için tasarruflarında bulunma şartı çelişki yaratmaktadır (Oran, 2019, s.349-350).

4.3.1. Geçici madde 7 yerine geçici madde 11'in getirilmesi

Vakıflar Kanunu'na 2011 yılında aleyhte sonuçlanan davaların neticesinde Geçici Madde 7 yerine Geçici Madde 11 getirilmiştir. Böylelikle 2003 ve 2008 senesinde yapılan reformlara bir yenisi daha eklenmiştir.

2011 Ağustos ayında kabul edilen Geçici Madde 11 metni şöyledir:

“Cemaat vakıflarının;

- a) 1936 Beyannamesi'nde kayıtlı olup malik hanesi açık olan taşınmazları,
- b) 1936 Beyannamesi'nde kayıtlı olup kamulaştırma, satış ve trampa dışındaki nedenlerle Hazine, Vakıflar Genel Müdürlüğü, belediye ve il özel idaresi adına kayıtlı taşınmazları,
- c) 1936 Beyannamesi'nde kayıtlı olup kamu kurumları adına tescilli olan mezarlıkları ve çeşmeleri, tapu kayıtlarındaki hak ve mükellefiyetleri ile birlikte bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren on iki ay içinde müracaat edilmesi halinde, Vakıflar Genel Müdürlüğü Meclisi'nin olumlu kararından sonra, ilgili tapu sicil müdürlüklerince cemaat vakıfları adına tescil edilir.

Cemaat vakıfları tarafından satın alınmış veya cemaat vakıflarına vasiyet edildiği veya bağışlandığı halde, mal edineme gerekçesiyle Hazine veya Genel Müdürlük adına tapuda kayıt edilen taşınmazlardan üçüncü şahıslar adına kayıtlı olanların Maliye Bakanlığınca tespit edilen rayiç değeri Hazine veya Genel Müdürlük tarafından ödenir.

Bu maddenin uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar yönetmelikle düzenlenir.” (Resmi Gazete, 2011).

Diğer kamu kuruluşlarının mülkiyetinde olan mallar ve mazbut vakıflara dahil edilmiş olan cemaat vakıflarının, tüzel kişiliklerinin verilmesi ile ilgili olarak bir düzenleme bulunmamaktadır. Vingas, 1936 Beyannamesi'nden sonra tescillenmemiş

taşınmazlarla ilgili herhangi bir düzenleme bulunmamasının bu geçici maddenin en önemli eksikliklerinden biri olarak görmektedir (Agos, 2012).

Geçici Madde 11 birçok sorunu giderememiştir. Örnek vermek gerekirse (a), (b) ve (c) bentlerinde yer alan “1936 Beyannamesi’nde kayıtlı olma” koşulu aranması bir hata olarak görülmektedir. Çünkü Hatay Türkiye’ye 1939 yılında dahil olmuştur ve buradaki Rum Ortodoks Vakfı’nın 1936 Beyannamesi vermesi olanaksız gözükmektedir. Cemaat vakıflarından yıllarca önce verilmiş olan evrakları istemek taşınmazların iade işlemlerini de yokuşa sürmek anlamına gelmektedir. Bu evrakların devletin kendisinin elinde olması veya temin edebilme imkanı daha kolay bir ihtimal olarak gözükmektedir (Oran, 2019, s.352).

(B) bendinde yer alan kamulaştırmalar ifadesi doğru anlamda kullanılmamaktadır. Çünkü el koyma işlemleri kamu yararı gözetmemiş ve zor konularak gerçekleştirilmiştir. Pongaltı Ermeni Mezarlığı üzerinde bugün TRT, Ordu Evi, Divan Otel, Kongre Merkezi ve Hilton Oteli’nin bir kısmı yer almaktadır. 1934 yılında mahkeme kararıyla belediyeye geçen bu mezarlık (b) bendinden faydalanamamaktadır. (C) bendindeki 1936 Beyannamesi’ne kayıtlı olmak ifadesi de Ermeni Mezarlığı için geçerliliğini yitirmektedir. Çünkü 1936 yılında kayıtlı olamamış ve kayıtlı olmayan bu mallar için herhangi bir çözüm üretilmemiştir (Oran, 2019, s.353-353).

Lozan Antlaşması’nda geçen “Türk hükümeti, söz konusu azınlıklara ait ... mezarlıklara ... tam bir koruma sağlamakla görevlidir” ifadesinden dolayı 1936 yılında kayıtlı olduğuna bakılıp bakılmaksızın mezarlıklara dokunulmamalıdır. Ayrıca eğer taşınmazlara haksız yere el konulduğu düşünülüyor ve geri vermek için adımlar atılıyorsa Vakıflar Genel Müdürlüğü Meclis kararlarının olması olumsuzluk yaratabilmektedir.

Bu süreci yakından izleyen Avrupa Komisyonu, 2011 yılı Türkiye İlerleme Raporu’ndaki yer vermiş olduğu ifadelere göre Geçici Madde 11 cemaat vakıflarının 1936 Beyannamesine giren taşınmazların geri verilmesini kısmen de olsa sağlamakta ve 2008 yılında çıkarılan kanunun sınırlarını genişletmektedir. Ayrıca Türkiye’nin tüm

cemaat vakıflarının taşınmaz haklarına tam olarak saygı göstermesi gerekliliğini belirten tespitlere yer vermiştir (Tüsev, 2013, s.3-4).

4.4. Cemaat Vakıflarının AİHM Başvuru Süreçleri

Cemaat vakıfları, mülkiyet haklarını engelleyen uygulamalara karşı uzun bir dönem boyunca iç hukukta mücadele etmeye çalışmışlardır. Ancak Türkiye, Lozan Antlaşması'na da göre korumakla görevli olduğu gayrimüslimlerin en temel haklarından olan taşınmaz edinimi konusunda ayrımcı yasaları ve düzenlemeleri hayata geçirerek hukuk dışı yaptırımlarla yasal olanak sağlamıştır.

Tüm bu yukarıda bahsetmiş olduğumuz süreçlerin neticesinde iç hukuk yollarını tüketen cemaat vakıflarının bir kısmı taşınmaz sorunları için AİHM'e başvurmuştur. 1999 senesinden sonra açılmaya başlanan davalara 2007 sonrasında benzer özellikte kararlar verilmiştir (İzmirli, 2018, s.115-116).

Mülkiyet hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 1 No'lu Protokol'ün "Her gerçek ve tüzel kişinin mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkı vardır. Herhangi bir kimse, ancak kamu yararı sebebiyle ve yasada öngörülen koşullara ve uluslararası hukukun genel ilkelerine uygun olarak mal ve mülkünden yoksun bırakılabilir" (Grgic, Mataga, Longar, Vilfan, 2007, s.6) şeklinde belirtilmektedir.

AİHM'in bu konudaki davalara yaklaşımında benimsemiş olduğu usulüne göre, mülkiyet hakkına yapılan ihlalin mevcudiyetinin tespitini gerçekleştirdikten sonra Ek 1 No'lu Protokol'ün 1. Maddesindeki koşullara uygun olup olmadığına bakılmaktadır. Ek 1 No'lu Protokol'ün çerçevesi yorumlanarak ve geliştirilmiş ve AİHM tarafından hukuk tarafından öngörülme, orantısallık, ölçülülük, kamu yararına olma ve uluslararası hukukun genel ilkelerine uygun olma ilkeleri AİHM'in davaları etkileyecek kriterleri olarak ifade edilmektedir (Şimşek, 2010, s.42-43).

AİHM'in mülkiyet haklarının korunması ile ilgili olarak içtihatları incelendiğinde Ek 1 No'lu Protokol'ün bağış ya da miras gibi benzer başka yolla

mülkiyet kazanımını güvence altına almadığı sadece mevcut mülkü koruduğu görülmektedir. Bu korunma sadece fiilen ve mevcut ileri sürülebilen kapsamlarda olması gerekmektedir. Bu nedenle 1. Maddenin çalışma mekanizması sadece mevcut mülke yapılan ihmalleri içermekte ve mülk edinme hakkı burada ele alınmamaktadır.

Cemaat vakıflarının yeni taşınmaz edinmeleri sınırlayacak uygulamaların Ek 1 No'lu Protokol'e aykırı geleceği ihtimal dahilinde görünmemektedir. AİHM'in bu konudaki denetimleri ve vereceği kararlar sadece uygulamanın, hukuka uygun olup olmadığı, keyfi ya da gayrihukuki özellikleri barındırıp barındırmadığı ile münhasır kalmaktadır. Lozan Antlaşması'nın 40. Maddesine göre cemaat vakıflarının sadece dini, hayri ve sosyal amaçlar doğrultusunda okul vb. kurumlara sahip olabilmeleri ifade edilmiş bu sebeple cemaat vakıflarının yeni taşınmazlara sahip olmasının kısıtlanması ise zorunlu bir durum olarak ortaya çıkmıştır. Ancak 5737 sayılı Vakıflar Kanunu tüm vakıfların serbestçe mal edinmelerini belirtmektedir. Bu nedenle Lozan Antlaşması'nın 40. Maddesini 5737 sayılı kanun bertaraf etmektedir (Şimşek, 2010, s.43-46).

4.4.1. Rum cemaat vakıfları ile ilgili olarak AİHM kararları

Türkiye'nin AB adaylığını ilanından sonra cemaat vakıflarının 1999 yılında açmış olduğu davaların ilk sonuç Rum Ortodoks Cemaati'ne ait Fener Rum Lisesi Vakfı'nın davasından alınmıştır (Kurban, Hatemi, s.32). 1952 ve 1956 senelerinde almış olduğu tapu 1996 senesinde iptal edilip Hazine tarafından el konulunca 1997 yılında AİHM'e başvurulmuş (Başvuru No: 34478/97) ve Ek 1 No'lu Protokol'ün ihlalinin kararlaştırılması neticesinde Türkiye'nin adı geçen vakıfa 910.000 Euro tazminat ödemesine karar verilmiştir (Milliyet, 2007). AİHM böylelikle Türkiye'nin cemaat vakıflarına karşı göstermiş olduğu taşınmaz politikalarının gayrihukuki olduğunu tescil etmiş ve bu emsal karardan sonra Türkiye, AİHM'de cemaat vakıflarına karşı olan davaları kaybetmiş olmakta ve uluslararası prestijini sarsıntıya sokmaya başlayacaktır. (Oran, 2019, s.350). Vakfın avukatı olan Gülten Alkan emsal karar neticesini 1936 Beyannamesini yasalara ve mevzuatlara uygun bulan Yargıtay'ın vermiş olduğu tüm kararların "ölüm fermanı" olarak nitelendirmiştir (Kurban, Hatemi,

2010, s.27). Hükümet öngörülen üç aylık yasal süre içerisinde tazminatı kabul ederek ödemeyi gerçekleştirmiştir.

Fener Rum Patrikhanesi'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan ferman ile Zafiris ve Syngros ailelerinin bağış belgelerini Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne göstererek Büyük Ada Erkek ve Kız Yetimhanesi binasının geri verilmesini talep etmiştir. Bu talepleri ret kararıyla karşılaşınca Temmuz 2008'de Rum Patrikhanesi yetimhane için AİHM'e başvurmuştur. AİHM Türkiye'nin Ek 1 No'lu Protokolü'ndeki mülkiyet hakkının ihlaline karar vererek tazminat cezası öngörmüştür. Bunun sonucunda AİHM 15 Haziran 2010'da verilen kararda Türkiye'yi adı geçen taşınmazı 3 ay içinde Patrikhane'ye iade edilip tescil ettirmesine ve 6000 Euro tazminat ödemesine mahkum etmiştir. Bu karar neticesinde Fener Rum Patrikhanesi'nin yetimhane tapu kaydından dolayı tüzel kişiliği de tanınmıştır (Başvuru No: 14340/05).

Bu süreç ve AİHM tarafından verilen kararlar neticesinde Türkiye cemaat vakıflarıyla bu sorunu uzlaşmayla çözmek istemiştir. Çünkü bir devletin yapmış olduğu ihlaller AİHM kararlarında geçerse bu durum istatistikler yansımakta ve ülkenin sicili karalanmaktadır. Ancak uzlaşma gerçekleştirildiği vakit ortada dava olsa dahi istatistiklere yansımamaktadır (Oran, 2019, s.351). Tüm bu süreçler neticesinde 52 Rum Vakfı'nın gerçekleştirmiş olduğu 712 başvurusundan 170'i geri iade edilmiş, 531'i reddedilmiştir (Yılmaz, Milliyet, 2020).

Günümüzde sayıları oldukça sınırlı olan cemaat vakıfları sosyal yardımlaşma, dayanışma, dini ve eğitim alanında amaçlarını ve varlıklarını sürdürmektedir. Osmanlı İmparatorluğu zamanında da bu amaçlarla kurulan cemaat vakıfları, imparatorluğun çöküşünde rol oynamış olsalar da varlıklarını Türkiye Cumhuriyeti'ne miras olarak bırakmışlardır. Cumhuriyet döneminde de cemaat vakıfları diğer vakıflardan farklı statülerde olmuş ve meşruiyetini Lozan Antlaşması'ndan almıştır. Avrupalılaştırma sürecinde cemaat vakıflarının meşruiyeti, Kopenhag Kriterleri çerçevesinde güçlendirilmeye çalışılmış ve cemaat vakıflarının temel sorunlarından olan taşınmaz edinimi konusunda hukuki iyileştirmelere gidilmiştir. Ancak tüm bu düzenlemeleri ele aldığımızda 1936 beyannamesi ile ortaya çıkan taşınmazların sorunu hala devam

etmekte ve Avrupalılaşma sürecinde gerçekleştirilen tüm olumlu çözümlere rağmen tam olarak bu mevzuatlar uygulanamamaktadır. Avrupalılaşma sresinden günümüzde oldukça uzaklaşan Türkiye bu yüzden bu soruna çözüm üretmekte yetersiz kalmaktadır.

XXXXXS
GCPS

SONUÇ

1950'li yıllarda, dünyanın geri kalanıyla birlikte büyük ölçüde benzer görünüm sergileyen Avrupa, kendi çıkarlarını gözeten ulus devletlerden oluşmaktaydı. Savaş sonrası düzende ulus devletlerin çıkarları ve egemen devlet anlayışı ile ilerlenemeyeceği algısı yavaş yavaş Avrupa içerisinde hakim bir görüş olarak ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki koşullar Avrupa'da bütünleşme hareketleri için uygun bir ortamın oluşmasında ve atılan adımların başarılı kılınmasında ise etkili olmuştur. Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin üyeliğe kabul edilerek büyük bir genişleme sürecine giren AB, üye ve aday ülkelerin siyasi ve ekonomik yapılarını kendi müktesebatına uygun olarak dönüştürürken bu dönüştürücü tesirini Avrupalılaştırma kavramı ile ifade etmeye başlamıştır.

Bir uluslararası aktör olarak AB, Avrupa bütünleşmesi çerçevesinde, fayda maliyet temelinde ülkelerin demokratik dönüşümlerinde etkin rol oynamaktadır. AB bu etkin rolü oynarken aday ülkelerin ve kurumların davranışlarına uygun politikaları uygulamaları için teşvikler içeren yumuşak güç kullanımı ve koşulluluk stratejisi ile dönüştürücü gücünü kullanmaktadır. Bu etkiyi açıklamak için ülkedeki aktörlerin zarar hesabı yapması kapsamında değerlendirilen rasyonel kurumsalcılık, AB'nin değer ve normlarının toplumda sosyalleşme ve toplum tarafından benimsenerek yerleşmesi bağlamında sosyolojik kurumsalcılık ve neden sonuç ilişkisi kurarken tarihsel süreçlerin analiz edilmesi gerekliliğini savunan tarihsel kurumsalcılık kuramlarının tamamlayıcı bir rol oynadığı görülmektedir.

Avrupalılaştırma kavramı genel olarak, üye ve aday ülkelerin kurum ve kuruluşlarının karar almalarını, işbirliği sağlamalarını, politikaları üretme ve uygulanmasını yöneten mekanizmalar olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucunda AB ile üye ve aday ülkelerin siyasa yapım ve uygulama süreçlerinde etkileşimi oluşmaktadır. Bu etkileşim gerçekleşirken Avrupalılaştırmanın özellikle aday ülkeye uygulanan uyum baskısının yaratmış olduğu yapısal değişim ölçülmektedir. Avrupalılaştırma sürecinin etkili biçimde çalışması ve demokratik dönüşümün gerçekleştirilmesi için kamuoyu desteği, STK'ların desteği, veto noktalarının azlığı,

oluşan veto noktalarına karşı gelebilecek güçlü bir iktidarın varlığı, kurumların Avrupa düzeyindeki normlara yatkınlığı gibi kolaylaştırıcı faktörlerin varlığı gerekmektedir.

Avrupalılaşma sürecinde ortaya çıkarılacak mekanizmaların, uygulanacak yerel düzeydeki elitlerin perspektifinde olumlu bir imaja sahip olması gerekmektedir. Aksi takdirde uyum mekanizmalarına karşı ortaya çıkan şüpheli bir yaklaşım Avrupalılaşma sürecinden soğuma etkisini ortaya çıkarabilmektedir. Güçlü bir Avrupalılaşma süreci, yerel kurum ve kuruluşların kendisine ait kolaylaştırıcı unsurları tarafından desteklenmediği sürece ulusal düzeyde değişikliğe kendiliğinden yeterli olamayacaktır.

Türkiye Avrupa Birliği yolundaki uzun hikayesinde Avrupalılaşmanın dönüştürücü etkisi altında kalmıştır. Bu etkiyi Türkiye’de özellikle çalışmanın konusu olan azınlık hakları üzerinden değerlendirebilmek için ülkede bu alanın gelişimini Osmanlı mirası, Cumhuriyet dönemi ve yakın zamanda inceleme gereği olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu Türk İslam medeniyetinin mirasçısı olarak inanç ve kültürel anlamda farklı gruplar ile hoşgörülü yaşama konusunda başarılı olmuş olsa da Klasik Dönem’de bu durumdan söz etmek tam anlamıyla mümkün olamamıştır. Fatih döneminde sonra millet sistemi denilen yapı oturmaya başlamış ve gayrimüslimlere ve onların liderlerine birtakım özerklikler verilmiştir. Özellikle Tazminat Dönemi’nden sonraki gelişmeler millet sisteminin bozulmasına yol açmış ve batılı devletlerin etkisi ile geniş ayrıcalıklar elde eden gayrimüslimler Osmanlı’nın dağılmasında da etkin rol oynamışlardır. Osmanlı’dan sonra onun mirasçısı olarak yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde ise azınlık hakları Lozan Antlaşması ile belirlenmiş ve uluslararası garanti altına alınarak güvence mekanizmasına bağlanmıştır. Lozan Antlaşmasına göre ise bu haklar yalnızca üç azınlık grubuna (Rumlar, Ermeniler ve Museviler) uygulanmıştır. Savaş sonrası yapılan antlaşma kriterlerine göre bakıldığı zaman bu durum hukuken tutarlı olsa da Türkiye’nin azınlık haklarını gayrimüslimlerle sınırlaması günümüz çağdaş eğilimlerin ve standartların çok gerisinde kaldığı görülmektedir.

Cumhuriyetin ilanından itibaren Türkiye’de de Batılılaşma politikalarının ve normların etkisiyle dönem dönem sosyo-kültürel değişimler yaşanmıştır. Bu

değişimler Türkiye'nin AET'ye üye olmak istemesiyle somut bir hedef ve ivme kazanmıştır. 1963 Ankara Anlaşması ile geleceğini Avrupa'da gören ve tam üyelik perspektifini bu antlaşma ile belirleyen Türkiye, on yılda bir darbelerle bölünen demokrasisi ile AB'nin en önemli önceliği olan bu konuda güven telkin edememiştir. 1993 Kopenhag Zirvesi'nde somutlaşan AB'nin siyasi kriterleri üyelik perspektifindeki tüm ülkeler için demokrasi şartını ön plana çıkarmıştır. 1999 yılındaki Helsinki Zirvesi sonrası Türkiye'ye verilen adaylık statüsü ile hedefler ve kriterler netlik kazanmış ve yol haritası belirlenmiştir. Böylelikle Türkiye'nin Avrupalılaşma süreci Helsinki Zirvesi sonrası tam anlamıyla belirginleşmeye başlamıştır. Avrupalılaşma sürecinin içeriğini ise daha çok demokratikleşme olgusu oluşturmuştur. Türkiye açısından kazanılacak ödül; üyeliğin getireceği avantajlar somut ve güçlü olduğundan AB'nin demokratik koşulluluğunun etkisi ile kurumların dönüşümünde etkili bir çaba harcanmıştır. 1999 ve 2004 yılları arasında Türkiye, ülkede demokrasiyi ve insan haklarını güçlendirmeyi amaçlayan Kopenhag kriterleri doğrultusunda birçok kapsamlı reform yaşamıştır.

Avrupalılaşma sürecinde Türkiye'nin yapmış olduğu reformlar ile kurumsal uyumlanmanın etkinlik kazandığı görülmektedir. Kopenhag Kriterleri ve koşulluluk doğrultusunda yapılan değişiklikler ile uyum sürecinde olduğu ve bu sürecin özümsemesi için gerçekleştirilen çalışmaların varlığı gözlemlenebilmektedir. Kopenhag Kriterleri'nde de üzerinde durulan azınlık hakları konusunda birçok mekanizmayı benimseyip bu bağlamda düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. Nitekim 1999-2004 yılları arasında Türkiye, ülkede demokrasiyi ve insan haklarını güçlendirmeyi amaçlayan, Kopenhag Kriterleri doğrultusunda birçok kapsamlı reformlar yaşamıştır. Öncelikle AB uyum paketleri ve anayasa değişiklikleri olarak nitelendirilen ve birçok alana dokunan bir dizi reformlar AB katılım süreci kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Uluslararası ve ulusal planda görülen azınlık hakları ile ilgili gelişmeler sistematik hale gelmeye başlayınca kurumlar tarafından yapılan çalışmalar ve oluşturulan belgeler aynı zamanda AB'nin azınlık hakları birikiminin oluşumunda da etkili olmuştur. Demokrasinin ön planda olduğu uluslararası sistemde yerini sağlamlaştırmak isteyen Türkiye azınlık rejimleriyle ilgili birçok düzenlemeyi ve

antlaşmayı kabul etmiş ve son olarak AB adaylığı ile kendini yeni bir hareketin içerisinde bulmuştur. AB entegrasyonunun bir sonucu olarak ortaya çıkan Avrupalılaşıma ve onun yaratmış olduğu tesir ile birlikte Türkiye'nin demokratikleşme süreci başka bir boyuta taşınmıştır. Türkiye AB'ye adaylığı ilan edildikten sonra Kopenhag Kriterleri'ni yerine getirmek için anayasal ve yasal birçok reform hareketleri doğrultusunda azınlık hakları konusunda da birtakım düzenlemeleri hayata geçirmiştir. Ancak bu düzenlemeler azınlık grupları tarafından yeterli görülmemiş ve uygulanabilirliği tartışılır olmuştur.

Türkiye'nin azınlık politikaları temel olarak Lozan Antlaşması ile belirlenmiş olup Avrupalılaşıma sürecinde gerçekleşen demokratikleşme hareketlerinden etkilenmektedir. Lozan Barış Antlaşması ile hukuksal çerçevesi belirlenen azınlık politikaları, Cumhuriyet kurulduğu andan itibaren ulus devlet prensibi kapsamında ele alınmıştır. Ortak kültürü paylaşan insanlara millet denilmekte ve Türkiye sınırları içerisinde yaşayan Türk kültüründen farklı kültüre sahip milletler bulunmaktadır. Çoğunluğun önemli parçasını oluşturan ve farklı dil, din ve etnik kökene sahip Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olan bu milletlerin ise hepsi azınlık olarak kabul edilmemektedir. Lozan Antlaşması ve devletimizin kuruluş prensipleri çerçevesinde Rum, Ermeni ve Museviler azınlık statüsünde yer almaktadır. Uluslararası, anayasal ve yasal eksiklikler nedeniyle Türkiye azınlıklara yönelik asimilasyon ve baskı odaklı politikalar uygulamakla eleştirilmektedir. Bu baskı ise en çok azınlıklara ait vakıflarda hissedilir olmaktadır. Cemaat vakıfları olarak geçen bu vakıflar Cumhuriyet kurulduktan sonraki dönemde taşınmazlarla ilgili sorunlarla karşılaşmış ve hak talepleri Türkiye tarafından cevapsız kalmıştır. El konulan taşınmazlarının iadesini isteyen birçok vakıf konuyu AİHM'e götürmüş ve AİHM'in vermiş olduğu kararlar Türkiye'nin sicilini kötü yönde etkilemiştir. Cemaat vakıflarına ait bu zamana kadar 1084 taşınmazın iadesi yapılmış olsa da iade edilmesi gereken ve bedelinin ödenmesi icap eden daha birçok taşınmaz sorunu bulunmaktadır.

Cemaat vakıfları ile ilgili olarak ilk reform hareketi 2002 yılında başlamış ve 1936 beyannamesinin hukuk dışı yorumu sonlandırılmaya çalışılmıştır. Ancak taşınmaz işlemleri Bakanlar Kurulu'na ardından 2003 yılında ise Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlanmıştır. Bu durum ise bürokratik baskıları daha da çok arttırmıştır.

Her ne kadar AB adaylığı süresince cemaat vakıflarının taşınmaz sorunu ile ilgili olarak olumlu gelişmeler yaşanmış olsa da hukuk devleti olmanın gereklerini tam anlamıyla yerine getiren bir ilerleme kaydedilmemiştir. Taşınmazların edinilmesine ilişkin olarak bir engel olmamasına rağmen eski hukuki düzenlemelerden daha da kötüye gidilerek taşınmaz edinimine izin şartı getirilmiştir. Yasalarla tanınan birçok hak ise bürokratik yapıya takılı kalmıştır. El konulan taşınmazların geri verilmesi veya tazminatının ödenmesi için taraf olduğu sözleşmeler ve anayasal sorumluluklar nezdinde herhangi bir uygulama yapıldığı görülmektedir. Cemaat vakıflarının ellerinden alınarak üçüncü kişilere devredilen veya satılan taşınmazlar adına herhangi bir tazminat ödenmesi öngörülmemektedir. Ayrıca iade edilen taşınmazlar için cemaat vakıflarının tasarrufunda halen bulunuyor olma şartı iyi niyetli bir durum ortaya koymamaktadır. Yasal bir kargaşaya sahip olan cemaat vakıflarının taşınmaz haklarına ilişkin durum Lozan Antlaşması'nın, AİHS'in ve Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin ve Anayasa'nın getirmiş olduğu haklar doğrultusunda oluşturulan yasal düzenlemelerin yerine getirilebilmesi ile çözüme kavuşturulması gerekmektedir.

2005 yılından sonra, Türkiye'nin yükselen Avrupalılaşıma ivmesi katılım müzakerelerinin başlamasının ardından hüsrana dönüşmeye başlamıştır. Türkiye'deki bu hüsrana, katılım müzakerelerinin açık uçlu bir süreç olarak tanımlanmasından sonra tam üyelik hedefine olan inancın yitirilmesiyle olmuştur. Bunun en önemli nedenleri arasında üye devletlerin Türkiye'nin katılımı ile Türk nüfusu, coğrafi konumu, yüzölçümü, ekonomik ve askeri potansiyelinin yanı sıra kültürel ve dini özelliklerinin bileşiminde önceki genişlemelerden farklı bir yapıda olmasını gerekçe göstererek tam üyeliğine karşı çıkması ve Avrupa kültürüyle bağdaşmadığı düşünülen Türkiye'nin kimliği ile ilgili endişelerin geniş çapta dile getirilmesidir. Bu bağlamda Türkiye'nin tam üyelik umutları olumsuz etkilenmiştir. Avrupalılaşıma sürecinin kolaylaştırıcı faktörlerin desteğinin de yavaş yavaş yitirilmesi ile bu süreç soğumaya başlamış ve ivmesinin günümüze kadar iyice düşmesine neden olmuştur. Bunların neticesinde Türkiye'de üyelik perspektifi ile atılmış olumlu adımların azınlıklara yönelik uygulamalarda olumlu bir fark yaratmış olsa da söz konusu haklarda halen önemli eksiklikler ve uygulamada sorunlar olduğu görülmektedir. Bu çalışmada, Avrupalılaşımanın ivmesinin düşmesiyle sürecin getirmiş olduğu yeniliklerin

Türkiye'deki azınlık gruplarını tatmin etmemiş olduğu ve cemaat vakıflarının en temel sorunlarından olan mal edinimi konusundaki sorunun çözülememiş olduğu Rum cemaat vakıfları örneği üzerinden ortaya konmuştur.

KAYNAKÇA

2644 Sayılı Tapu Kanunu (1934).

4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu. (2001).

Afşar, Ö. A. (2017). Rasyonel Kurumsalcılık Ve Sosyolojik Kurumsalcılık Açısından Avrupalılaşıma Yaklaşımı. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17, 65-84.

Ahmad, F. (2017). *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (16. Baskı). Ankara: Kaynak.

Ahmed, T. (2011). *The Impact of EU Law on Minority Rights*, Oxford: Portland. Erişim Adresi: _

Ahmed, T. (2015). The EU's Relationship with Minority Rights. Evangelia Psychogiopoulou (Ed.), *Cultural Governance and the European Union* içinde, (s.177-191).

Akay, A. S. (2005). *Temel İnsani Değerler Açısında Avrupa Birliği ve Türkiye: Eşitlik, Adalet, Hak ve Özgürlükler*”, *Avrupa Birliği Çağdaş Uygarlığın Yolu mu, Ulusal Egemenliğin Sonu mu?* Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Akdoğan, Y. (2004). *Kırk Yıllık Düş Avrupa Birliği'nin Siyasal Geleceği ve Türkiye*. İstanbul: Alfa.

Akgönül, S. (2015). Uluslararası Standartlar Işığında Türkiye'de Azınlık Meselesi. *Alternatif Politika*, 7 (2), 210-230.

Aksoy, E. G. (2020). Avrupa kimliğinin oluşumu ve evrimi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (45), 26-39.

Akyıldız, Y , Abay, A . (2017). Vakıf Müessesesinin Gelişimi Ve Mahiyeti Tarihsel Bir Değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* ,7 (15), 141-157.

Akçay, E.Y., Argun, Ç., Akman, E. (2011). AB'nin Tarihsel Gelişimi ve Ortak Dış ve Güvenlik Politikası. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 3 (4), 117-131.

Akkurt, K. (2010). AİHM Kararları Işığında Kimlik ve İnsan Hakları, Türkiye’de İnsan Hakları Danışma Kurulu Tecrübesi. *Ankara Barosu Dergisi*, 1, 237-251.

Alam, A. (2015). Minority Rights Under Internatioal Law. *Journal of the Indian Law Institute*, 57 (3), 376-400.

Alkan, M. (2009). Azınlık Vakıfları (Tarihi Arkaplanı, Hukuki Yapısı ve İç Analizi). *Akademik Bakış Dergisi*, 2 (4), 93-112.

Alkan, M. (2015). Osmanlı’da Millet Sistemi. *ESAM-Emperyalizm ve Ermeni Meselesi*, 85-95.

Alkan, U. (2013). Türkiye’de Dış Politikanın Avrupalılaşması. *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 21 (2), 119-142.

Altınbaş, D. (2010). AB’de Etnik Azınlık Sorunu: Macaristan ve Slovakya. *Avrasya İnceleme Merkezi, Blog no:83*. Erişim Adresi: <https://avim.org.tr/Blog/AB-DE-ETNIK-AZINLIK-SORUNU-MACARISTAN-VE-SLOVAKYA>

Arias, A. K., Gurses, M. (2011). The complexities of minority rights in the European Union. *The International Journal of Human Rights*, 16, 321-336.

Arsava, A. F. (1993). *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler Ve Özellikle Medeni Ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*. Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi.

Arsava, A. F. (2019). AB’nin Temel Dayanaklarının Parçası Olarak Azınlıkların Korunması. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23 (2), 157-176.

Aslan, C. (2009). *Avrupa Kimliğinin Oluşumuna Türk Kimliğinin Etkisi*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Atılğan, M. (2006). Avrupa Birliği Azınlık Hakları ve Türkiye. *Türk İdare Dergisi*, 450, 43-65.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Yazı İşleri Müdürlüğü. (2010). <https://www.danistay.gov.tr/icerik-190-avrupa-insan-haklari-sozlesmesi.html>

Avrupa Komisyonu. (2005). Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu Raporu. Strasburg.

Ayaz, E. (2017). *BREXIT Avrupa Birliğinin Sonu mu? BREXIT'in Birleşik Krallık ile Avrupa Siyaseti Açısından Sonuçları*. Yakın Doğu Enstitüsü Raporları No:05

Babaoğlu, R. (2019). Muharebeden Diplomasiye: Lozan Konferansı'nda Türk Delegasyon Heyetinin Karşılaştığı Zorluklar. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 35 (99), 95-140.

Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı (1999). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. Ankara

Berksoy, T., Işık, A. K. (2006). *AB Üzerine Yazılar*. Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu

Bianet (2003, 17 Haziran). 35 Yıllık Ayıbımızı Kapattık. www.bianet.org

Borchert, H., Zellner, W. (2003). The Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) and its Contribution to the Stabilization of Central and Eastern European Countries. *Columbia International Affairs Online*.

Burcu Yeşiladalı ve Gökçeçicek Ayata (Ed.) *Ayrımcılık Yasağı, Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme* içinde (s.1-281). İstanbul: Bilgi Üniversitesi.

Canbolat, İ. S. (1998). *Uluslararası Sistem Avrupa Birliği Bir Dönüşümün Analizi*. İstanbul: Alfa.

Caparini, M. (2010). State Protection of the Czech Roma and the Canadian Refugee System. *CEPS Liberty and Security in Europe*.

Carpinelli, C. (2019). The Citizenship Policies of the Baltic States within the EU Framework on Minority Rights. *Polish Political Science Yearbook*, 48 (2), 193–221
Doi: <https://doi.org/10.15804/ppsy2019201>

Civgin, İ. (2019). Azınlıklar Sorunu. *Günümüz Dünya Sorunları*, 293-321.

Commission Of The European Communities. (2002). Commission Of The European Communities. Brussels.

Comprehensive monitoring report on the Czech Republic's preparations for membership. (2003). European Commission. Brussels.

Connelly, R. İ. (2015). Avrupa Şüpheliği ve Türkiye: Nasıl Bir Avrupa? *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 23 (2), 59-78.

Cronin, B. (2002) Creating stability in the New Europe: The OSCE High Commissioner on National Minorities and The Socialization of Risky States. *Security Studies* 12 (1),132–163.

Çağatay, M. (2011). Geçmişten Günümüze Azınlık Vakıflarının Mal Edinmeleri Sorunu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 96, 91-148.

Çakmak, H. (2007). *Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri*. İstanbul: Barış Platin.

Çalık, T. (2016). Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmeleri Kapsamında İnsan Haklarının Korunması, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 24, 69-120.

Çavuşoğlu, N. (1998). Azınlık Nedir? *İnsan Hakları Yıllığı*, C.19-20, 93-101.

Dalar, M. (2015). Bm'nin İnsan Haklarıyla İlgili İkiz Sözleşmelerine Türkiye'nin Beyan ve Çekinceleri, *AİBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (2), 207-234.

Demirağ, Y. (2002). Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumları. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 13 (13), 15-33

Dinç, C. (2011). Avrupa Kimliği: Çatışan Perspektifler, Güncel Değerlendirmeler ve Endişeler. *Akademik Bakış Dergisi*, 5 (9), 31-58.

Dimitrov, V. ve Goetz, K.H. (2006). Domestic institutions and European governance. V. Dimitrov, K.H. Goetz, H. Wollmann (ed.), *Governing After Communism* (s.249-263) içinde. LanhamMD: Rowman and Littlefield Publishers.

Dinan, D. (2004). *Avrupa Birliği Tarihi*. İstanbul: Kitap.

Dinç C. (2012). Avrupa Birliği'nin Beşinci Genişleme Süreci: Ekonomik ve Siyasi Boyutlar. *Ege Akademik Bakış*, 12 (1), 77-97.

Döner, A. (2003). *İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi*. Ankara: Seçkin.

Duvan, A. Ö. (2016). *Avrupa Birliği Hukukunda Azınlık Hakları*. Ankara: Astana.

Dürgen, B. (2016). Türkiye'deki Yabancı Cemaat Vakıflarının Taşınmaz Mal Edinmeleri. *İnönü Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 111-130.

Efe, H. (2010). Avrupa Birliği'nde İnsan Haklarının Gelişimi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5, 47-67.

Elsuwege,P.V(2004). RussianSpeaking Minorities In Estonia And Latvia: Problems Of Integration At The Threshold Of The European Union. *European Centre for Minority Issues (ECMI)*.

Em. A. (2006). *Türk Hukuk Sisteminde Vakıflar*. Ankara: Turhan.

Erdal, L., Çolakoğlu, S. (2007). Siyasi Kriterler Açısından Yunanistan, Polonya Ve Türkiye'nin AB Üyelik Sürecinin Değerlendirilmesi. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 2 (2), 69-97.

Erdenir, F.H.B. (2005). *Avrupa Kimliği: Pan Milliyetçilikten Post Milliyetçiliğe*. İstanbul: Ümit.

Erdenir, F.H. B. (2015). A Long and Narrow Road: Turkey's Europeanization Process. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12 (45), 23-38.

Erdenir, F.H. B. (2017). Türkiye–Avrupa Bütünleşmesi: Kimlik ve Kültür Unsurları. Belgin Sariye Akçay ve Sinem Akgül Açıkmeşe (Ed). *Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri* içinde (s.41-69), İstanbul: Seçkin.

Erdoğan, B. (2002). Birleşmiş Millet Sistemi ve Azınlık Hakları. *Avrasya Dosyası*, 8 (1), 78-91.

Erdoğan, S. (2015). *Avrupa Birliği Genişlemesi Ve Ulusüstü Avrupa Birliği Kurumları: Yeni Kurumsalcı Bir Değerlendirme*, (yayınlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ergin, A . (2010). Azınlık Dillerinin Kullanımı Konusunda Türkiye Nerede Duruyor?. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* , 59 (1) , 1-34 . DOI: 10.1501/Hukfak_0000001590

Ergin, S. (2000, 25 Temmuz). Kürtçe'nin Yasallığı. www.hurriyet.com.tr

Düster Üçüncü Tertip. (1931). 11 Ağustos 1339-19 Teşrinievvel 1340, C.5. İstanbul: Necmi İstikbal.

Eryılmaz, B. Bektaş, M. (2017). Lozan Perspektifinden Türkiye’de Azınlık Politikaları (1923-2016). *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5 (2). 25-50.

European Convention on Human Rights, Article 14 (2020). Guide on Article 14 of the European Convention on Human Rights and on Article 1 of Protocol No. 12 to the Convention, *Council of Europe*.

European Union Agency for Fundamental Rights. (2012). European Commission Fra UNDP. Brussels.

Evmez, Z. (2019). *Avrupalılaştırmanın 1999-2016 Tarihleri Arasında Türkiye’de Gerçekleştirilen Kamu Yönetimi Reformlarına Etkisi*, (yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Eylemer, S. (2010). *Avrupalılaşma Sürecinde Siyasi Koşulluluk ve Elitler: Türkiye Örneği*, (Yayınlanmamış doktora tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Flers, N. A., Müller, P. (2010). Applying The Concept Of Europeanization To The Study Of Foreign Policy Dimensions And Mechanisms. *The European Union in International Affairs, Panel B.3* Erişim Adresi: <https://www.ies.be/files/M%C3%BCller-B3.pdf>

Galbreat, D., McEvoy, J. (2012). European Organizations And Minority Rights İn Europe: On Transforming The Securitization Dynamic. *Security Dialogue*, 43 (3), 267-284.

Gerrards, J. (2013). The Discrimination Grounds of Article14 of the European Convention on Human Rights.. *Human Rights Law Review*, 13 (1), 99-124.

Gökbilgin, M. (1977). *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Gölçek, ř. D., Gölçek, A. G. (2018). AB'nin Geleceği: Brexit Sonrası Avrupa şüpheciliğinin Yükselişi ve Muhtemel Etkileri. *Fsecon International Congress On Social Sciences*, 516-521.

Gönlübol, M. (2014). *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995* (10. Baskı). Ankara: Siyasal.

Grgic, A., Mataga, Z., Longar, M., Vilfan, A. (2007). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Mülkiyet Hakkı, *Avrupa Konseyi, İnsan Hakları El Kitapları 10*.

Gül, İ. I., Karan, U. (2013). Ayrımcılık Yasağı, Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme.

Güler, A. (2007). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Azınlıklar*. Ankara: Çetin Veb.

Gültekin, U. (2013). Süryanilerin Okul Sevinci. www.agos.com.tr

Güreşçi, E., Atsan, T. (2009). Avrupa Birliği'nin 2004 Yılı Genişleme Süreci Öncesinde Türkiye ve Diğer Aday Ülkelerin Ortak Tarım Politikasına Uyumları ve

Karşılaştırması. *Tarım Ekonomi Dergisi*, 15 (2), 55-61. Günay, D. (2016). Avrupalılaşıma. İlke Göçmen ve Belgin Akçay (Ed), *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar* içinde (s.663-682) İstanbul: Seçkin.

Hall, P. A., Taylor, R. C. R. (1996). Political Science and the Three New Institutionalism. *Political Studies*, 936-957.

High Commissioner on National Minorities. (1997). Forum on Conflict Prevention. Erişim Adresi: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/7/32157.pdf>

Hix, S., Goetz K. H. (2007). Introduction: European İntegration And National Political Systems. *West European Politics*, 23 (4), 1-26. Doi:[10.1080/01402380008425398](https://doi.org/10.1080/01402380008425398)

Hoebink, P. (2004). Evaluating Maastricht's Triple C: An introduction to the development paragraphs of the Treaty on the European Union and suggestions for its evaluation, Paul Hoebink (Ed). *The Treaty of Maastricht and Europe's Development Co-operation* içinde, Brussels.

İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı (2019a). 1 Ocak 2020 İtibariyle AİHM Önünde Bekleyen Derdest Başvuru Sayıları. Ankara: Adalet Bakanlığı

İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı (2019b). Türkiye'nin AİHM Üzerinde Bekleyen Derdest Başvuru Sayılarının Dağılımı. Ankara: Adalet Bakanlığı

İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı (2019c). Türkiye Aleyhine Yapılan ve AİHM önünde Derdest Olarak Bekleyen Başvuruların Dağılımı. Ankara: Adalet Bakanlığı.

İzmirli, L. A. (2018). Çözölemeyen Problem: Cemaat (Azınlık) Vakıflarının Taşınmaz Mal Edinmesi. *Tesam Akademi Dergisi*, 5 (1), 97-135.

Kadir Has Üniversitesi Akademetre, (2019). *Türkiye Eğilimleri 2019*. Kayseri.

Kalaycı, H. (2006). Avrupa Birliği'nde Azınlıklar ve Etnik Milliyetçilik. *Stratejik Öngörü 2023: Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye ve Dünya* içinde, Ankara: Avrasya Stratejileri Araştırma Merkezi

Kapani, M. (1996). *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*. Ankara: Bilgi.

Karaosmanoğlu, K. (2010). Reimagining Minorities In Turkey: Before And After The AKP. *Insight Turkey*, 12(2), 193–212.

Karlık, R. (2005). *AB ve Türkiye*, (8. Basım). İstanbul: Beta Basım.

Kavalalı, M. (2006). Avrupa Birliği Genişleme Süreci: Avrupa Birliği-Romanya İlişkileri. *Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü*.

Kaya, A. (2013). *AB Hakkında Merak Ettikleriniz*. İstanbul: Hiperlink

Kaya, E. (2016). Avrupa Birliği'nin Son Genişlemesi ve Balkan Üyeleri, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (2), 213-233.

Kılınç, Z. A. (2017). Çokkültürlülük ve Millet Sistemi. *Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (2), 44-55.

Kıraç, S., İlhan, B. (2010). Avrupa Birliği Oluşum Süreci ve Ortak Politikalar, *Milli Eğitim*, (188), 191-201.

Kızılkın, Kısacık, Z. (2010). Europeanization Of Minority Rights: Discourse, Practice, And Change In Turkey. *EDAP*.

Kobak, Ö. (2014). Avrupa Bütünleşme Kuramlarında Yeni Kurumsalcılık. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

Korkusuz, M.R., Ergün, Ö. (2008). Hukuksal boyutları ile eski ve yeni vakıflar. *Dumlupınar Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12, 69-138.

Köktaş, A., Büyükbaş, N. (2016). Lozan Antlaşması, Dini Azınlıklar ve Dış İlişkiler Boyutu. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3, 1-11.

Kubicek, P. (2007). The European Union and Grassroots Democratization in Turkey, *Turkish Studies*, 6 (3), 361-377, Doi: 10.1080/14683840500235456

Kurban, D., Hatemi, K. (2010). *Bir Yabancılaştırma Hikayesi: Türkiye’de Gayrimüslim Cemaatlerin Vakıf ve Taşınmaz Mülkiyet Sorunu* (3. Basım). İstanbul: Tesev.

Kurtaran, U. (2011). Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8, 57-71.

Kurubaş, E. (2006). *Asimilasyondan Tanınmaya*, İstanbul: Asil.

Kymlicka, W. (2008). The Internationalization Of Minority Rights. *International Journal of Constitutional Law*, 6 (1), 1–32.

Ladrech, R. (1994) .Europeanisation of Domestic Politics and Institutions :The Case of France. *Journal of Common Market Studies*, 32 (1).

Ladrech, R. (1994). Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France. *Saint Mary’s College*, 32 (1), 69-88

Macklem, P. (2008). Minority Rights in International Law. *I-Con*, 6 (3), 531-552.

Mendez, C., Bachtler, J. (2016). European Identity and Citizen Attitudes to Cohesion Policy: What do we know. *COHESIFY - The Impact of EU Cohesion Policy on European Identification*.

Mert, Ö. (2013). Osmanlı Türkleri İdaresinde Ermeniler. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 3, 143-174.

Mızrak, D. (2018). Azınlık Hakları ile Yerli Halkların Haklarının Kolektif Hak Kullanımı Çerçevesinde Karşılaştırılması. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9 (2), 631-664.

Mulino, M., Giallonardo, L., Iapadre, L.P., Cipriani, M. (2017). The European Economic Community and Italian Regional Disparities, 1951-1987. *The Journal of European economic history*, 3, 9-50.

Nancy, J. (2016). Parlemeter 2016 Analytical overview. Special Eurobarometer of the European Parliament. *European Parliamentary Research Service*.

Noorani, A.G. (2006). *Economic and Political Weekly*. JSTOR, 41 (18), 1741-1742.
Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/i401709>

Nur, R. (1992). *Lozan Hatıraları* (3.Baskı). İstanbul: Boğaziçi .

Oran, B. (1994). Lozan'ın Azınlıkların Korunması Bölümünü Yeniden Okurken. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 18, 308-323.

Oran, B. (2001). *Küreselleşme ve Azınlıklar*. Ankara: İmaj.

Oran, B. (2003). Lozan'da Azınlıkların Korunması. *Toplumsal Tarih*, 72-77

Oran, B. (2012). Gayrimüslim Vakıfları ve 1936 Beyannamesi. *İstanbul Rumları ve Bugün* içinde, (s. 113-126), Atina.

Oran, B. (2014). Azınlıklar Nasıl Azınlık Oldu. Yasemin İnceoğlu ve Savaş Çoban (Ed), *Azınlıklar, Ötekiler ve Medya* içinde (s.17-50) Ankara: Ayrıntı.

Oran, B. (2019). *Etnik ve Dinsel Azınlıklar: Tarih, Teori, Hukuk, Türkiye*. İstanbul: Literatür.

Organization for Security and Co-operation in Europe. (1991). Report of the CSCE Meeting of Experts on National Minorities. Geneva.

Ortaylı, İ. (2013, 15 Eylül). 200. Yılına Doğru Viyana Kongresi. www.milliyet.com.tr

Ortaylı, İ. (2019). *Osmanlıda Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür

Öner, S. (2008). An Analysis of European Identity within the Framework of the EU: The Case of Turkey's Membership. *Bahçeşehir University Faculty of Economics and Administrative Sciences*.

Özçelik, A. O. (2019). Avrupalılaşıma. Cengiz Din. (Ed). *Avrupa ve Avrupa Birliği içinde* (s.35-51), Ankara.

Özer. Y. (2015). AB'ye Üyelik Sürecinde Türkiye'de Demokratikleşme, *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 23 (2), 143-168.

Özkan, E. (2006). Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Baltık Ülkelerindeki Rus Azınlıklar. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2 (6), 91-104.

Öztürk, N. (2003). *Azınlık Vakıfları*. Ankara: AltınKüre.

Öztürk, S. (2019). Çarlıkta Ruslaştırma Siyaseti ve Sovyet Sonrası Dönemde Ruslaştırmadan Geriye Dönüş Politikaları. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7 (16), 1097-1110.

Pejic, J. (1997). Minority Rights in International Law. *Human Rights Quarterly* 19 (3), 666-685

Picciuolo, M. (2015). In Search of a European Identity: a Multimodal Discourse Analysis of the 2014 European Parliament Election Campaign. *University of Bologna*, Doi: 10.13140/RG.2.1.1452.4966

Pierson, P. (1994). The Path to European İntegration A Historical İnstitutionalist Perspective. *Harvard University and Russel Sage Foundation*, 5 (2), 1-39.

Pollack, M. A. (2006). Rational Choice and EU Politics. *Temple University*, 31-56. Doi: 10.2139/ssrn.1011326

Pollack, M. A. (2008). The New İnstituonalism and European İntegration. *Temple University*, 1, 1-25. Erişim Adresi: www.bath.ac.uk/esml/conWEB

Poyraz, E. (2009). *Avrupa Birliği'nin Tarihsel Gelişimi ve Türkiye*, (yayınlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul.

Radaelli, M. C. (2004). Europeanisation: Solution or Problem? *European Integration online Papers*, 8 (16), 1-16.

Raskin, Y., Sadeh, T. (2020). Doomed to Alienate? How European Integration Feeds Euroscepticism. *Department of Political Science, Tel Aviv University*.

Saatçioğlu, B. (2013). Turkey-Eu Relations From The 1960-2012: a Critical Overview. Belgin Akçay and Bahri Yılmaz (Ed). *Turkey's Accession to theEuropean*

Union: Political and Economic Challenges içinde (s.3-23), United Kingdom: LexingtonBooks.

Sakmar, A. (2004). Cemaat vakıflarıyla ilgili hukuki *düzenlemeler*. *Cumhuriyetin 80. yılında uluslararası vakıf sempozyumu* içinde (s. 113-126). Ankara: T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü.

Salihpaşaoğlu, Y. (2009). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye: Bazı Rakamlar ve Gerçekler. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13, 253-281.

Samsun, N. (2003). 10. Yılında Avrupa Tek Pazarı. *Maliye Dergisi*, 143, 58-70.

Samur, H. (2008). Değişen ve Popülerleşen Bir Kavram Olarak Avrupalılaşıma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (2), 379-386.

Sandıklı, A., Akçadağ, E. (2011). Kıbrıs Sorunu Kapsamında AB-Türkiye İlişkileri, *Bilge Strateji*, 2 (4), 1-17.

Saraçlı, M. (2007). *Avrupa Birliği ve Türkiye’de Azınlıklar*. Ankara: Lotus.

Saral, E. (2010). Slovakya’daki Macar Azınlık ve Bunun Slovakya - Macaristan İlişkilerine Etkisi, *Avrasya Etüdleri*, 37 (1), 135-165.

Sedelmeier, U. (2006). Europeanisation in New Member and Candidate States, *Living Rev. Euro. Gov.*, 1 (3),

Soyaltın, D. (2006). *Avrupalılaşıma ve Türkiye’nin Dönüşüm Süreci*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Soyaltın, D. (2015). Avrupa’da Birlik ve Bütünleşme Hareketlerinin Tarihi ve Kurumsal Arka Planı. Cengiz Dinç (Ed.), *Avrupa ve Avrupa Birliği içinde* Ankara: Savaş.

Şimşek, S. (2010). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Cemaat Vakıflarının Taşınmaz Edinimi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 88, 29-54.

Taşdemir, H. Saraçlı, M. (2007). Avrupa Birliği ve Türkiye Perspektifinden Azınlık Hakları Sorunu. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2 (8), 25-35.

Tatoğlu, E. (2006). *Avrupa Birliği'nin Tarihsel Gelişimi (1951-1995)*. (yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara

Toktaş, Ş., Aras, B. (2009). The EU and Minority Rights in Turkey. *Political Science Quarterly*, 124 (4), 697-720.

Trt Haber (2019, 6 Kasım). Yunanistan'da Seçilmiş Müftüye Hapis Cezası. www.trthaber.com

Tunç, H. (2004). Uluslararası Sözleşmelerde Azınlık Hakları Sorunu ve Türkiye, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1, 181-238.

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1993).Kopenhag Kriterleri. Erişim Adresi: https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/AB/kopenhag_kriter.pdf

Türkoğlu, İ. (2013). Sosyal Devlet Bağlamında Türkiye'de Sosyal Yardım ve Sosyal Güvenlik. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8 (3), 275-305.

Uğur, A., Aksoy, M. (2015). Avrupalılaşıma Kavramı ve Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecine Etkisi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 163-180. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/193288>

Ulrike Barten (2015) Minority Rights in the European Union after Lisbon, *Nordic Journal of Human Rights*, 33 (1), 74-94, Doi: 10.1080/18918131.2015.1000053

Ultan, M. Ö. (2017). Minority Rights in the European Union Law and Mediterranean Minorities. *Social Sciences Studies Journal*, 3(9), 757-766.

Uluslararası Azınlık Hakları Grubu. (2007). Bir Eşitlik Arayışı: Türkiye'de Azınlıklar. Diyarbakır Barosu.

Ulusal Azınlıkların Eğitim Haklarına İlişkin Lahey Tavsiyeleri ve Açıklayıcı Not. (1996). OSCE. Erişim Adresi: <https://www.osce.org/files/f/documents/6/3/30392.pdf>

Ulusal Azınlıkların Dil Haklarına İlişkin Oslo Tavsiyeleri ve Açıklayıcı Not. (1998). OSCE. Erişim Adresi: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/1/67550.pdf>

Ulusal Azınlıkların Kamusal Yaşama Etkin Katılımına İlişkin Lund Tavsiyeleri ve Açıklayıcı Not. (1999). OSCE. Erişim Adresi: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/a/30345.pdf>

Ulusoy, K. (2005). Turkey's Reform Effort Reconsidered 1987-2004, *European University Institute Working Papers*, 28, 472-490.

Ülman, A. (1968). Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 23 (3), 1-24 . Doi: 10.1501/SBFder_0000001056

Ürer, L. (2003). *Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları*. İstanbul: Derin.

Vahapoğlu, M . (1996). Yönetim ve Azınlıklara Bakış Açısından Osmanlı Devleti. *Erdem*, 22 41-51. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erdem/issue/44413/549900>

Vingas, P. L. (2008). Osmanlıdan Günümüze Cemaat Vakıfları: Cemaatlerin Yeni Yönetim Anlayışında Vakıfların Rolü Ve Geleceği. *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu*.

Vural, Y. (2019, 1 Mart). Bahçeli İmzaladı, Erdoğan Onayladı, Nedir Bu İkiz Yasalar. www.milligazete.com.tr

Yazgan, H. (2009) Bir Kavramsal Çerçeve Olarak “Avrupalılaştırma”: Kapsam, Gereklilik ve Sınırlar. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 123-140.

Yazgan, H. (2015). Avrupa Birliği Genişlemesinde Azınlık Koşulu: Doğu Genişlemesi ve Türkiye. *Uluslararası İlişkiler*, 12 (47), 99-114. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/540850>

Yılmaz, G. (2014). Türkiye, Avrupalılaştırma ve Yerel Değişim. *Marmara Avrupa Araştırmaları dergisi*, 22 (2), 63-84.

Yılmaz, G. (2015). Avrupa'da Azınlıklar ve Azınlık Hakları. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 14 (2), 109-122.

Yılmaz, Ö. (2020, 27 Kasım). Cemaat Vakıflarına 1084 Taşınmaz İade. www.milliyet.com.tr

Zürcher, E. J. (2017). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* (4.Baskı). İstanbul: İletişim.

tekin.mehmeteren

ORIJINALLIK RAPORU

% 7	% 6	% 2	% 2
BENZERLIK ENDEKSI	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	dergipark.org.tr İnternet Kaynağı	% 1
2	www.tesev.org.tr İnternet Kaynağı	<% 1
3	openaccess.maltepe.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
4	www.libertedownload.com İnternet Kaynağı	<% 1
5	www.anitkabir.com.tr İnternet Kaynağı	<% 1
6	es.scribd.com İnternet Kaynağı	<% 1
7	nek.istanbul.edu.tr:4444 İnternet Kaynağı	<% 1
8	dosya.marmara.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
9	qdoc.tips İnternet Kaynağı	<% 1

XXXXXS
GCPS

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı: Mehmeteren Tekin

Öğrenim Durumu:

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	Selçuk Üniversitesi	2018
Yüksek Lisans	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	Atılım Üniversitesi	2021

Yabancı Diller: İngilizce (İyi)

Yayınlar: Yok

Tarih: 07/01/2021